

SAXHYTTAN

EN GAMMAL BERGSMANSBY

BELÄGEN I

GRANGÄRDE

EN HISTORIK

SAMMANSTÄLLD

AV

KJELL VADFORS

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Förord till 1:a och 2:a upplagan	3	Riksdagsmans	70
Kortfattad historik	4	Hedbergs	72
<u>Gårdarnas historia</u>		Bagarstugan	74
Notgården:	6	Torpet vid Hedbergs	75
Tun Jans	6	Bagarns	76
Mugg-gården	7	Buberget	78
Not Erik Ers och Not Olof Ers	7	Saxhytte Kilen	80
Källgården	8	Kilåsen	80
Käll – Nilses	9	Saxhytte masugn	84
Gärds Mattses	10	Malmtransporterna	88
Gamla Olov Ols	12	Landsvägen	90
Klack Anders Ers	12	Hyttkvarnarna	90
Slaggvarpet	14	Nya kvarnen	91
Nymans	15	Dahlgrens kvarn m.m.	91
Isaks	15	Gamla kvarnen	92
Per Ers	15	Saxhyttesågen	93
August Karlssons	16	Vadmalsstampen	94
Nya Olov Ols eller Olors	16	Stånggången	94
Hedmans	19	Handelsboden	95
Lindgrens	19	Småskolan	96
Olors-Kalles	20	Hyresgäster, skolhuset	98
Carl Matts	21	Bystugan	99
Gustaf Karlssons	22	Folkskolan	100
Anders Nils eller Isakssons	23	Barnkolonin	104
Jut Jan-Petters	26	Bönhuset	105
Pellasgården	26	Pensionatsrörelsen	105
Stamparbcken	27	Härbret "Trollbo"	106
Saxbergs	29	Fiskodlingen	106
Stenbacken	31	Kartor	107
Stentäppan	31	Ordlista, mått & vikter	113
Knut Saxbergs	32	Namn på sjukdomar	
Anders Hans	34	i äldre tider	114
Nybrobrobacken	39		
Hol-Jans	40		
Hallgrens	42		
Gamla Täppgården	42		
Nya Täppgården	45		
Norra Täppgården	47		
Martin Janssons	49		
Nylandsbacken eller Per Görs	50		
Gamla Dahlgrens-Saxgården	53		
Nya Dahlgrens	55		
Anders Ols	58		
Christopher Hanssons			
eller Täpp Per Perssons	60		
Snickargården	62		
Risgården	63		
Flurbacken	66		
Bruksgården	68		

Förord.

I samband med publiceringen av skriften rörande Karlsänges historia (augusti 1990) framkom önskemål om en liknande historik omkring Saxhyttan. I denna skrift presenteras resultatet av denna forskning rörande Saxhyttans historia. Källmaterialet har varit kyrkoarkivalierna i Grangärde Kyrkoarkiv i form av dop- och födelseböcker, Lysnings- och vigselböcker, död och begravningsböcker samt husförhörslängder och församlingsböcker. Vidare domböckerna för Västerbergslags Häradsrätt samt handlingar i Bergscollegii arkiv och Nyhammars Bruks arkiv, Storskifteshandlingar och Laga Skifteshandlingar. Dessutom har gårdsarkiven varit en värdefull kunskapskälla när det gäller gårdarnas historia.

På grund av materialets stora omfattning har det varit nödvändigt att dela upp skildringen i två delar. Del 1 innehåller en inledande historik, och därefter följer en redogörelse över gårdarnas historia. Vidare finns en beskrivning över Saxhytte Masugn samt en redogörelse för kvarnar, sågar och andra verksamheter. Därtill har bifogats att antal kartor med tillhörande beskrivningar. Del 2 innehåller ett släktregister över alla som varit bosatta i Saxhyttan åren 1660 till 1975. Till skildringen har även fogats en redogörelse över några gårdar med nära anknytning till byn, nämligen Saxhytte-Kilen, Kilåsen samt Buberget. I en kommande skrift planeras en skildring av byarna Östersaxen, Sköttänge, Ställberget och Pellby.

Karlsänge i januari 1993.

Kjell Vadfors

Förord till 2:a upplagan.

Drygt 20 år har förflutit sedan den 1:a upplagan utkom. Under dessa två decennier har det skett en hel del förändringar inom byn, och det kan därför vara befogat att ge ut en ny reviderad upplaga, särskilt som den gamla upplagan, vilken var utskriven på maskin, sedan länge är slutsåld. Det har även kommit fram en hel del nya uppgifter, som det kan vara värt att ta med i denna nya upplaga. Det har dessutom varit möjligt att komplettera skildringen med ett antal foton. I denna nyare upplaga har släkttabellerna utelämnats, detta av utrymmesskäl. Intresserade kan erhålla dessa från författaren, antingen som papperskopior, CD-rom eller USB-minne.

Grangärde i april 2014.

Kjell Vadfors

Inledande historik.

Namnet Saxhyttan har sitt ursprung i sjönamnet Saxen. Den å som har sitt utflöde i norra änden av Saxen kallades tidigt för Saxån och fick sedermera det nya namnet Saxhytteån. Vad sjönamnet Saxen beträffar är namnet mycket ålderdomligt, och man vet inte längre den ursprungliga betydelsen. Gemensamt för flera sjöar med namnet Saxen är dock, att de alla utgör en avsnörning från en större sjö. I det aktuella fallet står Saxen i förbindelse med den större sjön Björken genom ett smalt nor, det så kallade Älvkarnoret. Det är tänkbart att namnet Saxen har något med denna egenskap att göra.

Den första hyttan anlades troligen redan på 1530-talet, långt innan det fanns någon fast bebyggelse inom området. De som vid denna tid utnyttjade hyttan var bosatta i de centrala byarna i Grangärde. Sannolikt hade man dock redan tidigare gjort vissa uppodlingar här, och det är också troligt att här fanns fåbodar. Den första bosättningen synes ha skett så sent som omkring år 1660 Platsen för detta nybygge låg söder om nuvarande Saxhyttan inom det område som än idag kallas för Notgården.

Den förste nybyggaren hette Lars Esbjörnsson, född 1615 i Kyrkbyn. Tillsammans med brodern Erik Esbjörnsson, vilken blev nybyggare i Rönnäset, delade han på 1/8 hemman. Hemmanet skattlades 1684 under namnet Lars & Erik Esbjörns 1/8. Lars Esbjörnsson hade sannolikt tidigare utnyttjat en fåbod här. Lars var son till en nämndeman vid namn Esbjörn Eriksson, född 1591 i Kyrkbyn, och dennes hustru i första gifftet Kerstin Svendsdotter, född i Brunsvik. Makarna var bosatta i Kyrkbyn, och från detta gifte är 8 barn kända. När Kerstin avled 1633 gifte Esbjörn om sig med Ingeborg Olofsdotter och familjen flyttade nu till Rosshaga (Rossa). Från detta andra gifte fanns 4 barn. Esbjörn Eriksson var son till länsmannen Erik Olofsson i Kyrkbyn och dennes hustru Brita Larsdotter, född i Norrbo. Erik Olofsson var i sin tur son till en Olof Eriksson, född omkring 1530 på den så kallade Skräddargården i kyrkbyn. Dennes fader hette Erik Jonsson skräddare, född omkring år 1500. I sammanhanget kan nämnas att denne Erik Jonsson hade en broder vid namn Olof Jonsson vilken enligt en domboksnotis mördades i Marnäs år 1545.

Efter denna utvikning rörande Lars Esbjörnssons anor återvänder vi så till Saxhyttan och Notgården. Två söner och en måg till Lars Esbjörnsson blev bosatta inom området, och här växte det så småningom fram en hel by. Namnet Notgården kan härledas från det förhållandet att här bodde under flera generationer personer som till yrket var notbindare. Se vidare under rubriken "Gårdarnas historia".

Nästa nedsättning skedde omkring år 1685 när Jon Halvarsson, född år 1653 i Östanmyra, slog ner sina bopålar på en plats söder om Hedbergs nuvarande gård. Denna nya gård kom sedermera att kallas för Gamla Olors eller Klack Anders Ers. På en karta upprättad åren 1719 till 1720 benämns gården Hyttbacken. Platsen är sedan många år tillbaka öde.

Det skulle sedan komma att dröja ända fram till 1720-talet innan det inträffade några nya bosättningar i Saxhyttan. Åren 1719 till 1720 skedde ett så kallat enskifte, vilket medförde att flera familjer flyttade upp hit från de centrala byarna i Grangärde, främst då Kyrkbyn, Rossa, Gärde och Östanmyra. Tilläggas kan att Östanmyra var en gammal by som låg sydost om nuvarande Lillheden. Som mest omfattade byn tiotalet gårdar. Platsen har i senare tid benämnts Kalkbacken. De sista invånarna flyttade härifrån omkring år 1900, och platsen har allt sedan dess legat öde. På Kalkbacken fanns under ett antal år, ända fram till omkring 1960 en dansbana, och här brukade man ofta anordna midsommarfirande.

Från omkring år 1720 bebyggdes den så kallade Hyttåkern väster om Saxhytteån, då Anders Nils, Anders Hans och Pellasgården tillkom. Likaså skedde en bosättning strax öster om Hyttan, som kom att benämnas Bruksgården. Den kom långt senare att ersättas av en gård som gick under namnet Riksdagsmans och som är identisk med Hedbergs gård. Omkring år 1725 grundlades den så kallade Snickargården nordost om Hyttdammen. Den skulle en bit in på 1800-talet bli känd som Risgården.

På 1770-talet flyttade Hans Andersson ut från fädernegården, nuvarande Anders Hans, och slog sig ner norr om Risgården. Egendomen delades sedermera mellan två av dennes söner, varvid Anders Ols respektive Christopher Hans uppkom. Dessa gårdar är sedan länge borta. I samband med Laga Skiftet 1876 flyttades Anders Ols Anders Anderssons gård till platsen för den forna Bruksgården, medan Christopher Hansgården flyttades till Karlsänge.

Redan omkring 1730 anlades ett nybygge väster om Hyttdammen då Olof Persson från Rossa flyttade hit, och som i sin tur efterträddes av Olof Mattsson, född 1750 i Täppan. Efter honom kom Täpp Erik Jönsson och slutligen, närmare bestämt omkring 1845 förvärvades gården av Anders Ols Per Andersson, utkommen från den ovan nämnda Anders Olsgården. Gården kom hädanefter att kallas för Täppgården, och denna revs under tidigt 1900-tal då de nyare Täppgårdarna längre i väster anlades.

På 1770-talet anlades ytterligare en gård ett stycke norr om den ovan nämnda Tälpeegendomen, och den nya gården kom att benämnas Nylandsbacken. Det var en vid namn Lars Samuelsson, bördig från Marnäs, som då slog sig ner här. Han efterträddes av sonen Täpp Per Larsson, vilken senare flyttade till Brynberget. Det blev nu Per Görsson, utkommen från Stakheden som tillträdde gården. I samband med Laga Skiftet ålades denne att flytta till Karlsänge, och ny ägare blev den ovan nämnde Anders Ols Per Andersson, vilkens måg Erik Gottfrid Dahlgren från Gagnef bosatte sig här. Gården kom senare att benämnas Gamla Dahlgrens eller Saxgården. Albert Dahlgren lät senare uppföra en gård ett stycke längre i norr.

Genom en utbrytning från den redan på 1720-talet anlagda Pellasgården uppkom under 1770-talet ytterligare en gård då Johan Persson bosatte sig här. Han skötte vadmalstampen i Saxhytteån och därigenom uppkom namnet Stamparbacken. Gården kom långt senare att benämnas Saxbergs. Genom en utbrytning från den ovan nämnda Anders Hansgården uppkom omkring 1818 den så kallade Hol-Jansgården. Även gården Nybrobacken längst i väster har uppkommit genom en avstyckning från Anders-Hans. Vad beträffar gården Stentäppan, också den belägen i västra delen av byn, är det osäkert när den anlades.

Längst i norr, ovanför Risgården, uppstod omkring år 1815 en ny gård då Olof Olsson från den ovan nämnda Gamla Olorsgården flyttade hit. Egendomen delades sedan mellan dennes två mågar, Stak Olof Olsson, bördig från Stakheden, samt Käll Mats Hansson, född vid Notgården i Saxhyttan. Den förstnämnde grundlade Nya Olorsgården, medan den sistnämnde gav upphov till Carl Mattsgården. Vid Laga Skiftet ålades Carl Mattsson att flytta till Karlsänge, varvid gården ödelades. Långt senare blev platsen åter bebyggd, då Gustav Karlsson från Karlsänge här anlade ett nybygge.

Övriga gårdar i Saxhyttan har uppkommit i relativt sen tid, dvs. under senare delen av 1800-talet och 1900-talet. I byn har även funnits en småskola, numera använd som Bystuga. Under en kortare tid fanns i Saxhyttan även en mindre handelsbod. Hyttan och kvarnarna redovisas längre fram. Gårdarnas historia presenteras närmare här nedan.

GÅRDARNAS HISTORIA.

Notgården. Tun Jans.

Som jag redan nämnt i den inledande historiken var det vid Notgården som byns förste invånare slog sig ner. Lars Esbjörnsson kom hit omkring år 1660 efter att tidigare med sin familj ha varit bosatt i Rossa. I en förteckning från 1664 står han upptagen som nybyggare under Saxhyttan. Det har inte varit möjligt att exakt fastställa var detta nybygge var beläget, men en del talar för att det kan ha varit ungefär där Borg numera har ett fritidshus.

Lars Esbjörnsson, föddes 1615 i Kyrkbyn och han var gift med **Kerstin Olsdotter**, född 1612 i Stensbo där hon var dotter till Olof Stensson, född 1572, vilken i sin tur var son till Sten Andersson, den förste nybyggaren i Stensbo, som även gett upphov till bynamnet. Lars Esbjörnsson avled 1689 och hans hustru 1679. De efterträddes av sönerna Erik Larsson och Lars Larsson samt mågen Mugg Lars Eriksson, vilka synes ha delat egendomen mellan sig (se vidare Källgården respektive Mugggården). **Erik Larsson**, född 1645 i Rossa, var till en början under några år bosatt i Stensbo Noret hos sin svärfader. Omkring år 1680 flyttade familjen upp till Saxhyttan, där han tillträdde en del av faderns egendom som under några år brukats av brodern Olof Larsson, senare utflyttad till Norrbo. Erik Larsson står noterad som notbindare, och han har på så sätt gett upphov till namnet Notbindaregården eller Notgården. Hustrun hette **Marit Mattsdotter**, och hon föddes 1652 i Stensbo som dotter till Mats Larsson och Karin Mattsdotter. Erik Larsson avled år 1700 när han var 55 år. Hans änka levde fram till år 1713, och hon var vid sin död 61 år. Dottern Kerstin Eriksdotter, född 1677 i Stensbo, blev gift med en vid namn Anders Andersson från Björbo i Dala-Floda, och de kom sedermera att grundlägga byn Sköttänge.

Erik Larssons söner Mats och Erik Erikssöner förefaller att ha delat faderns egendom mellan sig. Även **Mats Eriksson**, född 1682, var verksam som notbindare. Han var gift med **Anna Hansdotter**, född 1684 i Stensbo, dotter till Hans Olsson och Brita Jönsdotter. Mats Eriksson avled redan 1720 av brännsjuka, endast 37 år gammal. Änkan gifte om sig med **Olof Larsson**, född 1689 i Norhyttan, vilken uppges ha varit blind. Han var år 1727 indragen i en tvist med avlidne Mats Erikssons broder, Erik Eriksson, angående åverkan av skogen. Rättegångsprotokollet avslutas med följande utsaga: *Då parterna under förhöret befunnits vara av hat och bitterhet emot varandra upptända, förelades dem med 5 silvermynt vite att avstå ifrån sådant oskick och ej varandra förolämpa.* Olof Larsson avled 1750 varefter hans änka levde fram till år 1763.

Mats Erikssons dotter **Brita Mattsdotter**, född 1714 i Saxhyttan, blev gift med **Tun Jan Jansson**, född 1711 i Krabbsjön, men med förfäder i Hesse, Stora Tuna, och de tycks ha tagit över den ovan nämnde Olof Larssons gård. Tun Jan Jansson började nu anlägga ett nybygge i Östersaxen. Han beviljades 1765 skattefrihet för nyodlad mark på utmarken, öster om sitt torp. Sedermera flyttade familjen till Östersaxen men behöll samtidigt egendomen i Saxhyttan. Den blev sedan kvar i släktens ägo fram till 1798 då inspektoren Johan Kjellander vid Saxhyttan ingick ett jordebyte med Tun Jan Jansson d.y. och hans broder Tun Anders Jansson i Östersaxen. Bröderna avstod då 47 snesland slog i Notgården emot Gärdsved Anders Larssons torp i Östersaxen. Fastighetsdelen i Notgården synes därmed ha ödelagts. Tun Jan Janssons ättlingar blev sedan kvar i Östersaxen under flera generationer.

Den ovan nämnde Mats Erikssons dotter **Margreta Mattsdotter**, född 1708 i Saxhyttan, blev gift med **Litens Erik Ersson** ifrån Västansjö, och det förefaller som om de delat en del av egendomen med Tun Jan Jansson. Litens Erik Ersson avled 1739 av blodsoten, endast 37 år gammal. Hans änka levde därefter ända fram till 1775 och bon var vid sin bortgång 66 år.

De efterträddes i sin tur av sonen **Mats Eriksson**, född 1738 i Saxhyttan, vilken står skriven som hemmansbrukare. Han var gift med **Anna Ersdotter**, född 1730 i Gärde, och hon var enligt kyrkoboken blind. Mats Eriksson avled 1792 av tvinsoten, 53 år gammal. Hans änka flyttade omkring 1795 till Hyttriset. Svärsonen **Erik Ersson**, född 1762 i Kyrkbyn, var gift med **Margareta Mattsdotter**, född 1761 i Saxhyttan, vilken dog redan 1795 i barnsäng, endast 34 år gammal. Erik Ersson gifte senare om sig och familjen flyttade 1796 till Ljusnarsberg. Gården underlades troligen en av de andra gårdarna på platsen. Vid Erik Erikssons avflyttning från Notgården värderades egendomen som bl.a. omfattade: *en gammal stuga med mur, hållar, kammare och tillbyggd förstuga. Vidare en bod söder på gården med överbyggnad utan mellanbotten, ett stall med lider och skulle, ett gammalt avträde utan tak, en liten klädbod väster på gården, ett gammalt fähus, ett foderlider, en gammal kornlada med ett lider för vardera änden, hälften i en gammal hölada i Slogsveden, en gammal hölada vid Sköttånge, en källare med trätak samt en gammal hölada vid Sköttånge, en källare med trätak samt en gammal hölada i Ställberget.* Det stora antalet byggnader på platsen antyder att det här kan röra sig om den ursprungliga boplaten, dvs. Lars Esbjörnssons boställe.

Mugg-gården.

Lars Esbjörnssons dotter **Karin Larsdotter**, född 1638 i Rossa, gifte sig med **Lars Eriksson Mugg**, född 1643 i Norrbo, vilken var av gammal soldatsläkt. Namnet är mycket gammalt och kan härledas till en knekt vid namn Lars Eriksson Mugg, född på 1570-talet i Norrbo. Dennes broder Hans Eriksson var för övrigt även han knekt och gick under namnet Buller. Båda var söner till en bonde Erik Östensson i Norrbo, född omkring 1540 och sannolikt bördig från Björbo.

Lars Eriksson Mugg vid Notgården var även han soldat. Han uppges ha avlidit i Uddevalla år 1676, och hans änka Karin Larsdotter blev kvar på gården. Hon avled 1725 av vattusjuka och svullnad, 62 år gammal. Sonen **Lars Eriksson Mugg**, född 1675 i Saxhyttan blev gift med **Marit Jonsdotter**, född 1662 i Botgärde. Familjen flyttade dock sedermera till Östersaxen, där släkten sedan blev kvar under många generationer. Den gamla gården vid Notgården synes ha blivit ödelagd och ägorna underlagda någon av granngårdarna.

Not Erik Ers och Not Olof Ers.

Den ovan nämnde Erik Larsson, född 1645, hade som jag tidigare nämnt, även sonen **Erik Eriksson**, född 1690 i Saxhyttan, vilken även han följde traditionen inom släkten och blev notbindare. Han synes ha blivit boende på en del av faderns egendom. Erik Eriksson dog 1741 av fläckfeber, endast 51 år gammal. Hustrun hette **Karin Jönsdotter**, och hon föddes 1690 i Västansjö. Hon slutade sina dagar 1759 när hon var 68 år. Egendomen ärvdes av sönerna Erik och Olof Erssöner. Beträffande den senare, se nedan.

Not Erik Ersson d.y. föddes 1716 i Saxhyttan och följde även han i fädernas spår och blev notbindare. Han var gift med **Sara Jonsdotter**, född 1717 i Sandviken. Han avled 1763 och hon 10 år senare. Makarna avlöstes av i sin tur av sonen **Not Anders Ersson**, född 1743 i Saxhyttan. Denne var gift med **Karin Ersdotter**, född 1745 i Björnhyttan, och han titulerades bergsman. Familjen flyttade dock till Östersaxen någon gång på 1780-talet. Deras son Not Jan Andersson, född 1778 i Saxhyttan, blev anfader till släkten **Not Jans** som kom att bli boende i byn för lång tid framåt och än idag finns representerade i bl.a. Östersaxen. Vad beträffar hemmanet i Notgården synes det ha blivit ödelagt och ägorna lagda under någon av granngårdarna.

Ovan nämnde Erik Erssons broder, **Not Olof Ersson**, född 1724 i Saxhyttan, blev bosatt på en del av faderns egendom. Han står noterad som hemmansägare och bergsman, delägare i Saxhytte Masugn. Not Olof Ersson avled redan 1773, 49 år gammal. Hans hustru hette **Elisabet Mattsdotter**, född 1726 i Östersaxen där hon var dotter till Hol Mats Mattsson och Karin Mattsdotter. Hon avled 1795 av moderkolik när hon var 69 år gammal.

Sonen **Not Erik Olsson**, född 1761 i Saxhyttan, ärvde faderns hemman, och i likhet med denne står han skriven som hemmansägare och bergsman. Han blev dock senare utfattig och tvingades omkring 1810 sälja såväl egendomen som hytt delen. Köpare synes ha varit Olof Hansson och Christopher Hansson i Saxhyttan. Not Erik Olsson avled 1813 av rödsot, 52 år gammal. Familjen hade då under några år suttit som inhyses på sitt forna hemman. Hustrun hette **Lisa Andersdotter**, och hon föddes 1766 vid Råmen. Efter makens död kom hon att vistas som inhysesshjon på flera gårdar i Saxhyttan och livnärde sig som tiggerska ända fram till sin död 1850. Hon var vid sin bortgång 83 år. Dottern Anna Ersdotter, född 1791 i Saxhyttan, flyttade till Norrbärke 1821, men återvände senare till hembygden som piga. Hon var därefter under en längre tid fattighjon. Anna dog 1868 i en ålder av 76 år, och var då boende hos Jakob Persson i Sköttänge. En annan dotter vid namn Kristina Ersdotter, född 1765 i Saxhyttan, blev gift med Tapp Lars Larsson i Saxhyttan.

Källgården.

Som redan omnämnts ovan kom ytterligare en son till Lars Esbjörnsson att bli bosatt på en del av faderns hemman vid Notgården, närmare bestämt den nordligaste gården. Denne son hette **Lars Larsson** och han var född 1647 i Rossa. Han avled redan 1690, endast 42 år gammal. Hustrun hette **Karin Halvarsdotter** och hon föddes 1653 på Holen. Hon slutade sina dagar 1721 när hon var 68 år. Dödsorsaken sades vara håll.

Dottern **Kerstin Larsdotter**, född 1679 i Saxhyttan, blev gift 1705 med **Käll Mats Hansson**, född 1678 i Norrbo och son till Käll Hans Andersson och Sigrid Hansdotter. Hans Andersson tillhörde den gamla så kallade Bullersläkten i Norrbo. Det var således denne Mats Hansson som förde med sig släktnamnet *Käll* till Notgården. Namnet kan sannolikt härledas till den så kallade Bullerkällan i Norrbo. Tilläggas kan att Mats Hansson var en ättling till den under Mugggården omtalade Hans Eriksson Buller. Käll Mats Hansson dog 1749 av *svullnad, vattusot och bröstsjuka sedan han levtt vackert i 71 år*. Hans hustru levde sedan som änka i fram till 1759, och hon var vid sin bortgång 79 år. Av de sex barnen dog tre som små. Sonen Mats Mattsson, född 1714 i Saxhyttan, blev gift med Lisbet Hansdotter, född 1716 i Rönnäset. Deras son Hans Mattsson, född 1771 i Gärde, flyttade sedermera till Saxhyttan. (Se vidare under Gärds Mattses, sidan 10 nedan)

Som ny ägare av hemmanet tillträdde sonen **Käll Hans Mattsson**, född 1712 i Saxhyttan, och gift med **Kerstin Nilsdotter**, född 1710 i Björnhyttan. Hans Mattsson, som står skriven som hemmansbrukare, avled 1763 i en ålder av 51 år. Hustrun dog 1766 när hon var 55 år. Dottern Brita Hansdotter, född 1753, gifte sig med Täpp Per Larsson i Saxhyttan (se sidan 51 nedan).

Efter Käll Hans Mattsson blev sonen **Käll Hans Hansson** ägare av halva hemmanet. Han föddes 1746 i Saxhyttan och delade egendomen med brodern Nils Hansson (se Käll Nilses nedan). Hans hustru hette **Kerstin Andersdotter** och hon föddes 1745 i Saxhyttan där hon var dotter till Anders Nilsson och Brita Göransdotter. Familjen bodde till en början vid Notgården, men flyttade omkring 1785 till Prästhyttan, där Hans Hansson erhöll det ansvarsfulla arbetet som masmästare. Han var enligt kyrkoboken en *flink arbetskarl*. Han avled 1798 i en ålder av 51 år. Dödsorsaken angavs vara *vino combusto ehu! obrutus*. Efter makens död återvände hans änka till Saxhyttan där hon avled 1824 i en ålder av 79 år.

Hans Hanssons son vid namn **Käll Mats Hansson**, född 1783 i Saxhyttan, var till en början bosatt vid Notgården. Han var gift med **Kristina Olsdotter**, född 1793 i Saxhyttan och dotter till Olof Olsson och Brita Mattsdotter (se sidan 21 nedan). Denne Olof Olsson flyttade från sin gamla gård, som låg ett stycke sydost om Hyttbacken, till ett nybygge i nordligaste delen av Saxhyttan, och grundlade där Olorsgården. Mågen, den ovan nämnde Käll Mats Hansson, fick en del av svärfaderns hemman avstyckat åt sig och sin familj, och flyttade nu dit. Se vidare under Carl Matts längre fram.

Källgården hade redan dessförinnan förvärvats av **Ore Mats Persson**, född 1766 i Norrbo och son till masmästaren Ore Per Persson och Elisabet Mattsdotter. Farfadern var soldat under roten Oreda (härav namnet Ore). Ore Mats Persson var gift två gånger, första gången 1791 med **Brita Andersdotter**, född 1769 i Saxhyttan där hon var dotter till Anders Nils Anders Andersson och Catharina Olsdotter. Hon avled redan 1809 i en ålder av 40 år. Hon sades ha levt *stilla och gudfruktigt*. Mats Persson gifte om sig 1813 med **Anna Jansdotter**, född 1783 i Östersaxen, dotter till Tun Jan Jansson och Anna Olsdotter. Familjen flyttade omkring 1815 till Östersaxen, där makarna blev kvar under resten av livet. Ore Mats Persson dog 1836 och dödsorsaken angavs vara ålderdomssvaghet. Han var då 70 år gammal. Hustrun dog 1832 av håll och styng, 51 år gammal. I det andra giftet fanns barnen Kristina Mattsdotter, född 1813, gift med Tägt Erik Jansson i Karlsänge, Per Mattsson, född 1815, bosatt i Östersaxen, samt Catharina Mattsdotter, född 1824, vilken blev gift med Ris Anders Larsson i Östersaxen (Berggrens). Vad beträffar Källgården tycks den ha ödelagts i samband med Ore Mats Perssons avflyttning till Östersaxen. Han förefaller att ha varit en av de sista som bodde vid Notgården.

Enligt bouppteckningen efter Ore Mats Perssons första hustru 1810 omfattade då egendomen under Källgården bl.a. *en stuga med kammare, spis och bakugn, tvenne fönsterlufter i stugurummet och i kammaren ett fönster jämte brasspis, med all väggfast inredning, under nävertak. Vidare stugan norr på gården med kammare och inbyggd farstuvrå, i stugan tvenne fönsterlufter, dock utan dörr och mellantak, kammaren inredd varuti är tvenne fönsterlufter, tak under näver, och med en välvd gråstenskällare under denna byggnad. Dessutom fanns ett fähus, ett stall. Två stolpbodar, en hölada vid Ställbergskärret, en hölada vid Slogsveden, och en lada vid Sköttängstäppan. Slutligen omnämnes egendom i Norrbo och i Fjällmusberget, 13/420 uti Esbjörn Ers ¼ hemmans skog, 13/168 uti Lars och Erik Esbjörns 1/8 hemman, 3/4 uti nya skvaltkvarnen vid Saxhyttan samt 3/4 i Sågkvarnen. Förmögenheten uppgick till 519 Rdr Riksgäldssedlar. Som framgår ovan rörde det sig om en relativt stor egendom, och familjen synes ha varit tämligen välbärgad.*

Käll - Nilses.

Som redan framgått delades egendomen någon gång på 1760-talet mellan bröderna Hans Hansson och Nils Hansson. **Käll Nils Hansson** var född 1741 i Saxhyttan, och han titulerades masmästare och bergsman. Han var gift två gånger. Första hustrun **Karin Ersdotter** föddes 1730 i Östersaxen, och hon avled 1791 av tvinsot. Nils Hansson gifte sedan om sig med **Sara Vidiksdotter**, född 1769 i Dalkarsberg. Han avled 1804 av hetsig feber och hade enligt kyrkoboken levt *arbetsamt och kristligt*. Änkan Sara Vidiksdotter gifte om sig året efter med bergsmannen **Olof Ersson Lekatt**, född 1760 i Grangärde Hästberg. Familjen flyttade till Södermanland omkring 1814. Olof Ersson Lekatt hade i ett tidigare gifte med Maria Andersdotter, född 1756 vid Råmen, bl.a. fått barnen Stina Olsdotter, född 1785 i Hästberg, vilken blev gift med Göstas Anders Gustafsson i Hästberg, samt dottern Catharina Olsdotter, född 1787, som gifte sig med Pellas Per Ersson i Saxhyttan (se sidan 27 nedan) I samband med Olof Ersson Lekatts flytt ödelades hemmanet vid Notgården.

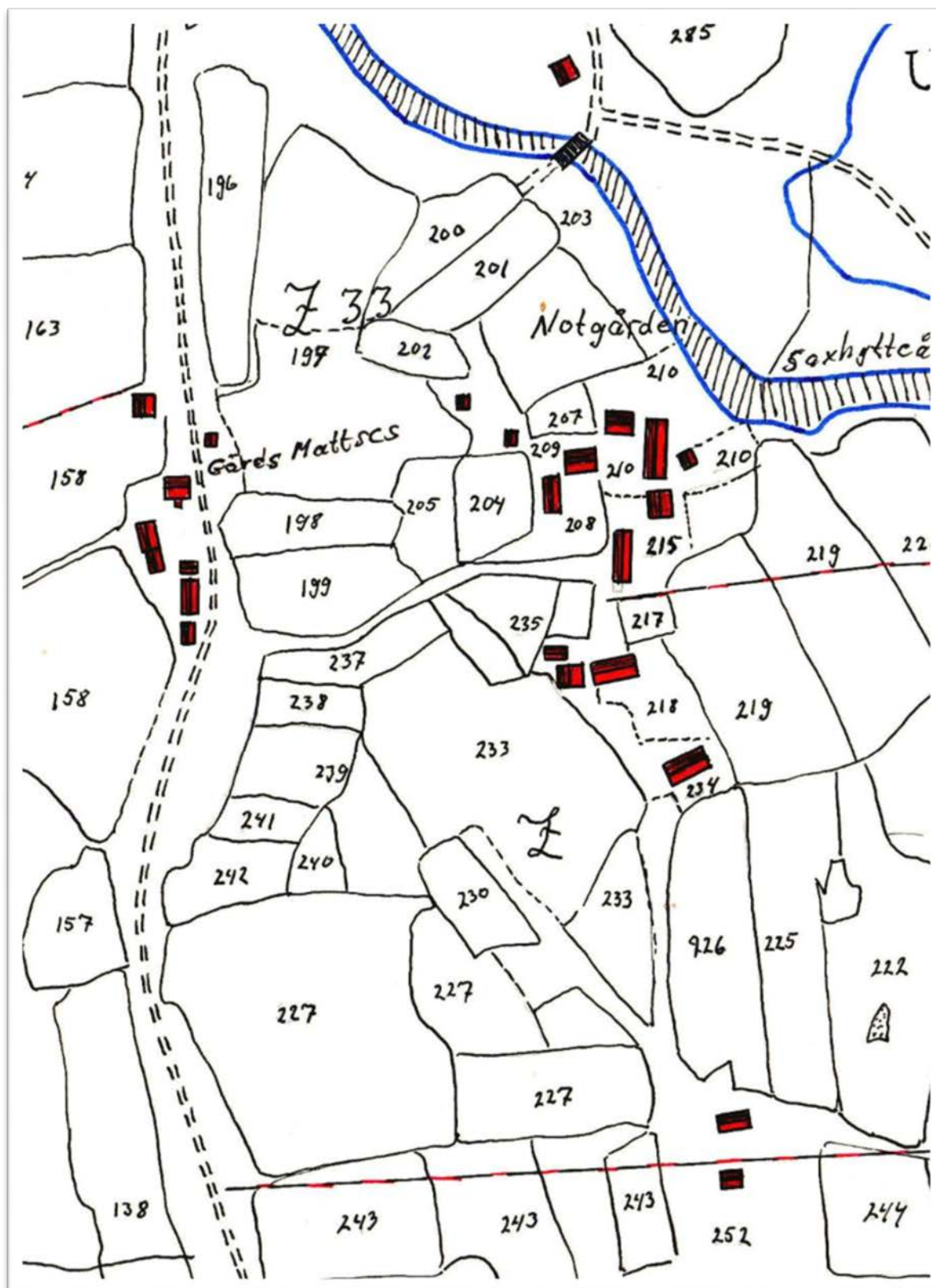
Gärds Mattses.

På åsen strax väster om Källgården låg det en gång en gård, som sedan länge är borta. Det var en **Hans Mattsson**, född 1746 i Gärde, som slog sig ner här någon gång på 1790-talet efter att tidigare ha bott i Gärde. Han var son till Mats Mattsson, född 1714 i Saxhyttan, vilken åter var son till Käll Mats Hansson vid Notgården (se under Källgården ovan). Torpet var sannolikt en avstyckning från Källegendomen, och släkten hade kanske under många år utnyttjat marken här. Hans Mattssons hustru hette **Margareta Nilsson**, född 1746 i Stora Tuna. Hon avled 1812, enligt dödboken av moderkolik, sedan hon levt *saktmodigt* i 65 år. Självt slutade Gärds Hans Mattsson sina dagar 1796 och dödsorsaken sades vara håll och styng, och han var vid sitt frånfälle 49 år.

Gården ärvdes av ende sonen **Gärds Mats Hansson**, född 1771 i Gärde. Hans hustru hette **Catharina Andersdotter**, och hon föddes 1770 i Morgärde där hon var dotter till nämndemannen Anders Ersson och Anna Ersdotter. Familjen bodde först under några år i Morgärde, innan de flyttade till Saxhyttan. Mats Hansson, vilken står skriven som bergsman, avled enligt husförhörslängden redan år 1809 i en ålder av endast 37 år. Han är inte återfunnen i dödboken. Hans hustru dog året dessförinnan i barnsörd sedan hon levt *hedrande* i 38 år. Mats Hanssons moder, ovan nämnda Margareta Nilsson, tycks ha bott kvar på gården fram till sin död 1812, varefter den förefaller att ha blivit ödelagd. Enligt uppgift skall husen ha inköpts av Tickols Petter Persson och fraktats till hans nybygge vid Kilåsen.

Som framgått av ovanstående skildring var Notgården på sin tid en tämligen stor by. Kulmen synes ha nåtts under 1780-talet då man kunde notera omkring 10 familjer och närmare 50 personer. Vid slutet av 1700-talet började byn avfolkas, och från och med 1820 förefaller Notgården att ha varit helt öde. Det kan tyckas gåtfullt att hela byn övergavs på så pass kort tid. Gamla personer i Saxhyttan har berättat om Notgården som platsen för mycket elände, och att området skall ha varit hemsökt av "skrämt" och spökerier. En förklaring till att byn övergavs kan dock vara den, att jorden där ansågs vara mycket bördig och därför värdefull. Flera bönder i Saxhyttan, främst då bröderna Olof och Christopher Hanssöner, inhandlade redan tidigt flera av egendomarna vid Notgården. Genom arv har därefter fastigheterna tillfallit Olof Hanssons ättlingar, d.v.s. Anders Ols-släkten. Man har på platsen funnit gamla mynt, främst från 1700-talet.

Större delen av Notgården ägs numera av Tappgården och Saxbergs. Sedan 1970 är platsen åter bebyggd, sedan **Ulf Borg** och hans hustru **Karin Saxberg** där låtit uppföra ett fritidshus.

Notgårdsområdet vid Storskiftet 1811-1814. Avritad och uppförstorad karta.
Littera Z ägs av Christopher Hansson och Olof Hansson i Saxhyttan
Nr 33 ägs av Ore Mats Persson.

Gamla Olof Ols eller Klack Anders Ers.

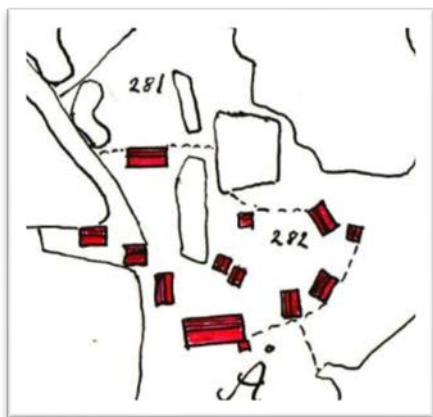
Omkring år 1685 flyttade **Jon Halvarsson** upp till ett nybygge i Saxhyttan. Platsen var belägen sydost om Saxhytte Masugn, ett hundratal meter söder om Hedberg nuvarande gård. På en karta från 1720 kallas platsen för Hyttbacken, och marken hörde under Per Matts 1/4 mantal i Gärde. Denne Per Mattsson, (ca.1570 – 1637) var farfar till Jon Halvarsson, vilken föddes 1653 i Östanmyra där han var son till Halvar Persson och Karin Jonsdotter. Tilläggas kan att Jon Halvarssons broder Per Halvarsson blev den förste nybyggaren i Karlsänge, medan svågern, vilken även han hette Per Halvarsson, blev nybyggare i Östanbjörka. Jon Halvarsson var bergsman och delägare i Saxhytte masugn. Hans hustru hette **Brita Larsdotter**, och hon föddes 1659 i Västansjö och avled 1724 av bröstsjuka, 65 år gammal. Jon Halvarsson slutade sina dagar 1720, även han av bröstsjuka, 67 år gammal. Efter Jon Halvarssons död anklagades arvingarna av grannen Johan Fischer för att deras fader olovligen skulle ha upptagit en byggningsplats på hans skogsteg. Parterna nådde dock fram till en förlikning år 1727.

Egendomen delade mellan Jon Halvarssons måg, Erik Johansson (se Isak Matts nedan) och sonen **Lars Jonsson Åman**. Den senare var född 1688 i Saxhyttan och var i likhet med fadern bergsman. Hustrun hette **Anna Jonsdotter** och hon föddes 1689 i Östanmyra. Lars Jonsson avled 1757 när han var 69 år. Hustrun Anna dog 1766 i en ålder av 76 år.

Makarna efterträddes av mågen **Olof Hansson**, född 1710 på Stakheden och son till Hans Olsson Buller och Karin Andersdotter, senare utflyttade till Norrbo. Även Olof Hansson står noterad som bergsman. Han dog av slag 1787 i en ålder av 76 år. Hustrun hette **Brita Larsdotter**, och hon föddes 1720 i Saxhyttan. Hon levde sedan som änka fram till 1796 då hon avled av håll och styng, 70 år gammal. Makarna ägde 3 söner och 5 döttrar.

Ny ägare av hemmanet blev sonen **Olof Olsson**, född 1764 i Saxhyttan och i likhet med fadern bergsman. Hustrun **Brita Mattsdotter** föddes 1767 i Täppan där hon var dotter till Mats Olsson och Kerstin Larsdotter. Släkten i Täppan har längre tillbaka anknytning till den vitt förgrenade Swinhufvudsläkten via Cornelius Jönsson Swinhufvud i Flen, Dala-Floda. Olof Olsson, vilken var ofärdig, kom senare på obestånd och miste egendomen varefter han endast bibehöll ett litet torp i nordligaste delen av Saxhyttan. Se vidare under **Nya Olors** nedan. Gamla Olorsgården fick nu en ny ägare vid namn Klack Anders Ersson, se nedan.

Klack Anders Ers.

Storskifteskartan 1811 – 1813.

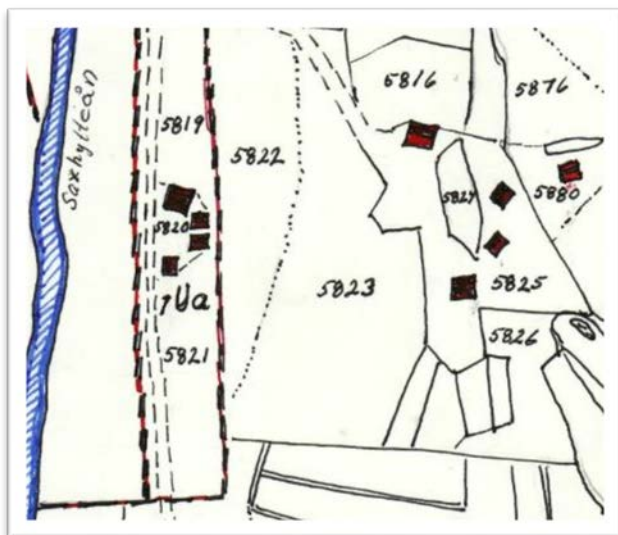
Den gamla Olorsgården fick, som ovan nämnts, en ny ägare. Denne hette **Klack Anders Ersson**, och han föddes 1752 i Norr Västansjö och tillhörde här den gamla Klacksläkten som i många generationer bott i Västansjö. Föräldrarna hette Klack Erik Hansson och Catharina Olsdotter. Anders Erssons hustru hette **Catharina Nilsson**, född 1763 i Saxhyttan och dotter till Nils Andersson, vilken tillhörde Anders Nils släkten, och dennes hustru Brita Samuelsdotter.

Tillsammans med svärfadern vistades Anders Ersson under några år i Säter, innan han 1813 återvände till Saxhyttan och tog den nya egendomen i besittning. Det är möjligt att Anders Ersson och svärfadern Nils Andersson gemensamt inköpte den gamla Olorsgården. Anders Ersson, vilken var bergsman, avled 1824 av ålderdomsbräcklighet, 72 år gammal. Hustrun dog 1837 av håll och styng, 73 år gammal. Hon hade enligt kyrkoboken levt kristligt och redbart. Födde 4 söner och 7 döttrar.

Vid bouppteckningen efter Klack Anders Ersson, upprättad 1825, omfattade den fasta egendomen bland annat: *en stugubyggnad väster på gården, en dito norr på gården, ett stall med vidbyggt lider, ett gammalt vedlida med redskapslider, en stolpbod, en välvd källare med bod över, en liten bod norr på gården hälften i fähuset, hälften i en kornlada, hälften i en badstuga, hälften i en hölada vid Stormyra, en hölada vid Simonsänget, hälften i en stuga vid Björkåsen, hälften i tvenne fähus i dito, hälften i en hölada i dito, hälften i en hölada i Norra Rönningen i Björkåsen, hälften i en dito i Lindbastmora samt hälften i en lada vid Styggmyren.* Den andra hälften av byggnaderna ovan tillhörde arvingarna till Erik Johansson. Se Isaks nedan. En dotter till Anders Ersson, Maria född 1795, blev gift med Per Ersson, se nedan.

Efterträdare på hemmanet blev sonen **Klack Jan Andersson**, född 1802 i Säter, gift med **Anna Persdotter**, född 1796 i Sköttänge där hon var dotter till Kok Petter Jansson och Stina Larsdotter. Makarna ingick äktenskap 1825, och blev sedan kvar i Saxhyttan fram till 1845 då flytten gick till Östersaxen, där makarna sedan blev bosatta under resten av livet.

Hemmanet i Saxhyttan inköptes nu av Ris Erik Larsson i Saxhyttan. Sannolikt bodde en annan son till Klack Anders Ersson, nämligen **Klack Per Andersson** kvar på gården, åtminstone under ytterligare några år. Han var sedan 1815 gift med **Karin Andersdotter**, född 1790 i Buberget där hon var dotter till Anders Olsson och Kristina Jansdotter. Klack Per Andersson står till en början skriven som hyttfogde men sedermera som dagkarl, och familjen tycks senare ha flyttat omkring och bott på flera olika ställen i Saxhyttan. Han avled 1862 i magplågor efter att ha varit sängliggande i 15 veckor. Hans uppförande anges som *kristlig vandel*. Han var vid sin bortgång 70 år. Hustrun hade avlidit fyra år tidigare d.v.s. 1858, även hon av

Till vänster Slaggvarpet och till höger den gamla Klack Anders Ersgården. Laga Skiftet 1866-1878

magplågor, och hon hade vid sin bortgång varit sängliggande sedan jultiden. Hon var vid sitt frånfälle 68 år. Makarna fick 7 barn. Sonen Anders Persson blev bosatt i Buberget medan sonen Per Persson blev bosatt på Slaggvarpet, se nedan. På kartan från Storskiftet 1814 finns ännu många byggnader markerade vid Klack Anders Ers, medan det på kartan från Laga Skiftet 1866 endast finns några få byggnader kvar. Platsen är sedan många år tillbaka öde. Ågorna här tillhör numera Hedbergs egendom.

Slaggvarpet.

Klack Per Persson anlade på 1850-talet ett torp ett stycke väster om Anders Ers och på östra sidan av Saxhytteån. Han föddes 1792 i Saxhyttan där han var son till Klack Per Andersson (se ovan). I kyrkoböckerna står han noterad som torpägare och arbetare. Hans hustru hette **Sara Lisa Persdotter** och hon föddes 1824 i Krabbsjön där hon var dotter till Per Görs Petter Persson och Catharina Larsdotter. Makarna, som fick tre barn, blev kvar här under resten av livet. Klack Per Persson gick bort 1879 när han var 58 år (dödsorsak inte angiven). Hans änka levde därefter fram till 1889 och hon var vid sin bortgång 65 år.

Gården ärvdes av sonen **Klack Gustaf Persson**, född 1851 i Saxhyttan. Han var till yrket skomakare. Hustrun hette **Sara Stina Jansdotter**, och hon föddes 1853 i Östersaxen, dotter till Per Jans Jan Ersson och Maria Persdotter. I bygden gick Sara allmänt under namnet "Varp-Sara". Klack Gustaf Persson gick bort 1926 i en ålder av 74 år. Änkan levde därefter fram till 1933, och hon var vid sin död 80 år. Dottern **Ida Persson**, född 1882, blev gift med **Knut Saxberg**, och de flyttade till en nyuppförd gård i Saxhyttan. Sedan hon blivit änka bodde Ida en tid på Slaggvarpet innan hon flyttade tillbaka till mannens gård, (jämför under Knut Saxbergs, sidan 32). Hon, och sedermera dottern **Edit Johansson**, hyrde därefter ut Slaggvarpet till olika familjer. Här nedan redovisas några av dess familjer.

Hyresgäster vid Slaggvarpet.

De första hyresgästerna här torde ha varit gruvarbetaren **Gustaf Persson**, född 1881 i Ludvika, gift med **Julia Karlsson**, född 1893 i Karlsänge och dotter till Carl Matts Fredrik Karlsson och Johanna Eriksson. Makarna vigdes 1913 och var inflyttade från Ludvika den 9/2 1915. De återvände till Ludvika den 2/3 1918. I familjen ingick barnen Ragnar, född 1914 i Ludvika och Folke, född 1916 i Saxhyttan. Samtidigt synes ägarna Klack Gustaf Persson och hans hustru ha bott kvar på gården.

Någon gång på 1930-talet flyttade stenhuggaren **Axel Jansson**, född 1889 i Själevad, Ångermanland, och hans hustru **Edit Eriksson**, född 1892 vid Övre Lövtjärn i Grangärde, till Slaggvarpet. De var gifta sedan 1914 men barnlösa. Makarna flyttade år 1941 till en gård på Kvarnheden, där Axel Jansson avled redan 1945. Hans änka, *stenhuggarns Edit* som hon vanligen kallades, kom långt senare till Solgärde, där hon slutade sina dagar 1992 i den höga åldern av över 100 år.

Alfred Lindberg, född 1915 i Karlsänge och son till Erik och Augusta Lindberg, tillträdde som ny hyresgäst omkring 1941. Han var sedan 1939 gift med **Alva Jansson**, född 1812 i Maria Magdalena församling, Stockholm stad. Alfred Lindberg var verksam som sågverksarbetare. Makarna ägde barnen Maj-Britt, född 1939 i Karlsänge, Eivor, född 1941 i Saxhyttan samt Sven Erik, född 1946 i dito. Familjen flyttade omkring 1950 till en nybyggd villa i Östersaxen.

Omkring 1950 flyttade **Nils Wahlström** in vid Slaggvarpet. Han var född 1915 i Ringarum, Östergötland, och till yrket sjöman. Han var sedan 1948 gift med **Valborg Vikström**, född 1907 i Norrbo, vilken för övrigt hade brodern Erik Vikström bosatt på Ställberget. I familjen ingick även sonen Dick Wahlström, född 1948 i Högalid. De blev kvar här fram till omkring 1960, då flytten gick till Kvarnheden och slutligen till Västby. De blev de sista hyresgästerna vid Slaggvarpet. Valborg Wahlström gick bort 1981 och maken levde därefter fram till 1990.

Nymans.

Omkring 1960 förvärvades gården vid Slaggvarpet av **Artur Nyman**, född 1911 i Hemse på Gotland. Säljare var Edit Johansson, dotter till den ovan nämnda Ida Saxberg. Artur Nymans hustru hette **Elisabet (Lisa) Jansson**, och hon var född 1921 i Sjonhem på Gotland. Hennes far, August Jansson, var dock ursprungligen utkommen från Grangärde, och återvände sedermera från Gotland till Grangärde, där han först var bosatt först i Gärdsveden och senare i Kullen. Han hade även sonen Erik Jansson, född 1932, även han i Sjonhem, vilken blev bosatt på Ställberget. Makarna Nyman hade söner Egon Nyman, född 1945, och Yngve Nyman, född 1946. Artur Nyman gick bort 1976 och Lisa Nyman bodde därefter kvar på Slaggvarpet ett antal år. På äldre dagar flyttade hon dock till Nyhammar, där hon avled 1995. Hon var då bosatt på Tallhedvägen.

Isaks.

Jon Halvarssons måg **Erik Johansson**, född 1689 i Västansjö, kom att besitta en del av svärfaderns hemman tillsammans med svågern Lars Jonsson Åman (jämför ovan). Hustrun **Karin Jonsdotter** föddes 1685 på Heden, där Jon Halvarsson en tid var bosatt innan flytten gick till Saxhyttan. Erik Johansson, vilken var bergsman och delägare i Saxhytte Masugn, avled 1760 i en ålder av 70 år. Hustrun överlevde mannen med ett år, och hon var vid sin bortgång 75 år. De hade långt dessförinnan överlåtit egendomen till mågen Isak Mattsson.

Isak Mattsson föddes 1717 i Rämbsbyn där han var son till Mats Eriksson och Brita Andersdotter. Även han står noterad som bergsman, Isak Mattsson avled redan 1758, endast 40 år gammal, och året efter ingick änkan **Karin Ersdotter**, född 1725 i Saxhyttan, ett nytt äktenskap, denna gång med bergsmannen **Mahl Erik Larsson**, född 1726 i Roskänge. Han var son till soldaten Mahl Lars Larsson och Kerstin Ersdotter. Erik Larsson avled 1777 och hans hustru flyttade år 1795 till Säter.

En son till Isak Mattsson hette **Erik Isaksson**, och han föddes 1748 i Saxhyttan. I likhet med fadern var han bergsman och brukade en halv egendom i Saxhyttan. Han gifte sig 1779 med **Lisa Jansdotter**, född 1757 i Tuna Hästberg. Familjen flyttade dock till Säter redan 1795 och försvann därmed från bygden.

En annan son till Isak Mattsson, nämligen **Mats Isaksson**, född 1750 i Saxhyttan, tog över hemmanet. Hytt delen hade nu gått förlorad och han står nu noterad som hemmansägare. Han gifte sig 1783 med **Brita Ersdotter**, född 1766 i Östanbjörka där hon var dotter till Erik Persson och Lisa Persdotter. Makarna flyttade dock till hustruns hemby, där de sedan blev kvar under resten av livet. Tilläggas kan att de hade sonen Isak Mattsson, född 1793 i Östanbjörka, vilken tillsammans med pigan Anna Stina Persdotter, född 1821 i Smedjebacken, fick sonen **Jan Petter Granskog**, född 1852 i Östanbjörka, vilken blev bosatt i Saxhyttan, se Stentäppan (sidan 31).

Per Ers.

En del av Klack Anders Ers forna egendom synes ha blivit arrenderad av dennes måg **Per Ersson**, född 1795 i Hedbyn där han var son till bergsmannen Erik Eriksson och Mårtens Catharina Ersdotter. Han var sysselsatt som hyttarbetare vid Saxhyttan. Hustrun hette **Klack Maria Andersdotter**, född 1795 i Saxhyttan, gift 1819. Per Ersson avled redan 1849, enligt dödboken av bröstplågor, på 54:e året.

Per Erssons änka överlevde, mannen med många år. Hon gick bort 1772 i en ålder av 76 år. Dödsorsaken angavs vara ålderdomsbräcklighet. Sonen **Erik Pers-son**, född 1832 i Saxhyttan, bodde till en början kvar på gården i Saxhyttan, men flyttade sedermera till Östersaxen där han inhandlade den gamla Per-Jansgården. Hustrun hette **Maja Stina Larsdotter**, och hon föddes 1836 i Norrbärke och tillhörde den så kallade Sunes-släkten. Erik Persson avled i Östersaxen 1904 i en ålder av 72 år. Hans änka levde fram till 1918, och hon var vid sitt frånfälle 81 år. Dottern Sara Stina Ersdotter, född 1864 i Saxhyttan, blev gift med Pellas Gustaf Andersson, född 1861 i Saxhyttan. De blev boende på Per-Jansgården i Östersaxen.

August Karlssons.

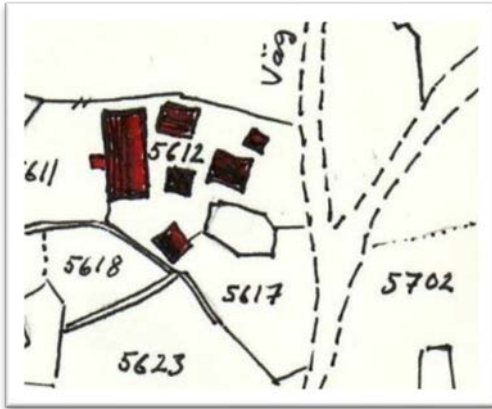

Under senare tid tillkom ytterligare en fastighet inom samma område. År 1939 lät nämligen **August Karlsson**, född 1904 i Karlsänge och son till Karl Erik Jansson och Lovisa Pettersson, uppföra ett nytt hus ett stycke söder om den ovan nämnda gården Slaggvarpet. Han var sedan 1936 gift med **Syster Elisabet Leijström**, född 1911 i Stora Skedvi där hon var dotter till Karl August Leijström och Edit Charlotta Nassenius, sedermera inflyttade till Långmyra i Grängärde. Familjen hade tidigare varit hyresgäster på Saxgården, innan de tog det nya huset i besittning.

August Karlsson var till en början sysselsatt i broderns, Johan Karlssons, snickerifabrik i Karlsänge, men blev senare byggnadssnickare. Han gjorde sig också känd som en duktig timmerman och deltog bland annat vid uppförande av scoutstugan vid Mångdala. Han lät även bygga till en övervåning på sin egen gård i Saxhyttan. August Karlsson slutade sina dagar 1994 i en ålder av nära 90 år. Han vistades då på Granliden i Grängesberg. Hans änka bodde sedan kvar på gården i ytterligare några år. Hon kom på slutet till Solgärde, där hon avled 1999 när hon var 87 år. Makarna ägde tre döttrar, Gurli Karlsson, född 1936 och gift Söderberg, Birgitta Karlsson, född 1939 och gift Ståhl samt Anita Karlsson född 1941 och gift Andersson.

Olors.

Den som gav upphovet till gårdsnamnet Olors var **Olof Olsson** den äldre, född 1764 i Saxhyttan, och gift med **Brita Larsdotter** född 1767 i Täppan vid Norrbo. Som redan framgått ovan tvingades han sälja både andelen i hyttan och egendomen (se under Gamla Olof Ols sidan 12). Han hade dessförinnan börjat uppodla mark längst i norr i byn och där anlagt ett torp, och familjen flyttade nu dit, vilket torde ha skett omkring 1815. På storskifteskartan från 1811 är området fortfarande helt obebyggt. Olof Olsson, som uppgavs vara ofärdig, avled av ålderdomsbräcklighet 1828, och han var vid sin bortgång 63 år. Hans änka, Brita Mattsdotter, slutade sina dagar 1841 när hon var 74 år, och även här angavs ålderdomsbräcklighet som dödsorsak. Hon hade enligt kyrkoboken levt *gudfruktigt och ärbart*. Egendomen delades redan tidigt mellan Olof Olssons tvenne mågar Stak Olof Olsson och Mats Hansson. Beträffande den senare, se Carl Mats sidan 21 nedan.

Olof Olssons måg **Stak Olof Olsson**, föddes 1796 på Stakheden som son till Stak Olof Olsson och Maria Jansdotter. Släktnamnet "Stak" kan härledas från namnet på soldatroten Stake, som även gett upphov till bynamnet Stakheden. Hustrun som hette **Catharina Olsdotter**, född 1801 i Saxhyttan, var som redan framgått, dotter till Olof Olsson den äldre ovan. Stak Olof Olsson och hans hustru bodde första året vid Perlby, innan de 1824 flyttade till svärfaderns gård där de sedan blev kvar under resten av livet. Olof Olsson avled 1881 i en ålder

av 85 år. Hans änka levde sedan ända fram till 1896, och hon uppnådde den höga åldern av 95 år.

Makarna hade dock redan dessförinnan, nämligen redan 1860, sålt egendomen till sonen **Daniel Olsson**, född 1828 i Saxhyttan. I det födomålskontrakt som då upprättades kan man läsa följande: *Daniel Olsson i Saxhyttan förbinder sig att till sina föräldrar, Stak Olof Olsson och dennes hustru Karin Olsdotter, årligen lämna: två tunnor råg, en halv tunna korn, en halv tunna malt, två tunnor blandsäd, ett pund salt fisk, ett halvt pund torr fisk, ett pund vetemjöl, två behållna får till klippning och slakt, ett stop söt mjölk varje dag, ett halvt pund lin samt skor åt bägge föräldrarna efter behov. Kontant till tobak och andra behov 20 Riksdaler.*

Daniel Olsson berättas för övrigt ha varit en riktig kraftkarl. Enligt sonsonen Olors Johan Danielsson blev Daniel vid ett tillfälle instämd till tinget för att han skulle ha lyft en stege medan målaren befann sig uppe på stegen. Den skräckslagne målaren polisanmälde händelsen, och domen blev att Daniel fick plikta tre daler för detta sitt kraftprov. Daniel Olsson levde ända till 1921 och uppnådde den aktningvärda åldern av 93 år. Hans hustru hette **Anna Stina Persdotter**, och hon föddes 1844 i Norrbo, dotter till Skommar Per Ersson och Maja Olsdotter. Hon födde 5 barn av vilka sönerna Fredrik och Karl blev bosatta i Saxhyttan. Dottern Emma Kristina, född 1874, blev gift med Karl Erik Hedman, se nedan. Anna Stina Persdotter avled 1902 i en ålder av 57 år.

Som ny ägare tillträdde nu **Olors Fredrik Danielsson**. Han föddes 1870 i Saxhyttan och gifte sig år 1896 med **Sofia Göransson**, född 1865 i Ropslätten, dotter till Göran Göransson och Maja Andersdotter.

Fr.v. Johan Danielsson, f. 1896, Hanna Danielsson, f. 1923, Ester Danielsson, f. Jansson 1894, Flur Ernst Jansson, f. 1883, Sofia Danielsson, f. Göransson 1865, Vera Danielsson, f. 1918, Fredrik Danielsson, f. 1870, Stina Danielsson, f. 1915. Foto Olors arkiv.

Omkring 1917 lät Fredrik Danielsson bygga om och inreda en magasinsbyggnad till nytt bostadshus, varefter det gamla huset revs. Den gamla gården låg strax norr om den nuvarande. Fredrik Danielsson avled 1933 i en ålder av 63 år.

Hans änka levde därefter fram till 1940, och hon var vid sin borgång 74 år. Makarna ägde två barn, av vilka dottern Hanna Sofia, född 1903, avled 1920.

Egendomen ärvdes nu av Fredriks son **Olors Johan Danielsson**, född 1896 i Saxhyttan. Han gifte sig 1923 med **Ester Olivia Jansson-Flur**, född 1894 i Saxhyttan där hon var dotter till Flur Jan Petter Persson och Ris Sara Matilda

Andersson. Familjen hade tidigare under några år varit bosatt på Riksdagsmansgården i Saxhyttan innan de flyttade till Olorsgården. Johan Danielsson gjorde sig känd som en intresserad och kunnig hembygds-kännare, och han samlade under sitt liv in ett stort antal gamla föremål. Han var även en god berättare och flitig deltagare i hembygds-cirkeln "Gamla Grangärde".

Olors Johan Danielsson på plats i sitt lilla museum. Foto Olors gårdsarkiv.

Johan Danielsson var pigg och vital långt upp i åren och han gick bort så sent som 1991. Han hade då uppnått den höga åldern av 95 år. Hustrun Ester Danielsson

slutade sina dagar 1967 när hon var 73 år. I familjen ingick barnen Kristina (Stina) född 1915, vilken avled ogift 2001, Vera, född 1918, död ogift 2009, samt Hanna, född 1923, gift med Evald Andersson, se under Olors Kalles nedan.

Älgjakt. Sittande Johan Danielsson, och stående Evald Andersson. Foto: Olors gårdsarkiv.

Från Olorsgården. Bakre raden: Evald Andersson, en släkting Märta Axelsson, Stina Danielsson. Främre raden: Vera Danielsson, Johan Danielsson, Hanna Andersson. Foto Olors gårdsarkiv.

Hedmans.

På egendomen fanns ytterligare två bostadshus, båda belägna uppe på backen öster om Olorsgården. Det ena huset var ett äldre timmerhus. Från och med 1893 bodde här **Karl Erik Hedman**, född 1871 i Vännebo och till yrket gruvarbetare. Han var sedan 1893 gift med **Emma Kristina Danielsson**, född 1874 i Saxhyttan och dotter till Olors Daniel Olsson ovan. Det berättas att Kristina kom ut från Olorsgården, bärande på ett kolfat. Samtidigt råkade Karl Erik Hedman passera, vilken då arbetade vi Illmyra gruva. När deras ögon möttes blev det, som man brukar säga, kärlek vid första ögonkastet, och det hela resulterade i giftermål. Familjen blev kvar här fram till år 1896 då flyttlasset gick till Burängsberg där Hedman fått plats vid gruvan. Tragiskt nog avled Kristina Hedman redan den 17 november 1896 av barnsängsfeber en dryg vecka sedan hon fött dottern Emma, och hon var då endast 22 år gammal. De tre små barnen togs om hans av släktingarna på Olorsgården, och de blev sedan kvar här fram till 1903, då de hämtades av fadern som nu gift om sig. Hedman flyttade så småningom till Ludvika, där han avled 1957. Dottern Emma Hedman, född 1896 i Burängsberg, blev gift med Karl Lektorin på Kvarnheden.

Lindgrens.

Dottern **Elin Hedman**, född 1895 i Saxhyttan, gifte sig 1917 med **Gustaf Lindgren**, född 1892 i Morberg. Makarna flyttade dock efter något år till Grängesberg, men efter det att Gustaf Lindgren utvandrat till Amerika, återvände Elin Lindgren och barnen till gården i Saxhyttan. Hon lät skilja sig från mannen 1936, och flyttade senare till Nyhammar. Hon slutade sina dagar 1977 och var då bosatt på pensionärshemmet.

Huset i Saxhyttan såldes omkring 1940 och köparen, som skall ha varit från Västansjö, lät nu riva gården. Makarna Lindgren ägde två barn, dottern Maj (Majken), Lindgren, född 1919 och gift Blick i Jönköping, samt sonen Arne Lindgren, född 1920, vilken blev bosatt i Ludvika.

Olors Kalles.

Det andra huset, vilket var ditflyttat från Hyttbacken i Saxhyttan, uppfördes av **Olors Karl Erik Danielsson**, född 1877 i Saxhyttan och son till Daniel Olsson ovan. Han bodde dock kvar på Olorsgården och hyrde ut gården uppe på backen. Den förste hyresgästen här var målaren **Gustav Helmer Gustafsson**, född 1892 i Lönnfallet och gift med **Anna Maria Öst**, född 1895 i Mockfjärd. Familjen var inflyttad från Mockfjärd 1920 och blev kvar här fram till 1927 då flyttlasset gick till Norra Gården vid Dahlgrens i Saxhyttan och slutligen till en nybyggd villa på Ställberget. I familjen fanns barnen Tore, född 1821 i Mockfjärd, Ingrid, född 1928 i Saxhyttan samt Majlis, född 1933 i Ställberget. Samma år, d.v.s. 1927 tillträdde **Gustaf Jansson**, född 1893 i Saxhyttan, som hyresgäst. Han var son till Gustaf Adolf Eriksson i Karlsänge och Tärpings Maria Jansson i Saxhyttan. Även han var verksam som målare. Hustrun hette **Adina Andersson**, född 1899 i Södra Räfåla. Hennes föräldrar bodde en tid i Bagarstugan vid Riksdagsmans (se sidan 75 nedan). Makarna ägde två döttrar, Margit, född 1920 och Maj-Britt, född 1925, båda i Grängesberg. Familjen flyttade från Saxhyttan den 13/9 1930.

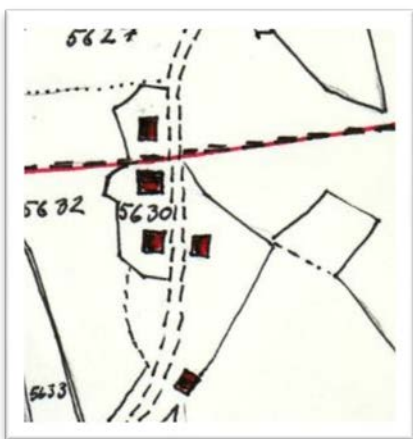

Olors Karl Danielsson, f. 1877. Foto Olorsgårdens arkiv.

Ägaren **Olors Karl Danielsson** flyttade nu själv in på gården. Han var född 1877 i Saxhyttan och son till Daniel Olsson ovan. Han blev sedan kvar här under resten av sitt liv. Karl Danielsson, vilken var ogift, slutade sina dagar 1939 när han var 62 år gammal. Gården blev nu ånyo uthyrd, den här gången till skogarbetaren **August Helmer Jansson**, född 1903 i Långmyra, son till Sjul August Jansson och Anna Berglund. Han var gift med Maja Hedlund, född 1908 i Hosjö. De flyttade härifrån år 1949. Se Nybrobacken nedan.

Gården genomgick hädanefter en genomgripande renovering, och 1948 kunde de nya ägarna Evald och Hanna Andersson flytta in här. **Evald Andersson** föddes 1914 i Grangärde Hästberg, son till Täpp Karl Carl Erik Andersson och dennes hustru i andra äktenskapet Emma Kristina Saxström. Släkten bördig från Saxhyttan (se sidan 44 nedan). **Hanna Danielsson**, född 1923 i Saxhyttan var dotter till Olors Johan Danielsson och dennes hustru Ester Danielsson. Evald Andersson gick bort 1997 i en ålder av närmare 83 år. Hanna Andersson har på senare år flyttat ner till Olorsgården, och gården uppe på backen bebos numera av Oskar Räms, son till Anders och Maud Räms på Anders Hansgården i Saxhyttan.

Carl Matts.

Laga Skifteskartan 1866 – 1878.

Gamle Olof Olssons äldsta dotter **Kristina Olsdotter**, född 1793 i Saxhyttan, ingick 1813 äktenskap med **Käll Mats Hansson**, född 1793 vid Notgården i Saxhyttan, (se sidan 9). Genom en avstyckning kom han att bli ägare av den södra delen av svärfaderns egendom ett stycke norr om Risgården (se sidan 16). Omkring 1815 flyttade familjen upp till den nya platsen. Käll Mats Hansson, vilken till yrket var skomakare, avled 1850 av lungsjuka, 67 år gammal. Han sadades ha levt *kristligt*. Hans änka levde fram till 1859 och även hon dog av lungsjuka, 66 år gammal. Hon hade enligt dödboken *levt gott*.

Käll Mats Hanssons yngste son **Carl Mattsson** föddes 1826 i Saxhyttan. Han står här skriven som hemmansägare och gifte sig 1852 med **Lisa Olsdotter**, född 1829 i Bredberget, där hon var dotter till Olof Persson och Catharina Isaksdotter. Olof

Persson var i sin tur son till den förste nybyggaren i Bredberget, Döv Per Larsson, född 1748 i Flen, Dala-Floda. Carl Mattsson brukade faderns egendom i Saxhyttan fram till 1859 då han flyttade till hustruns hemort Bredberget. Han behöll dock även i fortsättningen egendomen i Saxhyttan.

Carl Matts Fredrik Karlsson, f. 1864, och Johanna Ersdotter, f. 1867.
Foto Carl-Matsgårdens fotoarkiv.

Vid Laga Skiftet 1866-1878, miste Carl Mattsson egendomen i Saxhyttan och tilldelades istället en egendom i norra delen av Karlsänge. Han lät nu riva husen i Saxhyttan, och flyttade upp dem till den anvisade tomten i Karlsänge, men bodde kvar i Bredberget. Carl Mattsons hustru avled 1867, och han gifte sedan om sig med Sara Ersdotter, född 1836 i Norr Västansjö. Familjen blev kvar i Bredberget fram till 1892, då flytten slutligen gick till Björkorp i Grängesberg. Båda makarna synes ha avlidit omkring år 1900. Sonen **Carl Matts Fredrik Karlsson**, född 1864 i Bredberget, tog senare den anvisade egendomen i Karlsänge i besittning. Han gifte sig 1892 med **Erik Lars Johanna Ersdotter** född 1867 i Saxhyttan, men senare med sina föräldrar inflyttad till Karlsänge. Den gamla gårdsplatsen i Saxhyttan kom därefter att ligga öde under lång tid, ända till dess att Gustaf och Maria Karlsson lät uppföra en ny villa på ungefär samma plats. Se nedan.

Gustaf Karlsons.

Åren 1953 till 1954 lät **Gustaf Karlsson** uppföra en ny gård i närheten av den plats där den gamla Carl Matsgården en gång var belägen. Han föddes 1896 i Karlsänge, där han var son till Brynbergs Karl Erik Jansson och Lovisa Petterson. Gustaf Karlsson gifte sig 1932 med **Maria Sjöberg**, född 1899 vid Ersholn i Mockfjärd, där hon var dotter till Uvens Anna Sjöberg. Gustaf och Maria Karlsson hade åren 1932 till 1954 varit bosatta på den norra gården vid Albert Dahlgrens i Saxhyttan. Tillsammans med sina bröder, Johan Karlsson och August Karlsson, drev Gustaf snickerifabriken i Karlsänge

Erik Sjöberg, f. 1914. Erik Eriksson, f. 1906. Inga Eriksson, f. 1901. Kjell Vadfors, f. 1933. Maria Karlsson, f. 1899. Hilda Vadfors, f. 1900. August Vadfors, f. 1885. Hanna Karlsson, f. 1900. Märtha Vadfors, f. 1925. Johan Karlsson, f. 1893, samt Gustaf Karlsson, f. 1896. Taget omkring 1945 när Gustaf och Maria Karlsson hyrde vid Dahlgrens. Foto Vadfors arkiv.

Gustaf Karlsson omkom den 6 februari 1974 i samband med en tragisk olycka i Karlsänge då han i backen mellan gården och snickerifabriken i det rådande hala väglaget föll omkull och skadade sig så allvarligt att han avled. Han var vid sin bortgång 77 år gammal. Maria Karlsson bodde sedan kvar på gården under flera år, då tillsammans med sin bror **Erik Sjöberg**, född 1914 i Ersholn. Han avled hastigt 1984, i en ålder av 70 år. Maria Karlsson flyttade sedermera till Solgärde, där hon gick bort 1991 i en ålder av 92 år. Gården inhandlades sedermera av **Mats Räms**, född 1962 i Karlsänge, vilken lät renovera gården. Han flyttade dock senare till Ställberget. Gården förvärvades därefter av **Johan Stenman** och **Louise Norman**. Nuvarande ägare är **Sinikka Mattola**, verksam som läkare.

Anders Nils eller Isakssons.

Bortsett från den tidiga bebyggelsen vid den sedan länge ödelagda Notgården, har vi här att göra med det äldsta nybygget på västra sidan av Saxhytteån. Området kallas på de äldsta kartorna från tidigt 1700-tal för *Hyttåkern* och torde redan tidigt ha uppodlats, långt innan här blev någon fast bebyggelse. Efter det så kallade enskiftet 1719–1720, kom Hyttåkern att bebyggas av ättlingar till Nils Erlandsson i Rosa. Denna var en av initiativtagarna till uppförandet av Saxhytte Masugn 1633. Han var för övrigt son till Erland Algotsson, född 1539, och den förste nybyggaren i Gonäs.

Den gård, som senare skulle komma att benämnas *Anders Nils*, skall ha blivit anlagd år 1721, och det berättas även att gården skall vara uppflyttad från Rossa. Den som kom att bli den förste nybyggaren här hette Nils Hansson, född 1673 i Rossa, son till Hans Mattsson och Margareta Hansdotter. Han var en ättling till den ovan nämnde Nils Erlandsson. Följande släktlinje gäller: Nils Erlandsson, född 1576 i Gonäs – sonen Hans Nilsson, född 1610 i Rossa – mågen Mats Hansson, född 1650 på Holen – sonen Nils Hansson, född 1673 i Rossa.

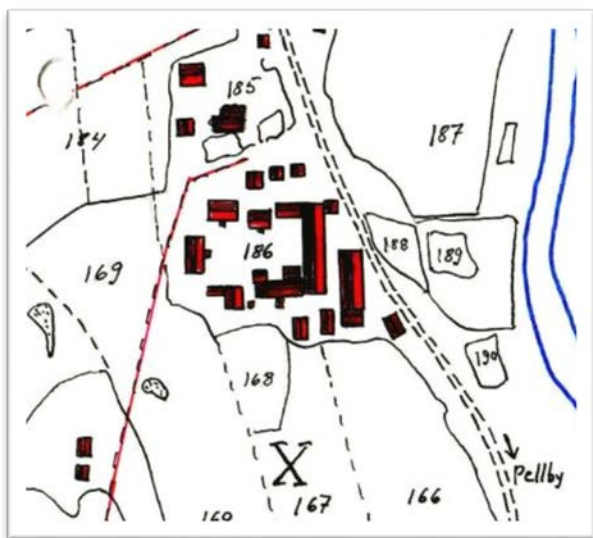
Nils Hansson var verksam som masmästare vid Saxhytte Masugn, en ansvarsfull syssla som krävde mycken kunskap. Han gjorde betydande nyodlingar i Saxhyttan och bytte även till sig en hel del jord i Saxhyttan emot jord som han ägde på andra ställen. Hans hustru hette **Anna Andersdotter**, född 1677 i Sunnansjö där hon var dotter till Anders Christophersson och Brita Persdotter, sedermera inflyttade till Kyrkbyn. Nils Hansson dog 1738 *av brännsjuka, svullnad och rev*, 65 år gammal. Hustrun *avled 1762 i en ålder av 85 år. Vid Nils Hanssons död 1738 omfattade egendomen: Hus i Saxhyttan och Lindbastmora, åker och äng i Saxhyttan, norr om Saxhyttan, Mickelstjappan samt i Kyrkbyn. 1/6 i Nils Erlands 1/4 hemmans skog, 1/7 uti Hans Matts 1/4 och hälften i Olof Isaks 2/5 skog. Vidare 1/24 i Saxhytte Masugn samt 1/7 i Nyhammars Smedja.*

Nils Hansson efterträddes av sonen **Anders Nilsson**, född 1707 i Rossa, vilken var bergsman och även nämndeman. Det är givetvis han som gett upphov till gårdsnamnet *Anders Nils*. Anders Nilsson gifte sig 1728 med **Brita Göransdotter**, född 1707 i Laxsjön där hon var dotter till Göran Olsson och Malena Persdotter Stark. Denne Göran Olsson var sonson till den legendariske *Rämskungen* Göran Olsson i Rämby, född 1616. Anders Nilsson var av allt att döma en drivande person som också figurerar en hel del i domböckerna. Det rör sig här mestadels om tvistigheter rörande hytte- och smedjedelar. Han förvärvade även flera fastigheter i Hästberget samt gjorde också betydande uppodlingar vid Buberget, som han då var ägare av. Vid tinget den 10 februari 1747 utsågs Anders Nilsson till nämndeman. En händelse som inte saknar poänger tas upp vid tinget 1748: *Anklagade nämndemannen Anders Nilsson i Saxhyttan smeden Erik Jönssons Syhl på Stakheden för det han om söndagsmorgonen den 20 december sistlidne, uti stugan vid Grangärdes skog eller Nyhammars Smedja skall honom med okväden samt hugg och slag överfallit, vilket skall så hava tillgått, att Syhl först frågat om nämndemannen brukade ligga när sin piga, och därefter utan den ringaste orsak begynt att slå honom med en karbas, som vittnena Benjamin Olsson i Hyttriset och Erik Jonsson på Stakheden kunde intyga. Resolverades ett Syhl för sabbatsbrott pliktat 10 daler silvermynt, för 3 blodsår och 17 mindre blåmärken 18 daler silvermynt, för det han varit drucken 5 daler silvermynt, samt för hinder och tidsspillan till Anders Nilsson betala 15 daler kopparmynt.* Anders Nilsson avled 1785 av brännsjuka, 78 år gammal. Hans hustru slutade sina dagar 1784 när hon var 76 år. Dödsorsaken angavs vara slag.

Av barnen till Anders Nilsson märks dottern Anna Andersdotter, född 1723, som tillsammans med maken Olof Olsson från Saxberget blev nybyggare vid Buberget. Dottern Kerstin Andersdotter, född 1745 i Saxhyttan, gifte sig med Käll Hans Hansson vid Notgården, (se sidan 9 ovan).

Anders-Nilsegendomen ärvdes omkring 1775 av sönerna Nils och Anders Anderssoner. Nils Andersson flyttade dock till Säter 1796 och **Anders Andersson**, född 1742 i Saxhyttan blev därmed ensam ägare, (även om Nils Andersson senare återvände till Saxhyttan). Anders Andersson gifte sig 1768 med **Catharina Olsdotter**, född 1749 i Saxhyttan där hon var dotter till Olof Hansson och Brita Larsdotter (se Gamla Olof Ols, sidan 12 ovan). Även Anders Andersson var nämndeman och bergsman. Han var, i likhet med sin fader, indragen i flera tvister om bland annat skogs- och hyttandelar. Tillsammans med brodern Nils Andersson inköpte han 1776 det så kallade Bunktorpet i Grangärde Hästberg för 1000 daler kopparmynt. År 1766 skedde ytterligare markförvärv i Hästberget.

Anders Nils Anders Andersson avled av håll och styng 1797 i en ålder av endast 54 år. Hans änka Catharina Olsdotter dog av ålderdomssvaghet 1824 när hon var 73 år. Hon hade då varit änka i 27 år. Enligt bouppteckningen efter Anders Andersson omfattade då egendomen bland annat: *En stugubyggnad, hälften i ett brygghus, en kornlada, ett fähus, ett stall, ett foderlider, en källare med svale, en stolpbod och en klensmedja. Fähus och stall i Hästberget. 1/4 uti Knut Pers 1/4 hemman. 1/24 Nils Erlands 1/4 hemman och 1/28 uti Hans Matts 1/4 hemman. Vidare 4,5 timmar utav 288 i Saxhytte Masugn, del i Stångjärnssmedjan i Nyhammar, åker och slog i Saxhyttan och Hästberget.*

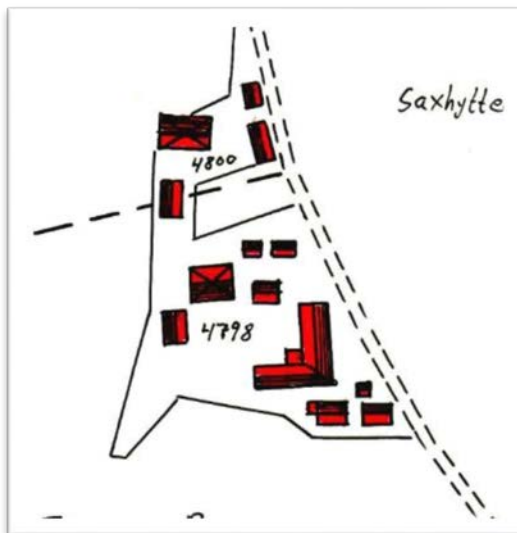

Storskiftet 1811 – 1813.

Egendomen ärvdes nu gemensamt av sonen **Anders Andersson**, född 1778 i Saxhyttan, och dottern **Brita Andersdotter**, född 1769 och gift med **Ore Mats Persson**. Den sistnämnde sålde dock redan samma år, d.v.s. 1797, sin hustrus andel och flyttade till Notgården (se sidan 9 ovan). Anders Andersson blev därmed ensam ägare av egendomen. Han gifte sig 1803 med **Karin Persdotter**, född 1780 i Sör Västansjö och dotter till Klack Petter Andersson och Maria Jansdotter. Även Anders Andersson står noterad som bergsman.

Anders-Nils gården samt överst Pellsgården.

Anders Andersson förvärvade 1805 en del av Hammargruvan i Risberget vid Grängesberg. Han synes även under en kortare tid ha varit ägare av gamle Olof Olssons hemman i Saxhyttan. Anders Andersson dog 1827 av håll och styng, endast 50 år gammal. Hans änka avled 1848, även hon av håll och styng, när hon var 67 år gammal. Vid Anders Anderssons frånfälle omfattade egendomen bland annat: *En stuga med tvenne kammare, en källarbod med nedre och övre rum, ett stall, en kornlada, en stolpbod, ett fähus, en klensmedja, en badstuga, två hölador i Kilen och två hölador i Lindbastmora, en fäbodstuga i Hästberget samt kornlada, stall och fähus med bod därstädes.*

Från 1829 och under några år framöver arrenderades en del av hemmanet av Per Ersson, född 1795 på Lillheden och måg åt Klack Anders Ersson i Saxhyttan. (Se sidan 15 ovan). Ungefär vid samma tidpunkt kom **Jut Per Andersson**, född 1809 i Sör Västansjö, för att hjälpa sin moster, ovan nämnda Karin Persdotter, med skötseln av egendomen sedan hon blivit änka. Jut Per Andersson var son till Jut Per Andersson och Maria Persdotter.

Pellsgården (överst) och Anders-Nilsgården vid Laga Skiftet 1866-1876.

År 1834 gifte han sig med sin kusin **Sara Andersdotter**, född 1813 i Saxhyttan, dotter till Anders Nils Anders Andersson ovan. De tvingades gå till kungs för att få gifta sig, eftersom kusingifte inte var tillåtet vid denna tidpunkt. Per Andersson ärvde därigenom egendomen i Saxhyttan, och han blev nu kvar här under resten av livet. Även Per Andersson titulerades bergsman. Han avled 1886 i en ålder av 77 år. Hustrun dog 1878 när hon var 65 år gammal. Under Jut Per Anderssons tid byggdes mangårdsbyggnaden om, och fick därmed sin nuvarande form. Huset som tidigare varit ett envåningshus försågs nu med en övervåning. Huset timrades på underifrån och övervåningen hörrör därför från det äldre huset uppfört 1721 och är eventuellt identisk med Nils Erlandssons gård i Rossa från sent 1500-tal.

Jut Per Andersson efterträddes av sonen **Jut Jan Persson**, född 1843 i Saxhyttan. Han gifte sig 1868 med **Sara Stina Jansdotter**, född 1846 i Botgårde. Jut Jan Persson, vilken står noterad som hemmansägare, omkom redan den 20 januari 1894 genom en druckningsolycka på sjön Väsman, endast 50 år gammal. Gården sköttes därefter under några år av hans änka Sara Stina och sonen Jan Petter. Den sistnämnde byggde sig sedermera en egen gård. (Se nedan). Sara Stina levde som änka i 33 år fram till sin död 1916 när hon var 70 år gammal.

Redan år 1900 hade dock egendomen tagits över av Jut Jan Perssons måg, **August Isaksson**, född 1876 i Östanbjörka och son till Isak Andersson och Anna Lisa Jansdotter. Han gifte sig år 1900 med **Kristina Jansdotter**, född 1876 i Saxhyttan. Han brukade därefter gården fram till sin död 1938. Han var vid sin borgång 61 år. Hans änka överlevde mannen med 11 år och slutade sina dagar 1949 när hon var närmare 73 år. Makarna ägde tre barn.

August Isaksson efterträddes i sin tur av sonen **Oskar Isaksson**, född 1915 i Saxhyttan och gift med **Brita Hansson**, född 1919 i Rättvik. Han drabbades av en svår sjukdom och avled 1976 i en ålder av 60 år. Änkan Brita Isaksson bodde kvar på gården under ett antal år men flyttade 1991 till Nyhammar, där hon avled 1998 när hon var 79 år. Makarna ägde sönerna Hans Isaksson, född 1945, och Sören Isaksson, född 1948.

Brita och Oskar Isaksson.
Foto Olors arkiv.

Nya ägare av Anders-Nilsgården blev från och med 1991 makarna **Carl Erik** och **Greta Johansson**, tidigare bosatta i Söderköping. De nuvarande ägarna **Gert Ove** och **Anniina Waltersson**, tidigare bosatta i Hällefors, har genomfört en omfattande renovering av gården, vilken nu, med sitt ursprung från 1721, är den äldsta bevarade gården i Saxhyttan.

Jut Jan Petters.

Någon gång omkring år 1900 lät **Jut Jan Petter Jansson**, född 1872 i Saxhyttan flytta ett mindre hus från Anders-Nilsgården till ett nytt ställe, beläget på Åsen ett hundratal meter söder om den gamla gården. Han gifte sig 1897 med **Albertina Jakobsson**, född 1873 i Sköttänge och dotter till Kok Jakob Erik Persson och Fredrika Persdotter. Jan Petter Persson avled 1952 i en ålder av 80 år. Han hade då varit änklings ända sedan 1923 då hustrun Kok Albertina gick bort, endast 50 år gammal. Makarna ägde tre barn, nämligen Agnes Jansson, född 1898, Anna Jansson, född 1901 samt Karin Jansson, född 1907.

Karin Jansson gifte sig 1927 med **Johan Lindén**, född 1900 i Grangärde, och makarna bodde under ett års tid, nämligen från 1935 till 1936 på gården i Saxhyttan, efter att tidigare ha varit bosatta i Ludvika. De återvände sedan till nyssnämnda stad. I familjen ingick två barn, Ingegerd Lindén född 1928, och Kjell Lindén, född 1942, båda i Ludvika, där de också är bosatta. De utnyttjar gården i Saxhyttan som fritidshus.

Pellsgården.

Omkring år 1725 anlades ytterligare ett nybygge i Saxhyttan. Då flyttade nämligen en vid namn **Lill Erik Ersson**, född 1685 i Kyrkbyn, till en plats belägen strax norr om den ovan nämnda Anders Nilsgården. Erik Eriksson var son till Lill Erik Andersson och Margareta Ingelsdotter. Han gifte sig 1715 med **Brita Persdotter**, född 1693 i Rossa. Hon var dotter till Per Ersson och Brita Olofsdotter, och hon hade tidigare varit gift med Erik Christophersson i Holen. Tilläggas kan att Britas morfars farfar var den under Anders Nils omnämnde Nils Erlandsson. Följande släktlinje gäller: Nils Erlandsson, född 1576 i Gonäs – sonen Hans Nilsson, född 1610 i Rossa – sonen Olof Hansson, född 1642 i Rossa – mågen Per Eriksson, född 1654 i Hellsjön. Såväl Lill Erik Ersson som hans hustru avled 1758.

Hemmanet togs över omkring 1752 av mågen **Per Halvarsson** född 1729 i Karlsänge där han var son till Halvar Persson och Karin Johansdotter. Halvar Persson var i sin tur son till Karlsänges förste nybyggare Per Halvarsson, född 1662 i Östanmyra. Han gifte sig 1752 med **Karin Ersdotter**, född 1722 i Rossa. Per Halvarsson står noterad som bergsman, och det är han som gett upphov till släktnamnet "Pellas". Hon dog av håll och styng 1787 sedan hon levt kristligt i 64 år. År 1790 ingick Per Halvarsson ett nytt äktenskap, denna gång med **Lisa Larsdotter**, född 1751 i Räfåla, och familjen flyttade nu till hennes hemort. Här avled Per Halvarsson 1803 av stämman. Han hade enligt dödboken levt *arbetsamt, dygdigt och kristligt*. Sonen Johan Persson, född 1760 i Saxhyttan slog sig ner som nybyggare nordväst om fädernegården. (Se Stamparbacken sidan 27 nedan).

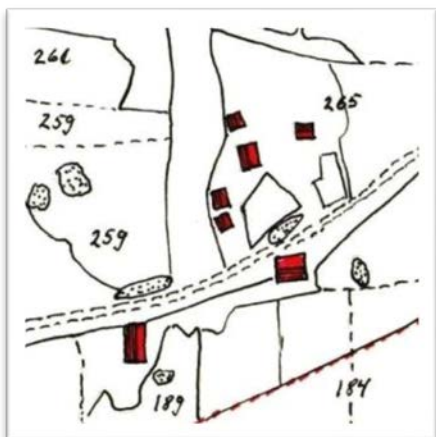
Ny ägare av hemmanet blev sonen **Pellas Erik Persson**, född 1756 i Saxhyttan. Han gifte sig 1784 med **Catharina Andersdotter**, född 1759 i Morberget. Erik Persson blev dock skuldsatt till Handelshuset Schön & Compani, vilka var stora delägare i

Saxhytte Masugn, och dessa ansökte 1817 om lagfart på sterbhusets egendom. Erik Persson hade avlidit redan 1812 av trånsjuka, 55 år gammal. Hans uppförande angavs vara *tåligt*. Hans änka levde sedan ända till 1834. Hon angavs att ha varit sjuklig på äldre dagar, och hon var vid sitt frånfälle 75 år gammal. Nyhammars Bruk förvärvade sedermera de egendomar och hyttedelar som tillhörde Schön & Compani, och blev därmed även ägare av Pellasgården. Arvingarna till Pellas Erik Persson bodde dock kvar på gården, nu som arrendatorer och kolare under Nyhammar. Sonen **Pellas Per Ersson**, född 1785 i Saxhyttan blev den förste arrendatorn, och han arbetade som kolare under Litström & Johansson, vilka nu blivit ägare av Nyhammars Bruk. Han gifte sig 1787 med **Karin Olsdotter**, född 1787 i Hästberget där hon var dotter till Olof Ersson Lekatt (se under Käll-Nilses, sidan 9 ovan). Han avled 1852 av bröstplågor, 66 år gammal. I dödboken har han erhållit följande eftermäle "*Levde ärligt och beskedligt och var en trogen arbetare som aldrig skonade sig själv*". Hans hustru dog 1844 av magplågor och tvinsot, 57 år gammal. Hon sades ha levt *kristligt och stilla*.

Ny arrendator på gården blev sonen **Pellas Anders Persson**, född 1812 i Saxhyttan. Han gifte sig 1835 med **Stina Andersdotter**, f. 1807 på Lillheden där hon var dotter till Anders Persson och Catharina Mattsdotter. Omkring år 1850 flyttade familjen till Hästberget, där Anders Persson står noterad som statdräng. Här dog han 1852 av bröstplågor efter att ha varit sjuk i allenast 1/2 dygn. Hans uppförande var enligt dödboken *kristligt och beskedligt*. Han var vid sin bortgång endast 39 år. Hans änka Stina flyttade efter makens död tillbaka till Saxhyttan, där hon avled 1878 i en ålder av 71 år. Dödsorsaken angavs vara ålderdomsbräcklighet.

Sonen **Pellas Anders Gustaf Andersson**, född 1836 i Saxhyttan, bodde till en början i Saxhyttan, dock sannolikt inte på Pellasgården. Han gifte sig 1837 med **Sara Lisa Blommé**, född 1837 i Stensbo, dotter till korpralen Per Andersson Blommé och Karin Persdotter. Familjen flyttade omkring år 1900 till en egen gård i Sköttänge. Här avled Anders Gustaf Andersson 1906 i en ålder av 69 år. Hans änka levde fram till 1909, och hon var då 72 år gammal. Sonen Pellas Adolf Andersson, född 1864 i Saxhyttan, blev bosatt på Ställberget, medan sonen Pellas Gustaf Andersson, född 1861 i Saxhyttan blev bosatt Östersaxen samtidigt som han ägde en hemmansdel i Sköttänge. Vad beträffar Pellasgården i Saxhyttan frändömdes Nyhammars Bruk egendomen i samband med Laga Skiftet 1878 varefter husen revs och platsen ödelades. Marken är numera underlagd Anders Hansgården, (se nedan).

Stamparbacken.

En son till Per Halvarsson vid namn **Johan Persson**, född 1760 i Saxhyttan (jämför under Pellasgården, ovan) synes ha anlagt ett nybygge på en liten backe nordväst om faderns hemman. Platsen är identisk med tomten där Saxbergs gård senare uppfördes. Han gifte sig 1781 med **Stina Jönsdotter**, född 1755 i Hoberget. Tilläggas kan att hon var syster till Täpp Erik Jönson som blev bosatt på grannhemmanet i norr. Makarna torde ha flyttat till nybygget på 1780-talet. Johan Persson skötte en tid den vadmalstamp, som låg längre upp vid Saxhytteån.

Stamparbacken vid Storskiftet. Till vänster huset vid Hol-Jans (Ribacken)

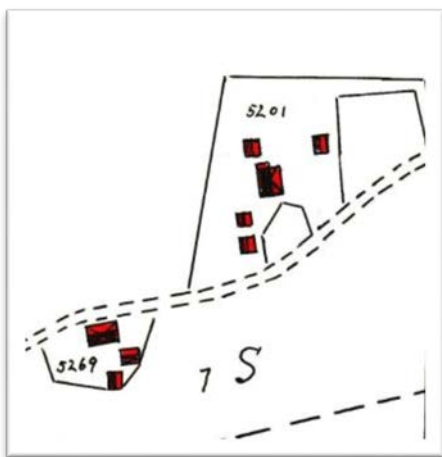
Gården kom därför att kallas *Stamparbacken*. Johan Persson gjorde under 1780-talet även betydande nyodlingar på Saxhytteskogen, väster och norr om gården. Det förefaller dock som om Johan Persson senare kommit på obestånd. År 1808 hölls nämligen en exekutiv auktion, och en del av egendomen ropades då in av mågen **Daniel Larsson**. Denne var född 1782 i Dalkarsberget och bodde en tid, på gården, tillsammans med svågern **Per Janssons Saxström**, (mer om honom nedan). Daniel Larsson tycks dock senare ha flyttat till ett nybygge i Karlsänge på sin svärfaders utmark. Platsen är identisk med den där Rämmsgården numera är belägen. Resten av Johan Perssons egendom förefaller att ha kommit i Nyhammars Bruks ägo. En dotter, nämligen Catharina Jansdotter, född 1783, blev gift med Erik Andersson Wetterström (se nedan). Johan Persson dog 1823 av lungsot när han var 62 år gammal. Han var ofärdig och hade enligt kyrkoboken slitit spö för tackjärnsstöld. Hans änka, Stina Jönsdotter, överlevde honom med 20 år. Han sades enligt dödboken att ha varit *beskedlig och fromsint, åtnjutit fattigdel i flera år*. Hon avled som fattighjon 1843 av ålderdomsbräcklighet i en ålder av 88 år.

Johan Persson efterträddes av sonen **Per Jansson Saxström** som arrendator under Nyhammars Bruk. Han föddes 1787 i Saxhyttan och står en tid skriven som skogvaktare. Han var en tid även sysselsatt som kolare och även uppsyningsman vid Saxhytte ställstensbrott. Per Jansson Saxström, som allmänt gick under namnet *Stampar Petter*, gifte sig 1815 med **Anna Christiansdotter**, född 1790 i Norrbärke. Per Jansson Saxström slutade sina dagar 1838 och i dödboken finns följande notering: *uppförande, berömligt, driftigt och gagneligt. Fanns liggande död av slag på Saxhyttaskogen den 11 maj, 51 år gammal*. Hans hustru levde därefter som änka i 25 år och var på gamla dagar fattighjon. Anna kom på slutet till Grängesberg, där hon avled 1863 av ålderdomsbräcklighet, 88 år gammal. Hon hade då under en längre tid varit sängliggande.

Sonen **Jan Petter Saxström**, född 1816 i Saxhyttan, tillträdde som arrendator av egendomen, Han gifte sig 1837 med **Anna Andersdotter**, född 1880 i Saxhyttan, där hon var dotter till Anders Hans Anders Andersson och Anna Jansdotter. Familjen flyttade senare till Östersaxen, där han blev kolare på Nyhammars Bruks egendom. De blev kvar i Östersaxen fram till 1864, då flytten gick till Bruksgården i Saxhyttan, som de arrenderade. År 1880 flyttade familjen slutligen till Stenberget, där Jan Petter Saxström avled 1890 i en ålder av 73 år. Efter makens död kom hans änka Anna till fattighuset Pärby, där hon gick bort 1893 när hon var 80 år gammal. Två av sönerna, nämligen Anders Gustaf Saxström, född 1838, och Jan Erik Saxström, född 1844, blev båda bosatta i Långmyra. Dottern Johanna Saxström, född 1852 i Östersaxen, blev gift med Ris Carl Andersson i Saxhyttan.

Även Johan Perssons måg, **Salmons Erik Andersson Wetterström**, född 1793 på Lillheden, var bosatt på Stamparbacken. Han hade tidigare varit soldat. I Saxhyttan står han skriven som dagkarl, och han tycks ha flyttat hit omkring 1830. Han avled redan 1847 av okänd sjukdom, endast 54 år gammal. Hans hustru hette **Catharina Jansdotter**, och hon föddes 1782 i Saxhyttan. Hon avled 1743 i en ålder av 60 år, även hon av okänd sjukdom.

Också deras son **Salmons Jan Petter Wetterström**, född 1826 på Lillheden, bodde under några år i Saxhyttan innan han med sin familj flyttade till brukets egendom i Karlsänge år 1859 och sedermera till Roskänge. Han var gift med **Maja Andersdotter**, född 1827 i Kullen. Deras dotter Johanna, född 1851 i Saxhyttan, blev gift med Gustaf Saxström i Långmyra, medan dottern Maja Stina, född 1855, gifte sig med Anders Andersson och blev bosatt i Roskänge. Släktnamnet Salmons kan härledas till en Salomon Larsson på Lillheden vilken levde 1669 till 1724.

Även **Anders Mattsson**, född 1835 i Norrbo var under några år bosatt i Saxhyttan och bodde av allt att döma på Stamparbacken. Han gifte sig 1866 med **Anna Stina Ersdotter**, född 1835 i Sköttänge, och samma år förefaller de att ha slagit sig ner i Saxhyttan. Familjen blev kvar här fram till 1878, då Anders Mattsson förvärvade en tomt på Ställberget. Sonen Anders Gustaf Andersson, född 1868 i Saxhyttan, blev sedermera välkänd affärsinnehavare på Ställberget. Efter Laga Skiftet frändömdes Nyhammars Bruk 1878 äganderätten till egendomen, som nu istället lades under grannhemmanet i norr. Detta ägdes av Anders Ols Per

Andersson, tidigare bosatt på en gård norr om Risgården men som vid nämnda skifte blivit tilldelad Täpp Erik Jönssons forna hemman väster om Hyttedammen. Kartskissen visar Hol-Jansgården till vänster och Stamparbacken till höger vid Laga Skiftet 1866 - 1878.

Saxbergs.

Ny ägare till den forna Stampar egendomen, blev **Gustaf Saxberg**, född 1860 i Hedbyn, där han var son till Olars Petter Ersson och dennes hustru Johanna Persdotter.

Saxbergs i Saxhyttan. Hustrun Johanna Persdotter, Elin, Alfred och Knut Saxberg samt Gustaf Saxberg, taget omkring 1904. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Gustaf Saxberg gifte sig 1885 med Anders Ols Petter Anderssons dotter, vilken även hon hette **Johanna Persdotter**, född 1860 i Saxhyttan. År 1886 lät han uppföra ett nytt bostadshus på platsen där den äldre gården tidigare legat. Gustaf Saxberg etablerade sig nu som hemmansägare, och han var känd för att vara en riktig kraftkarl. Han var vital långt upp i ålderdomen. Samma dag som han skulle fylla 90 år var vi färd med att förlägga en jordkabel på platsen. Dottern Elin föreslog att fadern skulle ta hjälp av ett par grannar för att gräva kabeldiket. Detta ogillades i hög grad av Gustaf, vilken yttrade: *tror du att jag är så svag och orkeslös att jag inte kan gräva upp ett dike*. 90-åringen fick tag i en spade och grävde själv upp diket, samtidigt som han avböjde all hjälp med arbetet. Någon dag senare anordnades en storslagen födelsedagfest dit praktiskt taget alla i Saxhyttan var inbjudna. Gustaf Saxberg avled 1958 och han var vid sin bortgång närmare 98 år. Han hade då varit änkling i 18 år sedan hans hustru gått bort redan 1940. Hon var vid sin död 80 år gammal.

Hela Saxhyttan hade mött upp för att fira Gustaf Saxbergs 90-årsdag 1950. Fr.v. Albert Dahlgren, Lydia Dahlström, Olors Ester Danielsson, Olors Johan Danielsson, Malin Magnusson med dottern Gunilla, Oskar Isaksson med sonen Hans, Anders Hans Hanna Andersson, Vilhelm Dahlström, Edla Dahlgren, Elin Saxberg (längst fram), Brita Isaksson med sonen Sören (längst bak), Täppgårds Anna Jansson, Täppgårds Anna Karlsson, (skymd), Täppgårds Alrik Karlsson (skymd), Gammelgårds Maria Jansson, Anders Hans Johan Andersson (skymd), Anders Hedberg (skymd), Ingrid Hedberg, Gustaf Saxberg (längst fram), Skommar Axel Eriksson (längst bak), Täppgårds August Jansson, Täppgårds Harald Karlsson (skymd), Per Saxberg, Stina Jansson (skymd), Martin Jansson (skymd), Greta Saxberg, Alfred Saxberg med dottern Karin, (längst fram), Karin Jansson, Sjul Maria Jansson, Kjell Saxberg, Stina Danielsson, Sigbritt Jansson (längst fram), Hanna Danielsson, Signe Saxberg (längst fram), Erik och Irma Jansson med dottern Lena, samt Hans Saxberg. Foto Albert Dahlgren.

Stående: Kjell Saxberg, f. 1936, Per Saxberg, f. 1937, Greta Saxberg, f. 1930 (gift Svensson), Hans Saxberg, f. 1942. Sittande, Elin Saxberg, f. 1887, Gustaf Saxberg, f. 1860, Alfred Saxberg, f. 1896, Signe Saxberg, f. 1902, med dottern Karin, f. 1945, (delvis skymd). Taget 1950. Foto Peter Janssons arkiv.

Dottern **Elin Saxberg**, född 1887 i Saxhyttan, förblev ogift och under hela sitt liv boende på gården. Hon slutade sina dagar 1972 när hon var 84 år gammal. Hennes bror **Alfred Saxberg** föddes 1896 i Saxhyttan, och han gifte sig 1930 med **Signe Gustafsson**, född 1902 i Hudiksvall. Alfred Saxberg var med sin familj bosatt i Hällsjön och verksam som skogvaktare. I samband med sin pensionering flyttade han år 1959 tillbaka till Saxhyttan, där han och makan Signe först slog sig ner på Stentäppan i västra delen av byn (jämför nedan). Han genomförde senare en renovering fädernegården, då han bland annat lät inreda den övre våningen, varefter makarna flyttade dit. Alfred Saxberg avled 1982 i en ålder av 85 år. Hustrun Signe Saxberg hade gått bort redan 1979 när hon var 77 år gammal. I familjen ingick 5 barn, samtliga födda i Hällsjön. Greta Saxberg, född 1930, blev gift med Allan Svensson, (se Stenbacken nedan). Sonen Kjell Saxberg, född 1936, bosatte sig på Stentäppan, (se nedan). Per Saxberg, född 1937, blev bosatt i Grängesberg, Sonen Hans Saxberg, född 1942, blev boende på Lillheden.

Dottern **Karin Saxberg**, född 1945 i Hällsjön, gifte sig 1970 med **Ulf Borg**, född 1938 i Grängesberg och verksam som ingenjör. De bosatte sig på hennes fädernegård i Saxhyttan. Karin Borg, vilken arbetade som sjuksköterska på Ludvika Lasarett, drabbades av en svår sjukdom och gick bort redan 1981, endast 35 år gammal. Makarna ägde tre barn, Eva Karin Borg, född 1970, Tomas Borg, född 1974 samt Tommy Borg, född 1977. Nuvarande ägare av gården är Ulf Borg.

Stenbacken.

År 1975 lät Alfred Saxbergs måg och dotter, **Allan och Geta Svensson**, uppföra ett fritidshus på en tomt avstyckad från egendomen och som var belägen söder om Täppgården. Platsen kallade efter gammal tradition för Stenbacken. Familjen bodde då i Grängesberg. Allan Svensson föddes 1933 i Grängesberg, medan hustrun Greta Saxberg var född 1930 i Hällsjön. Makarna vigdes 1953. År 1980 lät man bygga ett bostadshus invid det 5 år tidigare uppförda fritidshuset. Makarna flyttade in här redan samma år. Allan Svensson gick bort 2001 när han var 68 år gammal. Hans änka Greta Svensson flyttade efter några år till Grängesberg, där hon senare avled. Makarna ägde döttrarna Birgitta Svensson, född 1953, och Margareta Svensson, född 1956, båda i Grängesberg. Nuvarande ägare av fastigheten är **Per Gunnar Persson** och **Anna Kristina Norberg**.

Stentäppan.

Gården är belägen i den västligaste delen av Saxhyttan och norr om landsvägen. Det är osäkert när den första bebyggelsen uppstod här. På den karta som upprättades i samband med Storskiftet 1811 var Anders Nils Anders Andersson ägare. På Laga Skifteskartan från 1866 finns ett hus markerat inom området, och som ägare noteras då Ramklo Lars Anderssons änka, **Stina Jansdotter**, född 1808 i Östersaxen och dotter till Not Jan Andersson. Efter Laga Skiftet 1876 flyttade hon tillbaka till Östersaxen, där hon avled 1886. Samtidigt lades gården under Anders Ols Per Anderssons hemman.

Per Andersson hade en måg vid namn **Jan Petter Granskog**, född 1852 i Östanbjörka och son till Isak Mattsson och pigan Anna Stina Persdotter, den senare bördig från Saxhyttan. (Se sidan 15 ovan). Han gifte sig 1876 med **Matilda Persdotter**, född 1855 i Saxhyttan, och de bosatte sig på Stentäppan. Familjen flyttade dock år 1902 till Kvarnheden. Makarna ägde 9 barn, samtliga födda i Saxhyttan.

Makarna Granskog blev kvar i Kvarnheden under resten av livet. Jan Petter Granskog, vilken till yrket var körkarl, avled i Kvarnheden 1932. Hustrun Matilda hade gått bort året före. I samband med Granskogs avflyttning från Stentäppan, revs huset och forslades till Kvarnheden, där det återuppbyggdes. Platsen förefaller sedan ha legat öde i närmare 20 år fram till 1920 då **Alfred Saxberg** samt hans syster **Elin Saxberg** där lät uppföra ett nytt hus ett stycke från den plats, där det gamla huset varit beläget. Sedan Elin Saxberg återvänt till fädernegården och Alfred Saxberg flyttat till Hällsjön utnyttjade den sistnämnde och hans familj Stentäppan som fritidshus. Åren 1946 till 1953 var gården uthyrd till **Erik Söderman**, född 1881 i Nås, och tidigare bosatt vid Nyhammars Station. Även mågen **Erik Fredriksson**, född 1926 i Stora Tuna och sedan 1952 gift med **Karin Söderman**, född 1923 i Nyhammar, bodde en tid på Stentäppan innan de 1953 flyttade till Kyrkbyn. Sonen Jan Fredriksson föddes 1952 i Saxhyttan. De efterträddes av sköterskan **Lilly Johansson**, född 1899 i Vällinge, vilken tidigare varit hyresgäst vid Saxgården. Hon flyttade till Vänersborg den 3/9 1955.

År 1959 bosatte sig **Alfred och Signe Saxberg** på Stentäppan, där de sedan blev kvar till dess att de tog den gamla gården i Saxhyttan i besittning. Ny ägare blev sonen **Kjell Saxberg**, född 1936 i Hällsjön. Han hade tidigare med sin familj varit bosatt i Grängesberg, men var sedan 1974 frånskild. Från detta äktenskap fanns tre barn. Han blev sedermera sambo med **Anita Stark**, född 1942 och tidigare bosatt på Högbacken vid Kyrkbyn. Kjell Saxberg drabbades av en svår sjukdom och avled 1998 i en ålder av 62 år. Anita Stark är numera ägare av Stentäppan.

Knut Saxbergs.

Stående Mugg Albert Danielsson, f. 1883 i Östersaxen, Sittande, Knut Saxberg, f. 1886, Mugg Adolf Danielsson, f. 1878, Ställberget, Olors Gustaf Danielsson, f. 1883 samt Klack Viktor Andersson, f. 1886. Fotot taget 1904. Foto A. Eriksson–Vadfors.

Gården uppfördes omkring 1908 av **Knut Saxberg**, född 1886 i Saxhyttan och son till Gustaf Saxberg ovan. Han gifte sig år 1908 med **Ida Andersson**, född år 1882 i Saxhyttan och på Slaggvarpet. Hon var dotter till Klack Gustaf Persson och Sara Stina Jansdotter (se sidan 14 ovan). Platsen för nybygget låg i närheten av den plats, där den forna Tappgården var belägen.

Knut Saxberg, vilken står noterad som arbetare avled redan 1912, endast 26 år gammal. Dödsorsaken var lungdot. Efter makens död flyttade Ida Saxberg tillbaka till föräldrahemmet vid Slaggvarpet, samtidigt som hon hyrde ut gården.

Den förste hyresgästen på Ida Saxbergs gård hette **Lars Larsson**, vilken föddes 1871 i Söderala, Hälsingland, och han var verksam som snickare. Han var sedan 1896 gift med **Inga Blomkvist**, född 1871, även hon i Söderala. Inflyttningen till Saxhyttan skedde den 26/10 1912. De blev dock kvar endast fram till den 9/12 1913, då flytten gick till Stockholm. De fyra barnen Evald, född 1897, Rudolf, född 1899, Gerda, född 1901 samt Sally, född 1907, blev dock kvar på gården under ytterligare några år.

Hyresgäster hos Knut Saxbergs. Snickar Larssons: Sally, f. 1907, Evald, f. 1897, Gerda, f. 1901 samt Rudolf, f. 1899. Taget omkring 1920. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Efter Snickar Larssons tog **Johan Wetterkrants** vid som hyresgäst. Han var född 1884 i Ljusnarsberg och till yrket diamanthuggare. Han var sedan 1910 gift med **Anna Eriksson**, född 1891 i Västansjö. Familjen anlände till Saxhyttan 1918. De hade en tid vistats i Minnesota, USA, där sonen Albin föddes 1911. Ytterligare en son fanns, vilken var född 1914 i Grängärde. Familjen flyttade till Grängesberg 1922.

Ungefär vid samma tidpunkt återvände **Ida Saxberg** till gården. Hon tjänstgjorde under många år som vaktmästare vid småskolan i Saxhyttan. Ida Saxberg, vilken gjorde sig känd som en vänlig och tämligen tillbakadragen person blev kvar här under resten av sitt liv. Hon gick bort 1965 när hon var 83 år gammal. Sonen Erik Saxberg, född 1909 i Saxhyttan, avled redan 1943, endast 34 år gammal. Dottern Ellen, född 1911, var ogift och avled 1966 när hon var 55 år.

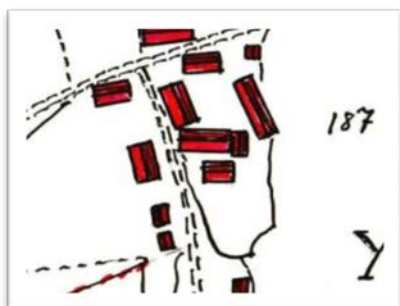
Dottern **Edit Saxberg**, född 1907 i Saxhyttan, gifte sig 1928 med **Anders Johansson** från Stockholm. Hon skildes från honom 1957, och återvände sedermera till Saxhyttan och fädernehemmet. Hon lät genomföra en större renovering av huset, och hon blev sedan kvar här under resten av livet. Edit Johansson avled 1991 i en ålder av 83 år. Hennes sambo under senare år, **Helmer Larsson**, född 1911 i Harmånger och inflyttad 1970, gick bort 1999 när han var 87 år gammal. Dottern Ellinor Johansson, född 1932 i S:t Görans församling, Stockholm, blev gift Damberg och bosatt i Grängesberg. Nuvarande ägare av fastigheten är **Allan Thomsen** och **Anne Lisa Andersen**.

Anders Hans.

Det rör sig här om en av de tidiga bosättningarna i Saxhyttan, även här på den tidigare under Anders Nils och Pellas omnämnda Hyttåkern, och som av allt att döma en gång för länge sedan tillhört Nils Erlandsson i Rossa. Bergsmannen Per Eriksson i Rossa och hans hustru Brita Olsdotter synes ha brukat den norra delen av Hyttåkern närmast landsvägen. Som redan omnämnts under Pellasgården (se sidan 26 ovan) var Brita Olofsdotter en ättling till Nils Erlandsson. De var dock inte bosatta i Saxhyttan, men kan ha brukat en fåbod här. Den förste som slog ner sina bopålar här var sonen **Anders Persson**, född 1702 i Rossa, och han var svåger till Lill Erik Ersson i Pellasgården, den närmaste grannen. Anders Perssons hustru hette **Anna Hansdotter**, född 1700 på Holen och dotter till Hans Persson och Karin Johansdotter. Makarna gifte sig 1723 och bodde till en början i Rossa, men synes omkring 1725 ha flyttat till nybygget i Saxhyttan. Familjen blev kvar här under resten av livet. Vid laga vintertinget 1761 anhöll Anders Persson och hans hustru om att bli befriade ifrån mantalspenningarna på grund av ålder och bräcklighet. Nämnden intygade att Anders Persson var besvärad av bråck, och att hustrun Anna Hansdotter var mycket ofärdig genom ett benbrott. Samma år avled Anders Persson och han var då 58 år gammal. Hustrun Anna Hansdotter gick bort 1773 när hon var 73 år.

Redan omkring 1755 hade äldste sonen **Christopher Andersson**, vilken var född 1728 i Saxhyttan, tillträtt hemmanet. Han gifte sig 1754 med **Karin Carlsdotter**, född 1729 i Stenberget där hon var dotter till Carl Hansson Plåt och Margareta Andersdotter. Christopher Andersson erhöll 1765 skattefrihet för nyodlingar, bland annat 20 snesland åker på utmarken väster om byn samt 54 snesland norr om Karlsänge. Han avled redan 1767, endast 39 år gammal (dödbok saknas för den aktuella tidpunkten). Det visade sig nu att sterbhuset var svårt skuldsatt. Bland fordringsägarna fanns stadskommisarien Göran Adlerberg, vilken hade en fordran om hela 1864 Rdr, en för den tiden ansenlig summa, och egendomen övergick nu för en tid i dennes ägo. Änkan Karin Carlsdotter levde ända fram till 1814, och hon var vid sin bortgång 85 år gammal.

Christopher Anderssons yngre broder **Hans Andersson**, född 1735 i Saxhyttan, lyckades dock återlösa hemmanet av Adlerberg. Det anmärkes därvid att han hade köpt hemmanet för egna pengar, och att han inte ärvt något efter sina föräldrar. Han anlade senare ett nybygge norr om Risgården och flyttade dit, (se vidare under Anders Ols sidan 58 nedan). Enligt ett tingsprotokoll ifrån 1794 fanns då på gården, som här kallas för Christophersgården: *En stuga med kammare och två väggfasta sängar, en kornlada med lider, ett stall med skulle, ett lider med avträdesrum, en välvd källare, en stolpbod samt hälften i badstugan*. Egendomen beboddes en tid av Christophers son, korpralen **Anders Åhlström**, född 1755 i Saxhyttan och sedan 1780 gift med **Anna Hansdotter**, född 1749 i Räfåla. Familjen bodde troligen i ett mindre hus strax väster om gården, vilket långt senare skulle komma att hysa en handsbod. De blev kvar här fram till 1817, då de flyttade till Forstäppan.

År 1802 överlät Hans Andersson fädernegården (Christophersgården) på sonen **Anders Hansson**, född 1758 i Saxhyttan, och gården kom hädanefter att kallas för Anders Hansgården. Anders Hansson gifte sig 1780 med **Brita Olsdotter**, född 1760 i Saxhyttan och dotter till Olof Hansson och Brita Larsdotter (se gamla Olof Ols, sidan 12 ovan). Anders Hansson förvärvade även ett hemman på Stakheden.

År 1814 inropade han dessutom sin kusins, Anders Åhlströms fasta egendom i Saxhyttan för 125 Rdr riksgäldsmynt. Anders Hansson står även skriven som bergsman emedan han ägde 4,5 timmar i Saxhytte Masugn och dessutom innehade andel i Grängesbergs malmbrott. Han var även delägare i Saxhyttesågen till 1/12 samt 1/12 uti övre och nedre kvarnarna vid Saxhyttan. Han ägde dessutom fäbodan i Stångmyrberget, Loberget och Gasenberget. Kartskissen ovan visar Anders Hans gård vid Storskiftet 1811 – 1813.

Anders Hansson förefaller för övrigt att ha varit en duktig och driftig man. Redan år 1789, blott 30 år gammal, utnämndes han till masmästare vid Saxhytte Masugn, en krävande och ansvarsfull syssla. Jag återger här nedan Masmästarbrevet:

Jag – Magnus Engzelius – Övermasmästare uti Öster- och Väster Skinnkatteberg samt gamla Norbergs Bergslag, gör härmed veterligt, att såsom Hyttarbetaren Anders Hansson i Saxhyttan uti Grangärdes Socken, sedan han arbetat och tjänat vid hyttor och masugnar för uppsättare och hyttdräng, samt flera år, såväl under förfarna Masmästares styrelse och inseende, som ock på egen hand förestått blåningen, nu vunnit det framsteg och äger den kunskap som till en skicklig vaktare hör. Alltså och emedan han dessutom är en beskedlig, nykter och flitig arbetare, som uti allt äger gott lovord om sig, ty varder han – Anders Hansson – härigenom för en rätt Masmästare erkänd. För övrigt varder denne Masmästare Anders Hansson på det högsta och i bästa måtto hos varjom och enom rekommenderad.

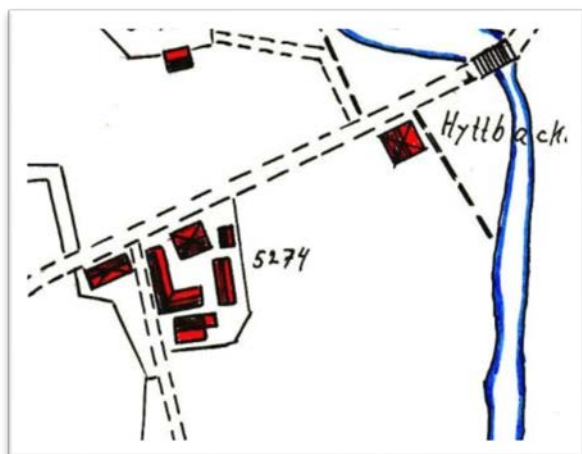
Strax före sin död 1816 upprättade Anders Hansson följande födomålskontrakt till sin hustru Brita Olsdotter: *3 tunnor råg, 3 tunnor korn, 2 tunnor blandsäd, en tunna malt, 2 fjärdingar salt, 1 fjärding strömming, 1 pund torrfisk, 1 pund vetemjöl, 1 fjärding ärter, en halv ko om 6 pund kött, ett pund fläsk, 12 snesland åker till bruk, 4 lass hö till utfordring av tvenne kor och 4 får, husen vid Åhlströms gård samt hälften i källaren i andra gården.* Anders Hansson, som avled av håll och styng 1816, var vid sin död endast 58 år gammal. Vid hans död fanns på gården följande hus: *en stuga med kammare och spis, en mindre stuga med spis, en kornlada, ett lider, ett stall med skulle och lider, en stolpbod, en välvd källare, en höbod med portlider, ett fähus, hälften i badstugan samt ett avträdesrum.* Vid Åhlströms gård fanns: *en stuga med kammare och spis, två bodar, ett fähus, ett lider, en kornlada samt hälften i badstugan.*

Efter Anders Hanssons frånfälle flyttade hans änka **Brita Olsdotter** in på Åhlströms gård medan sonen **Anders Andersson** tillträdde den gamla gården. Hon fick nu stora problem med denne son, vilken var det enda överlevande barnet från äktenskapet med Anders Hansson. Han uppges ha varit mycket slösaktig och ställt till med stora bekymmer för familjen. En sentida ättling, Anders Hans Johan Andersson, kunde berätta om allt elände hans farfars far ställde till med. Ett talande bevis för problemen är när Brita Olsdotter nödgas göra inteckningar i fastigheterna i Saxhyttan och Stakheden som säkerhet för det födomålskontrakt som maken i livstiden utfärdat. År 1832 testamenterade hon all sin ärvda och förvärvade egendom till sonsonen Per Andersson, eftersom hennes son tycktes vara helt oförmögen att sköta den på rätt sätt. Brita Olsdotter slutade sina dagar 1833 i en ålder av 73 år. Dödsorsaken var ålderdomsbräcklighet. Hon hade då varit änka i 17 år.

Sonen **Anders Hans Anders Andersson** föddes 1781 i Saxhyttan och han blev, som redan framgått, bosatt på fädernegården i Saxhyttan. Han kom tidvis också att vistas på egendomen i Stakheden. Han gifte sig 1801 med **Anna Jansdotter**, född 1774 i Hyttriset, och han var där dotter till Plåt Jan Jansson och Anna Persdotter. Han står skriven som bergsman och var en tid även hyttfogde. På grund av slösaktighet måste han dock avyttra en ansevärd del av egendomarna i Saxhyttan och Stakheden, samt större delen av skogen, vilken inhandlades av Ris Erik Larsson i Saxhyttan. Även andelen i Saxhytte Masugn gick förlorad. Hans moder Brita Ols-

dotter lyckades dock år 1820, tillsammans med hans son Per Andersson, återlösa en del av egendomen. År 1824 sålde han sin återstående ärvda och förvärvade egendom till nyssnämnde Per Andersson för 856 dr kpmt. Anders Andersson, vilken i fortsättningen vistades på gården i Saxhyttan, avled av slag år 1838, och han var då endast 56 år. Enligt kyrkoboken var hans uppförande *ärligt men mindre hushållsaktigt, levde i split med sin sonhustru*. Hans hustru Anna Jansdotter, som var 7 år äldre än maken, avled redan dessförinnan, närmare bestämt 1834 när hon var nära 60 år. Dödsorsaken angavs vara huvudsoten. Av barnen kan här nämnas dottern Catharina, född 1806, blev gift med Jan Olsson i Hyttriset, sonen Anders, född 1898, bosatte sig i Hedbyn, dottern Anna, född 1813, gifte sig med Jan Petter Saxström i Saxhyttan och dottern Sara, född 1817 blev gift med Anders Persson i Buberget.

Som redan nämnts tillträdde sonen **Anders Hans Per Andersson**, född 1802 i Saxhyttan, som ny ägare av hemmanet redan 1824 då han endast var 22 år gammal. Han gifte sig 1829 med **Sara Andersdotter**, född 1796 i Långmyra, vilken avled redan 1837 efter flera års svår sjukdom, endast 41 år gammal. År 1829 gifte han om sig med **Karin Ersdotter**, född 1815 i Hyttriset, dotter till masmästaren Tickols Erik

Persson och Anna Persdotter. År 1826 upprättade han ett nytt födomålskontrakt med sin farmor Brita Olsdotter. Hon hade, som tidigare framgått haft problem med att få åtnjuta det gamla kontraktet, som hennes man Anders Hansson i livstiden upprättat. Per Andersson förvärvade under årens lopp ytterligare en del mark i Saxhyttan. Bland annat inhandlade han 1844 en beteshage väster om byn, Nybrohagen kallad. Platsen skulle senare komma att bebyggas. (Se Nybrobacken nedan). Per Andersson

slutade sina dagar 1876 när han var 73 år gammal. Dödsorsaken sades vara ålderdomsbräcklighet. Hans andra hustru, Karin Ersdotter, levde som änka i 27 år och hon gick bort först 1903 i en ålder av 88 år. Hennes barnbarn, Anders Hans Hanna Andersson, född 1898, berättade en märklig historia om farmoderns bortgång. En söndag säger hon plötsligt: *nästa söndag är ni på min begravning*. Hon redogjorde även noga över vilka psalmer som då skulle sjungas. Eftersom hon var pigg och kry för sin ålder var det ingen som tog henne på allvar. Endast någon dag senare avled hon helt hastigt och oväntat, och det blev som hon förutsagt. Någon dödsorsak finns inte angiven i dödboken. Kartskissen ovan visar Anders Hansgården vid Laga Skiftet 1866 – 1876.

Från Per Anderssons första gifte fanns det endast 2 barn, av vilka ett dog vid spädbarns ålder. Från det senare giftet fanns det 5 barn. Sonen Erik Persson, född 1840, blev gift till Östersaxen (Not-Jans). Dottern Johanna, född 1846 blev gift till Blom-Petters på Stakheden, dottern Carolina, född 1849 blev gift och boende på granngården i väster, (Hol-Jans, se sidan 40 nedan), samt dottern Anna-Lisa, född 1852, vilken blev gift med Råms Anders Persson och bosatt i Karlsänge.

År 1874 sålde Per Andersson och Karin Ersdotter hela egendomen till sonen **Anders Hans Anders Persson**, född 1843 i Saxhyttan. Han ingick 1889 äktenskap med **Fredrika Andersson**, född 1857 i Täppan, Norrbo, och hon var dotter till Anders Olsson och Johanna Persdotter, inflyttade till Täppan närmast från Ludvika. Anders Persson står noterad som hemmansägare.

Utöver hemmanet i Saxhyttan ägde man även fäboden Loberget, cirka 8 kilometer norr om Nyhammar, vilken sedan länge varit i släktens ägo. Köpesumman var 3100 kronor och egendomen bestod då av 191 revar 10 stänger åker, slog och betesmark med därtill hörande åbyggnader. Undantaget från köpet var Ribacken där mågen Kroksved Carl Ersson ägde hus och mark, (Se Hol-Jans nedan). Anders Persson lät uppföra ett hus på den såkallade Nybrobacken längst i väster i byn. (Se vidare under egen rubrik nedan). Han blev kvar Anders Hansgården fram till sin död som inträffade 1914. Dödsorsaken var lunginflammation, och han var vid sin bortgång närmare 70 år gammal. Hans änka, mest känd som *Anders Hans Fredrika*, levde sedan ända fram till 1942, och hon var vid sitt frånfälle 85 år gammal. En son vid namn Karl Fredrik, född 1893, och sysselsatt som jordarbetare, dog redan 1916 av tuberkulos, endast 22 år gammal.

Saxhyttan omkring 1905. Från vänster: Riksdagsman (senare Hedbergs), Anders Hansgården, samt Handelsboden (tidigare Åhlströms). Foto A. Eriksson-Vadfors.

Efter faderns död blev **Anders Hans Johan Andersson**, född 1891, och hans syster **Hanna Andersson**, född 1898, ägare av gården. De förblev ogifta och bosatta på gården under hela livet. De kom således att gemensamt bruka egendomen under många år. Syskonen var humoristiska och slagfärdiga och blev välkända i bygden.

Anders Hans Johan och Hanna. Julafton 1965.

Jag återger här en dråplig historia: En gång för länge sedan, när luffare ännu vandrade omkring i bygden, hände det sig att en luffare kom in vid Anders Hans och frågade om han kunde få logi där över natten. Hanna, som vid tillfället var ensam hemma, var inte så pigg på att ge honom logi, utan invände att hennes bror, som inom kort väntades hem, kunde bli våldsam av sig. Luffaren tyckte ändå att han skulle ta risken om han fick tak över huvudet. När Johan omsider anlände upptäckte han att luffaren verkade rädd, och hela tiden höll sig på långt avstånd från honom. Sedan luffaren anvisats logi i ett rum, hörde Johan att han vred om nyckeln i dörråset två gånger. Vid frukostbordet kom i alla fall luffaren, som verkade lättad över att ha överlevt natten, i samspråk med Johan. Han kom snart underfund med att Johan var en vänlig och trevlig person. När han slutligen skulle bege sig därifrån, vände han sig om i dörren och yttrade: *Ja, en sak har jag i alla fall kommit underfund med. I den här gården är ni lika fulla i Fan som Kyrkan är full med bönder.*

Anders Hansgården blev en populär samlingsplats för folk från när och fjärran, och man träffade ofta på intressanta personer här. I bekantskapskretsen ingick bland andra de kända riksspelmännen Tillmans från Dala-Floda, vilka ofta hade sina fioler med sig och då bjöd på äkta spelmansmusik. Även Anders Dackman, vilken bland annat skrev dikter och även fick artiklar införda i ortstidningen vistades ofta på gården. Anders-Hans Johan var en mycket beläst person som gärna gav sig in i djupa diskussioner om bl.a. astronomi, fysik, kemi och andra vetenskaper. Han höll även noga reda på vad som hände runtom ute i världen.

Anders Hans
Johan
Andersson i
arbete ute på
åkern.

Anders-Hans Hanna deltog på 1960-talet i en rundresa genom svenskbygderna i Amerika. Dåvarande komministern i Grangärde, Arne Nystad, berättade om Hannas besök på Pastorexpeditionen, när hon ville ha ett åldersintyg för passet. *Vi satt där och hade lite långtråkigt, men sedan kom Hanna och livade upp oss. Hennes hälsningsord var: Gosse, nu vill jag veta hur gammal jag är.* Efter hemkomsten från Amerika gav hon livfulla skildringar av sin vistelse där.

Anders-Hans Johan slutade sina dagar 1967 när han var 76 år gammal. Anders-Hanna överlevde brodern med 14 år. Hon gick bort 1982 i en ålder av 83 år. Efter deras död övergick fastigheten genom testamente till Stina och Vera Danielsson från Olorsgården i Saxhyttan. Huset stod därefter tomt i ett antal år.

Stina och Vera Danielsson sålde år 1989 Anders Hansgården till **Anders Räms**, född 1960 på Rämsgården i Karlsänge, där han är son till Bertil och Ing-Britt Räms.

Anders Hansgården någon gång på 1960-talet, sedd från sydost.

Anders Räms tillhör för övrigt Anders Hanssläkten på så sätt att hans farfars mor, Anna Lisa Persdotter, född 1852 i Saxhyttan, var dotter till Anders Hans Per Andersson ovan. Anders Räms hustru heter **Maud Räms**, född 1960 och i familjen ingår barnen Oskar Räms, född 1991 och Klara Räms. Född 1993. Anders Räms, vilken är anställd på LRF i Ludvika, har genomfört en genomgripande renovering av bostads- huset och även uppfört flera nya ekonombyggnader.

Nybrobacken.

Gården ligger allra längst västerut i Saxhyttan. Nära gränsen till Ställberget. Namnet kan härledas till en bro över en liten bäck väster om gården. Bron som sedan länge är borta kallades för Nybron. Myrdraget som bäcken benämndes Nybrokärret och området i sydost för Nybrohagen.

Marken tillhörde sedan gammalt Anders Hansgården. År 1914 lät så Anders Hans Anders Persson uppföra en gård på platsen. Avsikten var att sonen Johan Andersson skulle bosätta sig där då han stod i begrepp att gifta sig. Anders Persson avled dock samma år, och det blev inte heller något äktenskap för sonen, utan Johan blev kvar på fädernegården. Istället hyrde man ut gården på Nybrobacken, och här har sedan under årens lopp bott åtskilliga familjer.

Den första hyresgästen synes ha varit sömmerskan **Signe Hallsten**, född 1898 i Tyngsjö, vilken anlände hit 1922. Här föddes sonen Erik Ture 1923. De blev kvar här till 1929 då sågverksförmannen **Alfred Pettersson**, född 1902 i Västanfors flyttade in här. Han gifte sig samma år med **Alma Andersson**, född 1903 i Västervåla. De flyttade till Gärdsveden redan 1932. Ny hyresgäst blev nu missionären Gustaf Josef Ekstams änka, barnmorskan **Anna Charlotta Ekstam**, född 1882 i Katarina församling. Hon hade tidigare vistats i Kongo, Afrika, och var med sina fyra barn inflyttad från Södertälje 1932. Redan den 1/12 1933 flyttade de till Hyttriset.

År 1935 tillträdde före detta handlanden **Johan Magnus Eriksson**, född 1871 i Fors, Sörmland, sedan 1897 gift med **Erika Sofia Larsson**, född 1878 i Torshälla. Deras dotter Majken, född 1909 i Torshälla, blev gift med Einar Hummel i Nyhammar. Familjen blev kvar till 1936, då de flyttade till Nyhammar. Ny hyresgäst blev från och med den 7/10 1936 agronomen **Sven Falck**, född 1902 i Dala-Järna, gift 1933 med **Vera Schwartz**, född 1908 i Stockholm. Hon var för övrigt kusin till den kände författaren Sven Stolpe. Makarna flyttade till Karlsänge redan samma år. De efterträddes av folkskolläraren vid Ställbergets skola, **Ola Persson**, född 1910 i Ludvika, son till Tipp Gustaf Persson i Nyhammar. Gift 1937 med **Valborg Jansson**, född 1907 i Grängesberg. De flyttade härifrån redan den 23/9 1938 i samband med att skolan på ställberget lades ner.

År 1938 tillträdde skogsmästaren **Einar Morén** som ny hyresgäst på Nybrobacken. Han föddes 1900 i Stockholm och var sedan 1935 gift med **Elin Persson**, född 1896 i Västansjö. I familjen ingick dottern Ulla Morén, född 1937 i Sundsvall. Den 27/1 1947 gick flytten till en villa på Lillheden.

Ny hyresgäst från och med den 22/8 1949 blev skogsarbetaren **Sjul Helmer Jansson**, född 1903 i Långmyra, gift 1927 med **Maria Hedlund**, född 1908 i Hosjö. Familjen hade tidigare varit hyresgäster vid Olors, (se sidan 20 ovan). De blev kvar här fram till den 2/10 1955, då de flyttade till Kilåsen. Deras son Stig Jansson, född 1927 i Långmyra, blev bosatt på Ställberget. De hade även dottern Sigbritt Jansson, född 1944. Nu tillträdde kronojägaren **Börje Landström**, född 1922 i Halmstad som ny hyresgäst. Han var sedan 1952 gift med **Stina Torsper**, född 1921 i Malung. De blev boende på gården fram till den 18/10 1960. De blev de sista hyresgästerna på Nybrobacken.

Nybrobacken blev kvar i Anders Hans ägo ända fram till år 1960, då Johan och Hanna Andersson avyttrade gården till **Gunnar Karlsson** och **Karin Forsberg**. Gunnar Karlsson föddes 1907 i Grangärde, och han avled i Saxhyttan 1974. Karin Forsberg, född 1905 i Hästberget, var dotter till snickaren Smens Axel Karlsson. Hon hade tidigare varit gift med Robert Forsberg, men var frånskild sedan 1951. I det äktenskapet fanns sonen Bernt Forsberg, född 1931 och bosatt i Hästberget. Karin Forsberg flyttade 1974 till Nyhammar, och hon avled 1995 och bodde då på Tallhedsvägen.

Gården inköptes 1975 av **Henry Carlqvist**, född 1916 i Karlskrona. Gift 1946 med **Majdie Carlqvist**, född 1924 i Hörken. Makarna genomförde strax efter inflyttningen en genomgripande renovering av gården och lät även inreda övervåningen. Henry Carlqvist avled dock redan 1976 i en ålder av 60 år. Hans änka bodde kvar på gården fram till sin död 1980 när hon var 55 år gammal.

Ny ägare av Nybrobacken blev nu f.d. lokföraren **Carl-Fredrik Thimell**, född 1915 i Ludvika, gift 1940 med **Brita Thimell**, född 1920 i Sankt Göran, Östergötland. Carl-Fredrik Thimell slutade sina dagar 1991 i Saxhyttan, och han var då 76 år. Hans änka levde fram till år 2000, och hon var då 80 år gammal och bosatt i Ludvika. Nuvarande ägare av fastigheten är sonen **Jan Gustav Christer Thimell**, född 1947 i Jukkasjärvi.

Hol Jans eller Carl Ersos.

Marken tillhörde sedan gammalt Anders Hansgården, och här fanns en gång för länge sedan en torkria, varför platsen kom att kallas för Ribacken. År 1818 upplät Anders Hans Andersson en byggningsplats åt **Hol Jan Andersson**, född 1788 i Östersaxen där han var son till Hol Anders Mattsson och Anna Olsdotter. Han gifte sig 1811 med **Stina Andersdotter**, född 1789 i Karlsänge, där hon var dotter till Halvars Anders Jansson och Anna Ersdotter. Familjen hade en kortare tid varit bosatt i Karlsänge innan de flyttade till Saxhyttan. Det rörde sig således inte om ett köp, utan Hol Jan Andersson med sin familj fick endast bebo platsen i sin livstid. Det är givetvis Hol Jan Andersson som gett upphov till gårdsnamnet. Han var för övrigt krympling, och det anges att han hade en vriden klumpfot. Han var sysselsatt som dagkarl. Hol Jan Andersson avled 1866 av lungrot i en ålder av 77 år. Hans änka, Stina Andersdotter, kom senare till Pärilby, där hon slutade sina dagar 1880 när hon var hela 91 år gammal. Dödsorsaken var ålderdom. Av de 7 barnen var det inget som blev bosatt i Saxhyttan.

Anders Hans Per Andersson upplåt omkring år 1870 gården till sin måg, **Kroksved Carl Erik Ersson**, född 1842 i Rossa men bördig från Norrbo. Han var son till Erik Ersson och Sara Ersdotter på gården Kroksveden i Norra Norrbo. Han gifte sig 1870 med **Anders Hans Carolina Persdotter**, född 1849 i Saxhyttan. Familjen kom att benämnas Carl Ersos och ibland även Kroksveds, medan själva gårdsnamnet Hol-Jans behölls även i fortsättningen, åtminstone bland byborna. Carl Ersson, vilken står skriven som hyttarbetare, avled 1917 i en ålder av 74 år. Hustrun Carolina Ersdotter levde sedan som änka fram till 1934, och hon var vid sin bortgång 84 år.

Från vänster: Augusta Eriksson, f. 1882, Albin Eriksson, f. 1896, Carl Ersson, f. 1842. Hulda Eriksson, f. 1876, Carolina Persdotter, f. 1849, Emma Eriksson, f. 1874, samt hennes son Ragnar Eriksson, f. 1901. Taget omkring 1902. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Dottern **Hol-Jans Augusta Eriksson**, född 1882 i Saxhyttan, bodde under några år kvar på gården innan hon flyttade till Norrbärke och sedermera till Ludvika. Hon gifte sig 1929 med Gustaf Adolf Johansson, född 1879 i Hogstad, Östergötland. Hon avled 1975 på Ängsgården i Ludvika, 92 år gammal. Tilläggas kan att Hol-Jans Augusta var farmor till Marie Risby, född 1955 i Ludvika, men bosatt i Falun, vilken på 1980-talet var framgångsrik skidåkare. Hon deltog bland annat vid OS i Lake Placid 1980 och OS i Sarajevo 1984.

Äldsta dottern **Hol-Jans Emma Eriksson**, född 1874 i Saxhyttan, var under många år bosatt på fädernegården, närmare bestämt ända fram till 1942, då hon flyttade till Kullen. År 1947 återvände hon dock till Saxhyttan. År 1950 flyttade hon slutligen till Tallmogården i Sunnansjö där hon avled 1951. Hon var då 77 år gammal.

Emma Eriksson födde 1896 sonen **Albin Eriksson**. Fadern var Gustaf Adolf Eriksson i Karlsänge. Albin gifte sig 1921 med **Hilda Pettersson**, vilken föddes 1902 i Västansjö. De blev kvar i Saxhyttan till 1929, då de flyttade till Skogsbo i Nyhammar. De fick i sin tur sonen **Bertil Eriksson**, född 1921 i Saxhyttan, vilken även han blev bosatt i Nyhammar. Både Albin Eriksson och Bertil Eriksson var välkända personer i bygden. Den sistnämnde var en duktig musiker och bl.a. en drivande kraft bakom kvartetten Hyttpojarna. Gården i Saxhyttan var tidvis uthyrd.

Från år 1943 var gården uthyrd till chauffören **Helge Johansson**, född 1914 i Rumskulla i Småland, gift 1943 med **Alice Nordström**, född 1924 i Östanbjörka. De blev kvar här till 1947, då de flyttade till Kilåsen. Under vistelsen i Saxhyttan föddes döttrarna Vivan Johansson 1943 och Lena Johansson 1944.

Sedan Hol-Jans Emma Eriksson flyttat till Sunnansjö var gården uthyrd till rättaren **Rickard Andersson**, född 1900 i Norberg. Gift 1924, med **Eva Pettersson**, född 1900 i Amsberg. Familjen var inflyttad från Nyhammar den 21/4 1951. De flyttade samma år, närmare bestämt den 10/10 1951 till Ludvika. Dottern **Inga-Britt Andersson**, född 1924 i Söderbärke, blev gift med **Bertil Eriksson** ovan. År 1952 sålde Carl Erssons arvingar gården till Valdemar Hallgren, se nedan.

Hallgrens.

Familjen Hallgren flyttade in på gården den 13/12 1952, och de kom då närmast från Arvidsjaur i Lappland. **Valdemar Hallgren** föddes 1911 i Hammerdal. Jämtland, och han var sedan 1935 gift med **Frida Renberg**, född 1908 i Arvidsjaur. Båda makarna fick anställning vid Pärby sjukhus. Makarna hade tre döttrar: Siv, född 1933, Karin,

född 1936, samt Greta, född 1940, samtliga födda i Arvidsjaur. De två förstnämnda hade under ett års tid, tillsammans med kusinen Rigmor Svensson, bott på gården. Efter några år lät så familjen Hallgren uppföra en ny villa strax söder om den gamla gården.

Valdemar Hallgren, f. 1911 och Frida Hallgren, f. 1908. Här tillsammans med makarna Lilly och Folke Larsson från Kyrkbyn. Foto Olors arkiv.

Det gamla huset, som stod med långsidan mot landsvägen, revs några år senare. Valdemar Hallgren slutade sina dagar 1994 när han var 82 år gammal. Frida Hallgren, vilken var känd som en duktig mattväverska, bodde under många år kvar på gården innan hon flyttade till Solgärde. Hon var mycket vital långt upp i åren. Frida Hallgren avled 2011 i den mycket höga åldern av 103 år. Gården i Saxhyttan har sedan Frida flyttade därifrån bytt ägare flera gånger. Nuvarande ägare är **Ingegerd** och **Roland Kindmark**.

Gamla Tappgården.

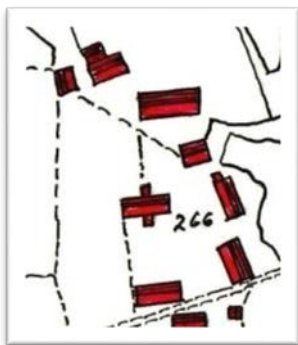
Ytterligare ett nybygge i Saxhyttan tillkom omkring år 1730, då **Olof Persson** slog sig ner att stycke väster om Hyttedammen och norr om Anders Hansgården. Även i det här fallet tycks det röra sig om en nedsättning på den tidigare omnämnda Hyttåkern. Olof Persson föddes 1702 i Rossa, där han var son till Per Jonsson, född 1662 i Rossa och dennes hustru Anna Olofsdotter, född 1669 i Rossa. Även hon var en

ättling till den tidigare omnämnde Nils Erlandsson i Rossa, vilken var hennes farfars far. Olof Persson bosatte sig således på sin moders arvejord. Hans hustru hette **Catharina Ersdotter**, född 1703 i Falun, och makarna vigdes 1725. Olof Persson omkom genom en ovanlig olyckshändelse. I dödboken anges följande dödorsak: *Kom olyckligen i vägen för uppsatt björnskott de 11 juli, fick tvenne kulor genom vänstra låret. Dog därav den 18 juli, 30 år gammal.* Hans änka Catharina Ersdotter gifte 1734 om sig med **Erik Persson** från Krabbsjön. Hemmanet visade sig vara svårt skuldsatt så att en del kom att tillhöra löjtnanten Olof Malmsten. Denna del inköptes dock av Erik Persson. En annan del av hemmanet kom i Buller Olof Olssons i Norrbo ägo. Catharina Ersdotter avled redan 1741 av lungsjuka, endast 37 år gammal. Erik Persson gifte om sig 1744 med Elisabet Ersdotter, född 1717 i Saxberget

År 1750 fick Olof Perssons barn rätt att lösa in den del, som styvfadern Erik Persson inhandlat från Olof Malmsten, och året därpå medgavs lösen av den del som varit i Buller Olof Olssons ägo. Erik Persson synes ha flyttat från Saxhyttan omkring år 1752, och egendomen övergick nu på Olof Perssons måg, **Mats Olsson**, född 1718 i Täppan och son till Olof Mattsson och Margareta Ersdotter. Hans mor hette i sin tur Anna Corneliusdotter, född 1654 i Flen, Dala-Floda. Hennes far var Cornelius Jönsson Swinhufvud vilken tillhörde en gammal adelssläkt.

Täppnamnet kan alltså härledas till gården Täppan i Norrbo. Mats Olssons hustru hette **Anna Olsdotter** och hon föddes 1727 i Rossa och var dotter till Olof Persson ovan. Mats Olsson, som var delägare i Saxhytte Masugn, erhöll 1754 skattefrihet för nyodlingar i stenig och oländig mark, bland annat norr om gården. Han avled redan 1757, endast 39 år gammal. (dödbok saknas från den här tiden). Hans änka gifte året efter om sig med bergsmannen Lars Samuelsson, född 1729 i Marnäs. (Se vidare under Nylandsbacken sidan 50 nedan).

Under åren 1758 till 1772 sköttes hemmanet av ovannämnde Lars Samuelsson, varefter Mats Olssons son, bergsmannen **Täpp Olof Mattsson**, född 1750 i Täppan, tog över fädernegården i Saxhyttan. Under denna tid utvidgades egendomen ytterligare, och gården kom att räknas bland de större bergsmansegendomarna i byn. Olof Mattssons hustru hette **Lisa Olsdotter**, och hon föddes 1750 i Rönnäset som dotter till Olof Nilsson och Karin Andersdotter. Hon förefaller att ha varit en mycket självständig kvinna. Ett tingsprotokoll från 1796 ger en del intressanta upplysningar. Lisa Olsdotter hade då tagit ut stämning på sin egen man, masmästaren Olof Mattsson samt inspektoren vid Saxhyttan, Kjellander. Den sistnämnde representerade ett handelshus i Stockholm, Schön & Compani, vilka vid den här tiden hade stora intressen i Saxhyttan. Olof Mattsson hade sålt sin hustrus ärvda del i hyttan utan hennes vetskap och samtycke. Man kan här konstatera att det här rörde sig om en modig kvinna som vågade ifrågasätta sin egen mans handlande i dåtidens patriarkaliska samhälle. Av allt att döma hade Olof Mattsson övertalats av Kjellander att sälja hyttdelen. Häradsrätten förklarade köpet ogiltigt. Täpp Olof Mattssons uppförande var enligt kyrkoboken *allvarsamt*. Han avled 1809 efter svår sjukdom, 59 år gammal. Lisa Olsdotter levde sedan som änka i 28 år. Hon anges ha levt *kristligt* och hon dog av ålderdomskrämpor 1837 när hon var 87 år gammal. En son, Täpp Olof Olsson född 1781 i Saxhyttan, blev gift till Östansbjörka. Täpp Olof Mattsson efterträddes av mågen, bergsmannen **Täpp Erik Jönsson**, född 1765 i Hoberget där han var son till Jöns Persson, vilken var av finnsläkt. Erik Jönssons syster, Stina Jönsdotter, var för övrigt gift med stamparen Johan Persson i granngården (se sidan 27 ovan).

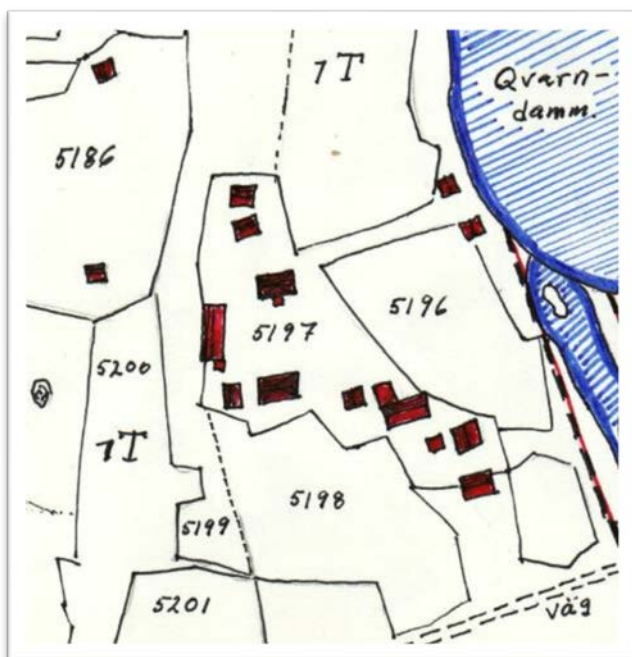
Erik Jönsson gifte sig 1795 med **Täpp Catharina Olsdotter**, född 1772 i Saxhyttan. Han kom att bruka hemmanet under många år och var dessutom delägare i Saxhytte masugn. Täpp Erik Jönsson avled 1837, enligt dödboken av ålderdomsbräcklighet, 72 år gammal. Hans uppförande betecknades som *ärligt, tyst och ordentligt*. Hustrun Catharina Olsdotter dog 1831 av värk, när hon var 59 år gammal.

Efter Täpp Erik Jönssons död delades egendomen i flera delar på så sätt att sonen **Täpp Erik Ersson** erhöll en del, och mågarna **Näf Jan Persson**, **Glas Jan Jansson** samt **Per Görsson** fick var sin del. Till den sistnämnde uppläts den nordligaste delen av egendomen (se under Nylandsbacken sidan 50 nedan). Näf Jan Persson sålde sin del till svågern Glas Jan Jansson, medan Täpp Erik Ersson avyttrade sin del till Ris Erik Larsson, vilken del Glas Jan Jansson därefter inbördade. År 1844 sålde så Glas Jan Jansson den del av egendomen han förvärvat till brukspatronen Erik Öberg i Västerås för 1575 Rdr riksgäldsedlar. Redan 1843 hade han sålt sin ärvda hemmansdel till Anders Olsson i Saxhyttan för 1400 Rdr. År 1846 sålde så Erik Öberg den del han förvärvat till samme Anders Olsson. Denne blev därmed ägare av hela den egendom som Täpp Erik Jönsson en gång ägt, dock med undantag av Nylandsbacken i norr, där Per Görsson var bosatt. **Anders Olsson** bodde på östra sidan av Saxhytteån, norr om Risgården. Hans släkt och egendom redovisas under rubriken "Anders Ols" längre fram. Glas Jan Jansson, född 1805 i Gonäs, försvann från Saxhyttan omkring 1860 då flytten gick till Hedbyn.

Sonen till Erik Jönsson, **Täpp Erik Ersson**, föddes 1816 i Saxhyttan, och han gifte sig 1836 med **Anna Stina Frögren**, född 1817 på Rämsholen vid Kyrkbyn. Han står till en början skriven som bergsman men senare som kolare. År 1858 gick flyttlasset till Grangärde Hästberg, där familjen sedan blev kvar. Täpp Erik Ersson avled i Hästberget 1881 när han var 65 år. Hans hustru gick bort 1891, och hon var då 73 år. Makarna ägde 4 barn, alla födda i Saxhyttan.

Sonen **Täpp Anders Ersson**, föddes 1838 i Saxhyttan. Han var till yrket kolare och gifte sig 1865 med **Maja Lisa Andersdotter**, född 1845 på Lillheden och dotter till Tickols Anders Jansson och Maja Hermansdotter. Familjen bodde en kortare tid på Lillheden, innan de 1866 flyttade till Hästberget. Deras son, **Täpp Carl Erik Eriksson**, född 1866 i Lillheden, gifte sig första gången med **Sara Stina Karlsson**, född 1873 i Hästberget och andra gången med **Emma Kristina Saxström**, född 1876 i Långmyra. Den sistnämnda var dotter till den Jan Erik Saxström, som flyttade upp till Långmyra från Saxhyttan (se sidan 28 ovan). Från första giftet fanns dottern Edit, född 1898, som blev gift med den kände fotografen Emil Göstas i Hästberget. Från andra giftet kan noteras Ellen, född 1912, vilken gifte sig med Per-Jans Erik Gustafsson i Östersaxen, samt sonen Evald Andersson, född 1814, som blev gift med Olors Hanna Danielsson i Saxhyttan (se sidan 19 ovan). Sonen Täpp Karl Andersson, född 1908, blev bosatt i Hästberget. I och med nämnda personers utflyttning till Hästberget försvann Täppsläkten från Saxhyttan. Namnet Täpp lever dock kvar i byn i form av gårdsnamnet Täppgården.

I samband med Täppsläktens utflyttning till Hästberget år 1858 förefaller det som om de flesta husen på Täpp Erik Jönssons gamla hemman revs. Sannolikt fraktades flera av dem upp till Hästberget. Eftersom nästan alla hus vid den här tiden var byggda av timmer var det lätt att plocka ner dem och att sedan åter sätta upp dem på annan plats. Om man jämför kartorna från 1811 och 1866 finner man, att den mesta bebyggelsen på den sistnämnda kartan ligger ett litet stycke längre i nordväst än på den äldre kartan.

Anders Andersson, ägde han cirka 600 tunnland mark. Bröderna var även bland de sista bergsmännen i byn, emedan de behöll sina andelar i hyttan ända fram till den sista blåsningen 1856. Kartskissen visar Anders Ols Per Anderssons gård (Täppgården) vid Laga Skiftet 1866 – 1876.

Den ovan nämnde Anders Olssons äldste son **Anders Ols Per Andersson**, född 1814 i Saxhyttan, flyttade omkring 1860 in på den forna Täppegendomen. Mycket talar för att han rev flera av husen på den gamla gården, som låg norr om Risgården, och flyttade dem till den nya platsen. Han lät här uppföra en stor byggnad i timmer och i två våningar. Den kom allmänt att kallas för Täppgården. Per Andersson var sedan 1841 gift med **Sara Larsdotter**, född 1821 i Saxhyttan där hon var dotter till Ris Lars Larsson och Catharina Christophersdotter på Risgården. Han blev nu den störste jordägaren i Saxhyttan. Till sammans med brodern Anders Ols

Det sägs att Anders Ols Per Andersson var en myndig person som styrde och ställde med det mesta i byn. Han var även en av de större delägarna i den nyare kvarnen, vilken låg strax nedanför Hyttedammen, vilken efter hyttans nedläggning kom att benämnas Kvarndammen.

Foto A. Eriksson-Vadfors.
Taget omkring 1905.

Han var känd för att ofta komma med diverse bibelcitater. Det berättas att när sonen Jan Petter Persson efter flera års vistelse på annan ort återvände och ute på gården träffade en av sina systrar yttrade: *Gå in och tala om för din fader att den förlorade sonen har återvänt.* Strax efter kom Per Andersson ut, vände sig till Jan Petter och sade: *Fadern hälsar den förlorade sonen välkommen åter, men han har ej slaktat den gödda kalven.*

Vid ett annat tillfälle hade han snärjt in sig i taggråd, varvid han yttrade till några pojkar som stod och såg på: *Jag tycks ha fastnat i garn. Det måtte väl inte vara Djävulens garn!* Tyvärr finns det inte ett enda foto av vare sig Per Andersson eller hustrun Sara. När Albert Eriksson och August Eriksson-Vadfors fick i uppdrag att fotografera huset, försökte de förgäves få med makarna på en bild, men inga övertalningsförsök hjälpte. Enligt gammal vidskepelse var det farligt att bli avbildad, då man föreställde sig att någon annan då kunde tillfoga personen ifråga skada.

Tron på övernaturliga ting var allmänt utbredd vid den här tiden. Enligt folktron skulle en stor malmfyndighet under Marbackarna (höjdsträckningen norr om Saxhyttan) bevakas av en mytisk gruvfru. När Per Anderssons hustru Sara vid ett tillfälle befann sig uppe på Marbackarna, tyckte hon sig se varelsen ifråga, och hon klättrade därför upp på en stor sten för att se bättre. Det bar sig dock inte bättre än att hon ramlade ner och bröt benet.

Anders Ols Per Andersson, även kallad Täppgubben, slutade sina dagar 1907, och han hade då uppnått den höga åldern av 93 år. Hustrun Sara gick bort 1908, när hon var 87 år. Omedelbart efter Saras död revs den gamla bergsmansgården. Timret i huset fördelades mellan de fyra efterlevande barnen som skall ha använt det för att uppföra nya gårdar eller bygga till sina hus. Sonen Jan Petter Persson hade redan tidigare låtit uppföra en gård uppe på backen väster om fädernegården. Alla tre döttrarna blev även de kvar i Saxhyttan. Dottern Sara Stina, född 1848, gifte sig med Erik Gottfrid Dahlgren (Albert Dahlgrens föräldrar), Dottern Matilda, född 1855, blev gift med Jan Petter Granskog och bosatt på Stentäppan (se sidan 31 ovan). Dottern Johanna, född 1860, gifte sig med Gustav Saxberg (se sidan 29 ovan). Av den gamla Täppgården återstår endast ruinen efter en ladugård. Redan samma år som den gamla gården revs uppfördes ett nytt hus strax söder om den gamla tomten. Det var Knut Saxberg som då lät bygga en gård åt sig och sin familj. (se sidan 32 ovan).

Nya Täppgårdarna. Södra Täppgården.

Täpp Jan Petter Persson, född 1845 i Saxhyttan, lät redan omkring 1870 uppföra ett hus åt sig och sin familj uppe på backen väster om faderns gård. Han gifte sig 1870 med **Stina Andersdotter**, född 1844 i Norrbo där hon var dotter till Anders Görs Anders Andersson och Stina Andersdotter. Täpp Jan Petter var vid unga år borta från hemmet under några år. Det berättas att han bland annat skulle ha vistats i Sundsvall och även varit sjöman. Väl hemkommen ägnade han sig åt att sköta hemmanet i Saxhyttan. År 1900 inhandlade han fäboden Älgtorpet ovanför Brynberget av Anders Ersson i Karlsänge. Något år senare kom Jan Petter hem till Anders Ersson och betalade ytterligare en hundralapp på köpet. Motiveringen var den att han fått skjuta så många älgar där uppe. Han brukade ofta besöka Anders Ersson och dennes hustru, Sofia, med vilken han var avlägset släkt, och med vilken han gärna hade långa diskussioner. Vid ett tillfälle kom Sofia och Jan Petter in på ämnet synd, varvid Jan Petter yttrade: *Synd och synd! Jag har väl skjutit en hel del älgar på olaga tid, om det nu skulle vara synd.* Täpp Jan Petter mindes också när det var gång i hyttan. Han berättade för systersonen Albert Dahlgren om sina minnen därifrån. Hyttbacken var en populär lekplats för byns pojkar, även om det inre sågs med blida ögon av deras föräldrar. Platsen ansågs naturligtvis vara farlig. Ett starkt minne var de mäktiga elds-lågorna från hyttpipan när blåsning pågick. När verksamheten vid hyttan upphörde var Jan Petter 11 år gammal.

När sonen Carl Jansson tog över hemmanet år 1900 flyttade Täpp Jan Peter upp till Älgtorpet, där han sedan blev kvar under några år, innan han sålde torpet till Valfrid och Hedda Persson. Han återvände nu till Saxhyttan där han lät bygga ett mindre hus strax öster om gården och på östra sidan av nuvarande Karlsängsvägen, och detta hus finns kvar än idag. I likhet med föräldrarna ville Täpp Jan Petter inte bli fotograferad. Sondottern Stina berättade dock att hon lyckades smygfotografera honom där hans sitter på verandan i hennes fars gård. Det är dock taget på så långt håll att man inte får någon närmare uppfattning om hans utseende.

Täpp Jan Petter Persson avled 1941 i den höga åldern av 95 år. Hustrun Stina dog redan 1915, när hon var 71 år gammal. Dottern Maria Jansson, född 1870 i Saxhyttan, blev gift med Gammelgårds Jan Erik Karlsson, född 1865 i Brynberget. Hon hade tidigare sonen Gustaf Jansson, född 1893 i Saxhyttan och en tid hyresgäst vid Olors (se sidan 19 ovan). Jan Erik och Maria flyttade sedermera till Ställberget.

Från Täppgården.
Emma Jansson, född 1878
Karl Jansson, född 1872.
Foto Rämshagens
arkiv.

Som redan omnämnts tog sonen **Karl Jansson**, född 1872 i Saxhyttan, över hemmanet efter fadern Täpp Jan Petter Persson. År 1902 ingick han äktenskap med **Emma Andersson**, född 1878 i Storslätten där hon var dotter till Räms Anders Persson och Anders Hans Anna Lisa Persdotter, sedermera inflyttade till Karlsänge. Utöver skötseln av egendomen var Karl Jansson även sysselsatt med skogsarbete. Han avled 1950 i en ålder av 78 år. Hustrun, allmänt kallad Täppgårds Emma, omkom genom en säregen olyckshändelse år 1962, när hon skulle leda korna ut på skogen. När hon råkade falla omkull bar det sig inte bättre än att hon råkade bli trampad av en ko. Emma fördes till Ludvika Lasarett, där hon senare avled av skadorna. Hon var vid sin bortgång 84 år gammal.

De tre barnen, **Alrik Karlsson**, född 1903, **Harald Karlsson**, född 1907 samt **Anna Karlsson**, född 1911, vilka alla tre var ogifta, tog nu över skötseln av hemmanet, och de kom att bli de sista som ägde kor i byn. Tilläggas kan att Alrik och Harald under många år även hjälpte släktingen Albert Dahlgren med arbetet i sågen och kvarnen. Alrik Karlsson, som miste ett ben i samband med en trafikolycka, avled 1984 när han var 80 år gammal. Harald Karlsson drabbades under senare år av en svår sjukdom och gick bort 1990 i en ålder av 82 år. Anna Karlsson slutade sina dagar 1998 när hon var närmare 87 år. **Anders Räms**, vilken blev ny ägare av fatigheten, har låtit renovera gården, som numera är uthyrd.

Norra Täppgården.

Jan Petter Perssons yngste son **August Jansson** föddes 1885 i Saxhyttan, och han lät år 1919 uppföra ett hus åt sig och sin familj ett stycke norr om faderns gård. Han var sedan 1912 gift med **Anna Jakobsson**, född 1883 i Kuntberget, där hon var dotter till Jakob Erik Larsson och Christina Larsdotter. August Jansson var, i likhet med brodern, sysselsatt med skogarbetare och skötseln av hemmanet.

Täppgårds August Jansson, född 1885.
Foto Peter Janssons arkiv.

Täppgårds Anna Jansson, född 1883.
Foto Peter Janssons arkiv.

Norra Täppgården. Till höger Albert Dahlgren, ägare av bilen. Längst fram Harry Dahlgren, f. 1919, och Martin Jansson, f. 1923. Från vänster: Stina Jansson, f. 1916, Signe Jansson, f. 1912, Karin Jansson, f. 1913, Göta Dahlgren, f. 1912, Svea Dahlgren, f. 1907, samt Erik Jansson, f. 1913.
Foto Emil Göstas, Grangärde Fotoklubb.

Täppgårds August Jansson gick i Saxhyttans småskola där Erik Persson var verksam som lärare. Han och skolkamraten August Eriksson (Vadfors) hade vid ett tillfälle fått tag på en större nyckel, där de borrhade ett fänghål, varefter de laddade nyckeln med krut. En del av laddningen gick dock ut via fänghålet, vilket medförde att pojkarna blev ordentligt sotiga i ansiktet. Dock skadade de sig tur nog inte. Under den kommande lektionen försökte de gömma sig bakom bänkklocken, vilket väckte lärarens nyfikenhet. När det hela uppdagades vankades ordentligt med stryk. På äldre dagar var Täppgårds August med om en händelse som så när kostat honom livet. Bävvar hade byggt en hydda vid Saxhytteån närmare halvmilen norr om Saxhyttan.

Bävrar var vid en här tiden ännu ovanliga, och August hade bestämt sig för att ta sig en närmare titt på dem. Det bar sig dock inte bättre än att isen brast och han hamnade i vattnet. Vattendjupet var här över två meter och det var med yttersta möda han lyckades ta sig upp på land. Tur nog hade han en liten koja i närheten där han kunde ta sig in och göra upp eld. Han kunde därigenom värma sig och torka de genomvåta kläderna. August Jansson avled hastigt i hemmet 1962 när han var 77 år. Hustrun Anna Jansson levde därefter som änka i 14 år. Hon slutade sina dagar 1976 när hon var hela 92 år gammal. Anna Jansson var känd som en stillsam och vänlig person. Dottern Signe Jansson blev gift Karlsson och bosatt i Ludvika. Sonen Erik Jansson blev bosatt i Nyhammar.

På gården fanns även döttrarna Karin och Stina. **Karin Jansson**, född 1913, var tvillingsyster till Erik Jansson. Hon drabbades av polio som barn och var därefter lätt handikappad. Hon avled 1977 i en ålder av 63 år. **Stina Jansson**, född 1916 var ogift och blev kvar på gården under hela sitt liv. Hon var under ett antal år verksam som damfrisörska. Hon slutade sina dagar 1983 när hon var 66 år. Även sonen Martin Jansson var en tid bosatt på gården innan han flyttade in i en egen villa. Dennes son **Peter Jansson** är numera ägare av gården.

Martin Janssons.

August Janssons yngste son, **Martin Jansson**, föddes 1923 i Saxhyttan, och han gifte sig 1952 med **Milka Ylikarvala**, född 1923 i Alatornio, Finland. Familjen bodde till en början på fädernegården, men kunde 1957 flytta in i en nyuppförd villa strax söder om gården.

Stående: Rita Jansson och Martin Jansson. Sittande Karin Jansson med brorsonen Peter Jansson, Milka Jansson samt Stina Jansson.
Foto Elisabet Jansson.
Peter Janssons arkiv.

Martin Jansson var en tid anställd vid Pärilby sjukhus men blev sedermera under många år sysselsatt med skogsarbete. Hustrun Milka Jansson arbetade på Pärilby sjukhus. I familjen ingick tvillingdöttrarna Rita Jansson och Elisabet Jansson, födda 1952, samt sonen Peter Jansson, född 1965. Elisabet Jansson, vilken var ogift avled redan 1985, endast 32 år gammal. Hon var då skriven i Ludvika. Rita Jansson är bosatt i Säter. Milka Jansson slutade sina dagar 2006 i en ålder av 82 år. Martin Jansson levde som änklings fram till 2009, och han var vid sin bortgång 86 år. Villans nuvarande ägare är **Peter Jansson**. Han är verksam som lärare vid Högskolan Dalarna. Han är, tillsammans med hustrun **Ann-Kristin Knoph**, bosatt på Norra Tåppgården.

Rast under skogsarbete. Från vänster Martin Jansson, Inge Nyrén och Lennart Karlsson.
Foto Peter Janssons arkiv.

Konfirmationsfoto 1966 . Milka Jansson med döttrarna Elisabet och Rita.
Foto Peter Janssons arkiv,

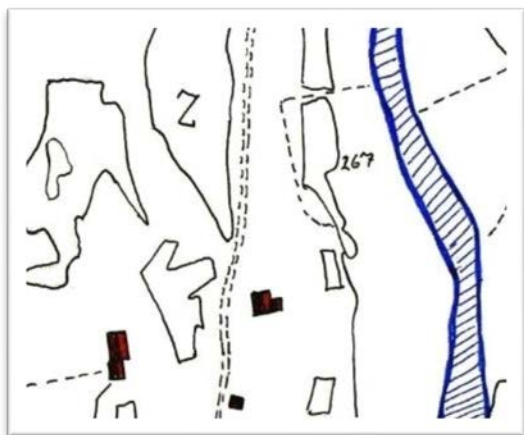
Nylandsbacken eller Per Görö.

Egendomen utgör en utbrytning från Täpp Erik Jönssons stora bergsmansegendom vilken sträckte sig ända från landsvägen upp till gränsen mot Karlsänge. (Se under Gamla Täppgården, sidan 42 ovan). Bergsmannen **Lars Samuelsson** föddes 1729 i Marnäs där han var och son till Samuel Samuelsson och Elisabet Göransdotter.

Han gifte sig år 1758 med Täpp Mats Olssons änka **Anna Olsdotter**, född 1727 i Rossa. Under ett tjugotal år var familjen bosatt på det gamla hemmanet i Saxhyttan (Täppegendomen) men omkring 1772 synes de ha flyttat i samband med att Täpp Olof Mattson tog över fäderneshemmanet. Sannolikt anlade Lars Samuelsson då ett nybygge på den nordligaste delen av det gamla hemmanet. Namnet **Nylandsbacken** syftar på ett nyligen uppgjort land, och backen utgjordes av den branta slänten ner mot ån. Lars Samuelsson avled 1801 i Notgården, dit han på gamla dagar flyttat med sonen Täpp Lars Larsson, vilken var gift till Not Olof Ers. Dödboken förtäljer att han levte *kristligt* och att dödsorsaken var slag. Han var vid sin död 71 år. Hustrun Anna Olsdotter hade gått bort redan 1786 *av något under bröstbenet*, 59 år gammal.

Gården på Nylandsbacken övertogs på 1780-talet av sonen **Täpp Per Larsson**, född 1759 i Saxhyttan och gift 1781 med **Brita Hansdotter**, född 1753 i Saxhyttan. Han var dotter till Käll Hans Mattsson och Kerstin Nilsdotter i Notgården (se sidan 8). Täpp Per Larsson var utbildad till masmästare och efter att ha tjänstgjort vid masugnen i Saxhyttan fick han omkring 1798 tjänst vid Prästhyttan där han tog vid som masmästare efter sin svåger Käll Hans Hansson. År 1806 flyttade familjen upp till Brynberget där hustru Brita Nilsdotter avled 1814 av moderkolik, 61 år gammal. Enligt dödboken var hennes uppförande *fogligt*. År 1818 blev Täpp Per Larsson omgift med Karin Malmberg, och de flyttade nu till Gärdsveden. Per Larsson avled slutligen vid Lövsjön i Floda 1823 i en ålder av 64 år. Dottern Stina Persdotter, född 1783 i Saxhyttan blev gift med Flur Anders Andersson och bosatt i Brynberget. Sonen Täpp Per Persson född 1791 blev måg åt sin granne på andra sidan Saxhytteån, Christopher Hansson och bosatt på dennes egendom (se sidan 60 nedan).

Sedermera kom **Per Görsson** att bosätta sig på Nylandsbacken, och han kom hit omkring 1816. Han var måg åt Täpp Erik Jönsson, vilken uppenbarligen ännu var

ägare av området. Per Görsson gifte sig 1816 med **Maria Ersdotter**, född 1796 i Saxhyttan. Erik Jönsson upplät nu Nylandsbacken med tillhörande ägor till sin svärson. Per Görsson föddes 1790 på Stakheden där han var son till Göran Olsson och Stina Mattsdotter. En brorson till Göran Olsson, nämligen Stak Olof Olsson blev även han bosatt i Saxhyttan (se Olors, sidan 16 ovan). Per Görsson och Stak Olof Olsson var således kusiner. Kartskissen visar Nylandsbacken vid Storskiftet 1811-1813.

Per Görsson var 1848 indragen i en tvist med Anders Olsson i Saxhyttan. Den sistnämnde hade inköpt Täpp Erik Jönssons egendom, och han påstod nu att även Per Görssons torp skulle ingå i den egendom han förvärvat. Per Görsson å sin sida krävde att han skulle förbli i orubbad besittning av det torp han ärvt efter svärfadern Täpp Erik Jönsson. Sedan Per Görsson övertygande hade bevisat att torpet blivit utbrutet ur egendomen redan 1843, dömde Tingsrätten att han skulle få behålla sin gård. Per Görsson, vilken står skriven som arbetare, avled 1867, enligt dödboken av maginflammation, 76 år gammal. Hans änka Maria Ersdotter dog 1869 av slag när hon var 72 år gammal. Makarna ägde inte mindre än 11 barn, av vilka dock flera dog tidigt. I samband med Laga Skiftet 1878 ålades Per Görssons barn att flytta till Karlsänge, och egendomen vid Nylandsbacken tilldömdes nu Anders Ols Per Andersson i Saxhyttan, vilken var son till den ovan nämnde Anders Olsson och således numera ägare av Täpp Erik Jönssons forna egendom.

Per Görssons son, **Nylands Carl Persson**, född 1835 i Saxhyttan, gifte sig 1856 med **Carolina Görsdotter**, född 1836 i Laxsjön. Familjen bodde först i Saxhyttan, därefter i Hyttriset och Stenberget, med återvändande 1864 till Saxhyttan. Tre barn noteras som födda i Saxhyttan. År 1867 gick så flyttlasset till Norra Grängesberg, där Carl Persson står skriven som statdräng. Hustrun avled här 1881, och Carl Persson flyttade senare, närmare bestämt 1883 till Åmot i Värmland. Han synes ha avlidit före 1890.

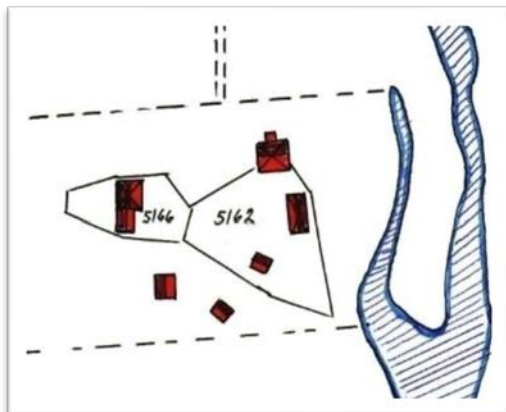
En annan son till Per Görsson, nämligen **Nylands Anders Persson** föddes 1818 i Saxhyttan, och han gifte sig 1845 med **Lisa Olsdotter**, född 1820 i Östanbjörka. Familjen var bosatt i Saxhyttan under ett par decennier, men flyttade senare till Ställberget där de slog sig ner på ett nybygge. Här avled Anders Persson 1896 i en ålder av 78 år. Hans änka, vilken allmänt gick under namnet Nylands Lisa levde sedan fram till 1911, och hon var vid sin död 90 år gammal. Makarna ägde 5 barn, av vilka två dog vid unga år. Nylands Lisa, född 1820.

Dottern **Johanna Andersdotter**, född 1853 i Saxhyttan, blev gift med Mats Berglund i Brötjärna vid Mockfjärd. Makarna fick flera barn, däribland sonen Gustaf Henrik Berglund, född 1894 i Brötjärna. Han gifte sig 1918 med Hilda Albertina Berglund, född 1897 i Stora Tuna. De fick i sin tur dottern **Lilly Berglund**, född 1928 i Kvarnsveden. Hon är identisk med den kända sångerskan som nådde stor popularitet redan under 1950-talet och som fortsatte att turnera under flera decennier. Vid ett framträdande i Nyhammar 1963, berättade hon själv för mig, att hon hade anor i Grangärde och Saxhyttan. Lilly Berglund var gift med den kände kapellmästaren Göte Wilhelmsson.

Lilly Berglund. Sångerska med rötter i Saxhyttan

Ytterligare en son till Per Görsson, nämligen **Nylands Erik Persson**, var under en tid bosatt i Saxhyttan. Han föddes 1828 i Saxhyttan och han var gift tre gånger. Första giftet ingicks 1853 då han äktade **Sofia Olsdotter**, född 1832 i Östanbjörka. Hon dog 1859 och året efter gifte han om sig med **Maja Lisa Olsdotter**, född 1839, även hon i Östanbjörka.

Hon gick bort 1867 och 1875 ingick han ett tredje äktenskap, denna gång med **Stina Andersdotter**, född 1824 i Hyttriset. Sonen från första giftet, Anders Gustaf Eriksson, född 1854 i Saxhyttan, gifte sig 1876 med Sofia Andersdotter, född 1856 i Sandviken. Familjen bodde i Saxhyttan fram till omkring 1882, då de flyttade till Laxsjön. Från andra giftet kan noteras dottern **Clara Eriksson**, född 1855 i Saxhyttan. Hon gifte sig 1890 med **Jan Petter Jansson**, född 1855 i Sandbacken, son till Sjul Jan Persson och Greta

Lisa Persdotter. Makarna bodde först i Östanmyra men flyttade senare till Hedbyn. De fick i sin tur bl.a. Sonen **Johan August Jansson**, f. 1892 i Östanmyra, vilken gifte sig 1920 med **Adina Jakobina Johanna Johansson**, född 1892 i Sjonhem på Gotland. Familjen bodde under många år på Gotland, men kom senare till Kullen i Grangårde.. Deras dotter Lisa Jansson, född 1921 Sjonhem, blev gift Nyman och bosatt på Slaggvarpet i Saxhyttan (se sidan 15), medan sonen Erik Jansson, född 1932, även han i Sjonhem, bosatte sig på Ställberget. Kartskissen ovan visar Nylandsbacken vid Laga Skiftet 1866–1878.

Gamla Dahlgrens.

Som redan framgått frändömdes **Per Görssons arvingar** egendomen vid Nylandsbacken och ålades istället att flytta till Karlsänge. De valde istället att slå sig ner på olika ställen inom socknen. **Anders Ols Per Andersson**, vilken tilldömdes fastigheten vid Laga Skiftet bosatte sig aldrig här, utan blev kvar på Täpp Erik Jönsons forna egendom längre i söder. Det blev istället mågen **Erik Gottfrid Dahlgren**, född 1845 i Gagnef, som tillträdde egendomen, vilket synes ha skett omkring 1978. Han hade ett förfutet som korpral, och han torde då även ha antagit namnet Dahlgren, efter att tidigare ha varit begåvad med efternamnet Ersson. Hans hustru hette **Sara Stina Persdotter**, född 1848 i Saxhyttan och dotter till Per Andersson och Sara Larsdotter (se sidan 46 ovan). Det gamla huset revs och Dahlgren lät istället uppföra en ny gård ett litet stycke längre i öster uppe på backen mot Saxhytteån. Efter ankomsten till Saxhyttan tjänstgjorde han som mjölnare vid kvarnen i Saxhyttan. Erik Gottfrid Dahlgren avled 1920 när han var närmare 75 år. Hustrun Sara Stina Dahlgren överlevde mannen med ett år. Hon gick således bort 1921 i en ålder av 72 år. Sonen Erik Albert Dahlgren, född 1880 i Saxhyttan, lät uppföra en villa ett stycke längre i norr. Se nya Dahlgrens sidan 55 nedan.

Gamla Dahlgrens omkring 1907. Fr.v Edla Dahlgren, f. 1877, Anna Dahlgren, f. 1880, Albert Dahlgren, f. 1880, Erik Gottfrid Dahlgren, f. 1845, Sara Stina Dahlgren, f. 1848, lärarinnan vid Saxhyttans småskola Annq Bergvik, f. 1883, Lydia Dahlgren, f. 1882 Foto A. Eriksson-Vadfors.

Saxgården.

Edla Dahlgren, född 1877 i Saxhyttan, och **Lydia Dahlgren**, född 1882, även hon i Saxhyttan, blev kvar på faderns gård. De öppnade nu ett pensionat som de kallade Saxgården. Albert Dahlgren vistades under ett tiotal år på annan ort och en tid även i Amerika. Under tiden utnyttjade hans två ovannämnda systrar även hans gård inom pensionatsrörelsen. Edla Dahlgren förblev ogift och under hela sitt liv bosatt i Saxhyttan. Hon gick bort 1968 i den höga åldern av 91 år. Edla Dahlgren hade dock antagit **Malin Jonsson**, född 1919 i Gävle som fosterdotter, vilken sedermera gifte sig med **Gustaf Magnusson**, född 1908 i Gustaf Adolfs församling i Värmland, och han var till yrket lantbrevbärrare på linjen Grangärde-Bredberget-Storslätten. Familjen hyrde en tid Rämshögsgården i Karlsänge, innan de flyttade till Virsbo i Västmanland.

Lydia Dahlgren förblev länge ogift, men gifte sig på äldre dagar, närmare bestämt 1945 när hon var 62 år gammal, med **Vilhelm Dahlström**, född 1880 i Grängesberg och pensionerd maskinförman vid gruvorna där. Denne lät nu göra en omfattande restaurering och tillbyggnad av huset, vilket därigenom fick en i det närmaste fördubblad boyta på över 200 kvadratmeter. Vilhelm Dahlström berättade en gång en dråplig historia. Det hände sig att han vid ett tillfälle för länge sedan färdades med cykel mot Grängesberg. När han fick se en cyklist strax framför sig tänkte han åka ifatt denne för att få sällskap på vägen. Denne vände sig om och satte sedan så hög fart så att Vilhelm aldrig hann ifatt honom. Väl hemkommen råkade han titta sig i spegeln och fann att han var helt sotig i ansiktet. Karbidlyktan hade sotat igen, varvid han torkat av den med näsduken och sedan använt densamma för att torka svetten ur ansiktet. Vilhelm Dahlström gick bort 1961 i en ålder av 81 år. Lydia Dahlström levde därefter fram till 1970, och hon var vid sin bortgång 87 år.

Edla Dahlgrens del i fastigheten ärvdes av fosterdottern **Malin Magnusson**. Hon och hennes familj kom sedan att utnyttja huset som fritidsbostad. Båda makarna drabbades dock av sjukdom och gick bort i förtid. Gustaf Magnusson avled 1971 i en ålder av 62 år och Malin Magnusson året efter när hon var 53 år. Efter makarna Magnussons död ärvdes dessa av dottern **Gunilla Magnusson**, född 1946 i Karlsänge och gift med **Bo Inge Larsson**, född 1943 i Falun Kristine. Hon löste nu även in Lydia Dahlströms del och blev därmed ägare av hela fastigheten. De var bosatta i Virsbo, Ramnäs, och utnyttjade gården i Saxhyttan som fritidshus.

År 1989 förvärvades fastigheten av makarna **Kim och Irena Färk** från Danmark. Kim Färk arbetade till en början som underläkare på Ludvika Lasarett, men fick senare en tjänst i Köpenhamn. Irena Färk berättade att hon var född på Färöarna, men att familjen flyttade till Grönland, där hennes far fick arbete på Thule-basen. Fadern omkom genom en flygolycka när Irena var 6 år gammal, och hon och modern flyttade till Danmark. Makarna Färk påbörjade en omfattande renovering av gården i Saxhyttan, ett arbete som avbröts sedan Kim Färk begärt skilsmässa. Irena Färk flyttade kort därefter till Danmark, och hyrde sedan ut fastigheten i Saxhyttan.

Hysesgäst här under en tid av flera år blev **Lars Olsson**, född 1951 i Mockfjärd där han var son till Nils och Elin Olsson. Den sistnämnda var född Lindberg och bördig från Karlsänge. Han anordnade här loppmarknader som blev poulära och drog många besökare till Saxgården. Gården var dock hårt skuldbelastad och Irena Färk förlorade den till banken.

Saxgården förvärvades nu av **Veijo Halme**, född 1947 vilken från Stockholm drev en finskspråkig tidning. Han flyttade nu upp till Saxhyttan där han genomförde en omfattande renovering av såväl själva gården som av ekonomibyggnaden. Han råkade dock ut för en svår sjukdom och gick bort 2013 i en ålder av 66 år. Gården har nyligen fått en ny ägare vid namn **Anders Lennart Rosengren**.

Nya Dahlgrens.

Albert Dahlgren, född 1880 i Saxhyttan var son till Erik Gottfrd Dahlgren (se sidan 53 ovan). Han var sedan 1906 gift med **Anna Sundberg**, född 1880 i Mockfjärd och dotter till Per Sundberg och Kerstin Andersdotter. Familjen bodde till en början vid Gamla Dahlgrens (Saxgården) ovan, men år 1910 lät Albert Dahlgren uppföra en ny villa ett stycke norr om fädernegården. Han var en drivande affärsman och ägnade sig åt ett flertal olika verksamheter. Bland annat drev han en tid en såg vid Tansbodarna, och han var även med om att starta Grangärde Ångsåg. Hemma i Saxhyttan ägde han bland annat både kraftstation, sågverk och kvarn. Vidare var Albert Dahlgren en tid länskogsvaktare i Kopparbergs län. Åren 1927 till 1938 var han verksam som trävaruhandlare i Sollentuna.

Gården före ombyggnaden. Till vänster Göta Dahlgren, f. 1912, samt Svea Dahlgren f. 1907. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Under hans tid i Stockholm utnyttjades fastigheten i Saxhyttan av hans ovan nämnda systrar Edla och Lydia Dahlgren i deras pensionatsrörelse. Åren 1935 hyrde Frans Jansson (se Riksdagsmans sidan 72 nedan) gården och var bosatt där med sin familj. De flyttade sedermera till Holen vid Grangärde Kyrkby. Vid återkomsten till Saxhyttan 1938 lät Albert Dahlgren bygga om bostadshuset, och han utvidgade även kvarnrörelsen, samtidigt som han startade nya verksamheter. (Mer att läsa härom finns på sidan 91 nedan). Hustrun Anna Dahlgren gick bort redan 1947 när hon var 67 år gammal. Han anställde nu **Hanna Sundelin** som hushållerska. Hon var född Björkman 1901 i Bodums församling, Ångermanland. Hon blev kvar här under många år ända fram till sin pensionering 1969, då hon flyttade tillbaka till Bodum. Här avled hon 1988 i en ålder av 86 år.

Albert Dahlgren var en utpräglad sällskapsmänniska och god berättare. Vid ett tillfälle berättade han om en händelse som inte saknar poänger. Det hände sig att han

vaknade mitt i natten av en våldsam smäll. Han trodde först att han utsatts för någon form av attentat och rusade därför ut i bara nattskjortan med bössan i högsta hugg. Allt var dock lugnt, men när han kom in i köket upptäckta han att det rann någonting under skafferidörren. Det visade sig att några flaskor, som han hade ställt iordning för vinberedning, hade exploderat. Det blev storstädning för honom och hans hushållerska mitt i natten. Vid ett annat tillfälle berättade han om en säregen upplevelse. Albert Dahlgren, som ägde en stuga i Södra Tansbodarna, befann sig vid tillfället ifråga ute på sjön Tansen tillsammans med en bekant. De fick syn på en huggorm som låg på en liten kobbe ute i sjön. Mannen rodde fram till kobben, tog ormen och lade den bredvid Albert, som knappt vågade röra sig. Efter att ha nått stranden, tog mannen ormen och bar den i land, samtidigt som han yttrade: *här hör du hemma*. Ormen höll sig hela tiden lugn och stilla. Albert Dahlgren var dock måttligt trakterad av umgänget med huggormen.

Albert Dahlgren var även intresserad av hembygdens historia, och kunde själv bidra med sina kunskaper om äldre tider. Han var vital långt upp i åren, med undantag av de sista åren, då han blev ofärdig. Han kom nu till långvården i Sunnansjö. Jag brukade ibland besöka honom, och han satt då alltiid och skrev på sin skrivmaskin. Vad han skrev om vet jag inte. Han lät mig aldrig se sina alster. Albert Dahlgren slutade sina dagar 1975 i den höga åldern av 95 år.

Svea Dahlgren, f. 1907. Brodern Harry Dahlgren, f. 1919, samt dennes hustru Inger Dahlgren, f. 1920. Foto Olors arkiv.

Gården beboddes senare tidvis av dottern **Svea Dahlgren**, född 1907, och det var även meningen att hennes syster, Göta Fredberg, senare skulle flytta dit. Hon insjuknade dock och avled redan 1970. Även Svea drabbades senare av sjukdom och kom till ett vårdhem Sollentuna.

Svea Dahlgren avled ogift 1996 när hon var 88 år. Göta Dahlgren gifte sig 1937 med Oskar Fredberg, född 1895 på Kungsholmen i Stockholm. Han avled 1966. Deras son Göran Fredberg, född 1938 i Sollentuna, är bosatt i Danderyd. Han är numera ägare av den så kallade Norra gården. Se nedan.

Sonen Harry Dahlgren, född 1919 i Saxhyttan, gifte sig 1945 med Inger Dahlgren, född 1920 i Göteborgs Gammelstad. Makarna blev bosatta i Sollentuna, och de vistades inte så ofta i Saxhyttan. Däremot utnyttjade de ett fritidshus i Tansbodarna. Inger Dahlgren gick bort 2007 och Harry Dahlgren levde sedan fram till 2009. Han var vid sin bortgång närmare 90 år.

Huset i Saxhyttan stod tomt i närmare 10 år och hann under tiden förfalla efter bland annat en fuktskada orsakad av ett bristfälligt tak. 1988 förvärvades fastigheten av makarna **Björn och Inga-Lill Henriques** i Ludvika, vilka utnyttjar gården som fritidshus. Han driver en advokatbyrå i Ludvika, medan hon är verksam som lärare vid Högbergsskolan. De har genomfört en omfattande renowing av gården.

Norra Gården.

Albert Dahlgren lät omkring 1917 uppföra ytterligare ett hus strax nordväst om sin bostad. Gården var därefter uthyrd under många år. Den förste hyresgästen var **Karl August Jansson**, född 1885 i Storslätten och han gifte sig år 1913 med **Anna Karlsson**, född 1889, även hon i Storslätten.

Norra gården vid Dahlgrens.
Foto A Eriksson-Vadfors.

Familjen bodde till en början vid Riksdagsmans i Saxhyttan, och flytten till Dahlgrens synes ha skett omkring 1917. Karl Jansson var verksam som mjölnare. År 1928 flyttade familjen till Söderbärke. Makarna ägde tre döttrar. Dottern Maj Jansson, född 1914, blev gift med Edvin Andersson i Storslätten. Dottern Gunnel Jansson, född 1920, blev gift Andersson i Ludvika, medan dottern Kristina Jansson, född 1921, gifte sig med Hol-Jans Karl Eriksson, till yrket skogvaktare och bosatt i Kullen. Ny hyresgäst på Norra gården blev **Helmer Gustafsson**, född 1892 i Lönnfallet och gift med **Maria Öst**, född 1895 i Mockfjärd. Familjen hade tidigare varit hyresgäster hos Olors (se sidan 20 ovan). Inflyttningen synes ha skett omkring 1928. De blev kvar här under ett par års tid fram till den 27/11 1930, då flyttlasset gick till en nybyggd villa på Ställberget. Helmer Gustafsson var till yrket målare. Gustafssons efterträddes av **Gustaf Karlsson**, född 1896 i Karlsänge och gift 1932 med **Maria Sjöberg**, född 1899 i Mockfjärd. De flyttade in här 1932 och blev sedan kvar på gården i över 20 år fram till 1954 då de kunde flytta in i en nybyggd villa på andra sidan ån (se sidan 22 ovan). Flera olika personer blev sedan boende på gården fram till 1961.

År 1961 flyttade **Svea Björkman**, född 1918 i Bodum, Ångermanland, och **Elvi Lapinkero**, född 1920 i Muonio, Finland, in på Norra gården. Svea Björkman var syster till Albert Dahlgrens hushållerska Hanna Sundelin. Både Svea och Elvi var verksamma som sjukvårdare vid Pärby sjukhus. Den 26/1 1968 flyttade de till Sunnansjö, där de fick anställning på ålderdomshemmet Tallmogården, och senare på Solgårde. Båda avled samma år, nämligen 2004.

Nu tillträdde **Martin Hillervik**, född 1902 i Ludvika, gift 1934 med **Ingrid Östberg**, född 1912 i Järn, Dalsland. Han hade verkat som ingenjör vid ASEA, medan hon varit verksam som lärare. De blev kvar här under ett tiotal år, för att därefter bli hyresgäster vid Hedbergs. Slutligen kom makarna Hillervik till Norra Täppgården, där de hyrde av Peter Jansson. Martin Hillervik gick bort 1990 när han var 87 år. Ingrid Hillervik flyttade senare till Ludvika där hon avled på Lingongården 2003 i en ålder av närmare 91 år. Sonen Per Hillervik blev bosatt i Ludvika. Dennes dotter Fredrika Hillervik är anställd som journalist vid Dalarnas Tidningar.

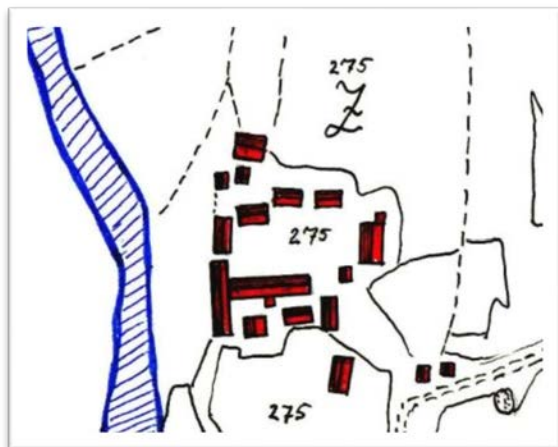
Norra gården har nu stått tom under många år, uppskattningsvis under närmare tre decennier. Den är delvis taklös och befinner sig i starkt förfall. Nuvarande ägare är **Göran Fredberg**, bosatt i Danderyd och dotterson till Albert Dahlgren.

Anders Ols.

Egendomen var belägen nordväst om Risgården och på östra sida av Saxhytteån. Den första uppodlingen synes ha skett på 1760-talet av bröderna Christopher Andersson och Hans Andersson, båda söner till Anders Persson i Saxhyttan. De beviljades år 1765 skattefrihet för nyodlad åker norr ifrån Hyttan, Christopher för 28 snesland och Hans för 64 snesland. Ungefär vid samma tidpunkt förefaller Hans Andersson att ha flyttat ut på den nya egendomen och där anlagt en gård. Brodern Christopher Andersson blev kvar på fädernegården (se Anders Hans, sidan 34 ovan).

Hans Andersson, född 1735 i Saxhyttan, synes ha varit en driftig och duktig man. Enligt en av Albert Dahlgren förvarad handling inlöste han på 1770-talet hela den stora bergsmansegendomen från en Göran Adlerberg. I den ingick både det gamla fädernehemmanet (Anders Hans) och den så kallade norra gården vilken torde vara identisk med gården norr om Risgården. Vid en värdering som gjordes år 1794 omfattade då den norra gården bland annat: *En stuga med kammare och tre väggfasta sängar, en behållen stuga med välvd källare inunder, en kornlada, ett stall med skulle, tre höbodar, två stolpbodar, ett fähus, två lider, ett vedlider, en liten bod och ett avträdesrum. Därutöver nämns hus i Christopher Anderssons gård samt även vid Stångmyrberget, lador i Kilen, Karlsänge och Loberget. 1/12 uti bägge kvarnarna och hälften i stamhuset. 4,5 timmars blåsning i Saxhytte Masugn jämte andel i Grängesbergs Malmbrott. 1/6 uti Nils Erland 1/4 hemmans skog samt 1/4 uti Olof Ers 1/4 hemmans skog.*

Av ovanstående värdering framgår att egendomen redan på 1770-talet uppnått en betydande storlek, Med tanke på det stora antalet hus kan man spekulera över huruvida släkten redan tidigare börjat bebygga platsen. **Hans Andersson** ingick 1757 äktenskap med **Brita Hansdotter**, född 1736 på Lillheden, där hon var dotter till bergsmannen Hans Olofsson och dennes hustru Margareta Hansdotter. Familjen bodde en kortare tid på Lillheden innan de omkring 1760 flyttade till Saxhyttan. De blev sedan kvar här under resten av livet. Brita Hansdotter avled 1802 i en ålder av

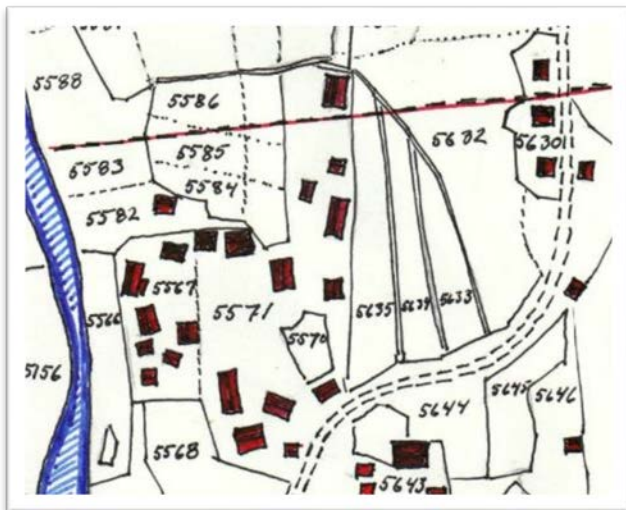
66 år. Dödsorsaken angavs vara tvinsot, och han sades ha levt *gudfruktigt och med stilla vandel*. Hans Andersson slutade sina dagar 1810 i en ålder av 75 år, och enligt dödboken var dödsorsaken rödsot. Hans uppförande angavs som *beskedligt*.

Efter hustruns död 1802 överlämnade Hans Andersson hemmanet till två av sina fyra överlevande söner, nämligen Olof och Christopher Hanssöner. Kartskissen visar gården vid Storskiftet 1811-1813.

Sonen Anders Hansson blev bosatt på fädernegården (Anders Hans), medan Hans Hansson blev gift till Hagen i Norrbärke. Christopher Hansson fick den västra delen av egendomen avstyckad åt sig, (se Christopher Hans nedan) Brodern **Olof Hansson** tog över den så kallade nedre gården och brukade även en betydande del av Notgården, som han tillsammans med Christopher Hansson inhandlat. Olof Hansson föddes 1764 i Saxhyttan och han står skriven som bergsman, delägare i Saxhytte Masugn och Grängesbergs malmbrott. Han gifte sig 1767 med **Lisa Hansdotter**, född 1767 i Kullen, dotter till Hans Hansson och Kerstin Jansdotter.

Olof Hansson avled redan 1811 av okänd sjukdom, endast 47 år gammal. Han hade enligt kyrkoboken *vackert uppförande*. Hans änka Lisa Hansdotter gifte 1812 om sig med svågern Christopher Hansson, vilken blivit änkling 1810.

Olof Hanssons egendom övertogs av sonen **Anders Olsson**, vilken föddes 1790 i Saxhyttan. Det är givetvis han som gett upphov till släktnamnet Anders Ols. Han gifte sig 1812 med **Anna Persdotter**, född 1787 i Holen vid Grangärde Kyrkby och dotter till Per Larsson och Margareta Ersdotter. Hon var för övrigt syster till Kristina Persdotter, född 1789, vilken blev gift med patron Olof Olausson, vilken var en av de

Kartan från 1866 visar Christopher Hans, och Anders Ols. Längst till höger syns Carl Matsgården och längst ner, på andra sidan av vägen, en del av Risgården.

största jordägarna i bygden och som en tid även hade intressen i Nyhammars Bruk. År 1845 förvärvade Anders Olsson även Täpp Erik Jönssons bergsmansegendom på västra sidan av Hyttdammen (se sidan 42 ovan). Han blev därmed den i särklass störste jordägaren i Saxhyttan. Han var även delägare i Saxhytte masugn, och år 1845 lät han, tillsammans med tre andra bergsmän samt intressenter från Nyhammars Bruk, uppföra den nya kvarnen vid forsen i Saxhyttan.

Anders Olsson var för övrigt svåger till Ris Erik Larsson i södra granngården eftersom dennes hustru, Stina Olsdotter, var syster till honom (jämför under Risgården sidan 63 nedan). Anders Olsson avled 1857 efter att ha varit sängliggande i tre veckor under fortgående avtyning. Han var vid sin bortgång 67 år gammal. Om hans uppförande står i följande att läsa i kyrkoboken: *Redbart men mycket hushållsaktigt, efterlämnar därför en betydande förmögenhet*. Detta kan nog ses som en fin omskrivning att personen ifråga var mycket snål. Hustrun Anna Persdotter dog 1872, enligt dödboken av ålderdomsbräcklighet efter att ha varit sängliggande i tre och ett halvt år. Hon var vid sitt frånfälle 85 år gammal.

Makarna ägde endast två söner. Äldste sonen **Anders Ols Per Andersson**, född 1814 i Saxhyttan, flyttade omkring år 1845 till den av fadern inköpta Täpp Erik Jönssons egendom (jämför under Gamla Täppgården sidan 42 ovan). Han förefaller att samtidigt ha flyttat sina hus från den gamla platsen till den nya. Den yngste sonen **Anders Ols Anders Andersson**, född 1821, blev kvar på faderns gård, som han synes ha övertagit omkring 1853. I samband med Laga Skiftet 1866 – 1878 blev han frändömd sin gamla egendom, och istället tilldelad en egendom sydöst om Hyttdammen och som tidigare tillhört Nyhammars Bruk.

År 1878 flyttade Anders Andersson alla sina hus från sin gamla gård till den plats där den så kallade Bruksården tidigare legat. (Se vidare under Riksdagsmans sidan 70 nedan). Emedan även Christopher Hansgården flyttades från platsen blev hela området lämnat helt öde. Endast en gammal ladugårdsruin vittnar om att här en gång legat en betydande bergsmansgård. Marken där gården legat tillhör numera Risgården.

Christopher Hans eller Täpp Per Pers.

Hans Anderssons yngste son **Christopher Hansson**, född 1768 i Saxhyttan, delade som ovan nämnts egendomen med brodern Olof Hansson. Christopher Hansson övertog således den övre gården som låg närmast Saxhytteån och bosatte sig nu här. Utöver egendomen här utnyttjade han även en del av Not Olof Erssons forna egendom vid Notgården. Dessutom ägde han även en del åkerjord i Karlsänge, den så kallade Nottäppan. På kartskissen sidan 59 ovan utgör nr 5567 Christopher Hanssons gård, medan nr 5571 är Anders Olssons gård.

Christopher Hansson var gift två gånger. Hans första hustru hette **Sara Ersdotter**, född 1767 i Kullen och dotter till Erik Ersson och Sara Persdotter. Den sistnämnda var en ättling till Kullens förste nybyggare, Eskil Olsson, född 1618 i Rautalampi och Finland. Följande släktlinje gäller: Eskil Olsson – Mats Eskilsson, f. 1659 – Per Mattsson, född 1685 – Sara Persdotter, född 1724. Sara Ersdotter avled redan 1810, enligt dödboken av rödsot, endast 43 år gammal. Två år senare ingick han ett nytt äktenskap, denna gång med **Lisa Hansdotter**, född 1767 i Kullen. Hon var änka efter Christophers broder Olof Hansson. Även hon var en ättling till den ovan nämnde Eskil Olsson. Christopher Hansson, vilken står noterad som hemmansägare, avled 1836 av vattusot, 67 år gammal. Änka Lisa Hansdotter överlevde honom med 14 år. Hon slutade sina dagar 1850. Om henne heter det: *Levt gudfruktigt och verksamt i de kraftfulla åren. Legat till sängs i nära ett år. Död av ålderdomsbräcklighet 83 år gammal.* Christoper Hansson ägde 9 barn, samtliga från första äktenskapet med Sara Ersdotter. Av dessa dog dock sex vid späda ålder. Dottern Catharina Christophersdotter, född 1793, blev gift med Ris Lars Larsson i granngården.

Christopher Hanssons näst äldsta dotter **Anna Christophersdotter**, född år 1800 i Saxhyttan, gifte sig 1820 med **Täpp Per Persson**, född 1791 i Saxhyttan. Han var son till Täpp Per Larsson på Nylandsbacken, (se sidan 50 ovan). Han blev nu ägare av svärfaderns hemman. Makarna födde 9 barn, varav tre tvillingpar. 4 av barnen dog vid späda ålder.

År 1848 drabbades familjen av en tragedi då sonen Anders Persson omkom genom en drunkningsolycka. I dödboken kan man läsa följande notis: *Anders Persson i Saxhyttan, född 1820 och ogift, drunknade på sjön Väsman den 4 juli vid uppkomsten storm, varav malmbåten sjönk, var 27 år gammal.* Vid samma tillfälle drunknade även Per Erik Danielsson från Östersaxen, blott 18 år gammal. Järn och malm fraktades ofta på båtar eller prämar, och många i bygden var sysselsatta med dessa frakter. Att ro malm- och järnbåtarna var ett tungt och farligt arbete, som ibland även skördade dödsoffer.

Vid Laga Skiftet 1866 till 1878 frändömdes Täpp Per Persson sin egendom vid Saxhyttan, och ålades att flytta till Karlsänge där han blivit tilldömd en egendom som tidigare tillhört Nyhammars Bruk. Han avled 1875 av ålderdomsbräcklighet, således innan skiftet var avslutat. Redan dessförinnan hade sonen **Täpp Petter Persson**, född 1835 i Saxhyttan, tagit över hemmanet. Han gifte sig 1873 med **Maria Persdotter**, född 1838 i Brynberget. Familjen bodde till en början en kortare tid i Saxhyttan, sedan i Karlsänge och flyttade slutligen till Laxsjön.

Per Persson var till yrket skräddare. Även sonen Täpp Isak Persson, född 1835 i Saxhyttan och gift med Carlina Olsdotter, född 1835 i Hyttriset, bodde först i Saxhyttan och senare i Karlsänge. De blev slutligen bosatta i Norsåsen vid Norrbo. Isak Persson var verksam som laggkärismakare. Dottern Sara Lisa Persdotter, född 1828 i Saxhyttan, gifte sig med Per Andersson, född 1832 i Kullen, och familjen blev sedermera bosatt i Karlsänge. (Se även under Bagarstugan sidan 74 nedan)

Täpp Per Persssons och Anna Christophersdotterers yngsta dotter, **Anna Greta Persdotter**, född 1849 i Saxhyttan, gifte sig 1865 med **Jan Erik Larsson**, född 1838 i

Hedbyn. Han var son till Lars Fredrik Larsson och Sofia Magnusdotter, vilka sedermera bosatte sig i Nyhammar. Familjen flyttade till den nya egen-
domen i Karlsänge den 7/11 1878.

F.d. Christopher Hansgården i Saxhyttan, riven och uppmonterad i Karlsänge. Sittande Jan Erik Larsson, dottersonen Oskar Karlsson, Anna Greta Larsson. Stående. Carl Matts Johanna Karlsson med dottern Klara, Maria Eriksson samt Henning Eriksson. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Med på flytten var även Anna Greta Larssons mor Anna Christophersdotter, vanligen kallad *Lissel Anna*. Hon var känd för att vara fordrande och besvärlig. Svärsonen Jan Erik nödgades under en tid hyra in sig hos grannen Ris Jan Andersson i Karlsänge eftersom han fann det vara omöjligt att visats under samma tak som svärmormodern. Lissel Anna avled år 1891 i en ålder av 90 år.

Jan Erik Larson och han hustru blev kvar i Karlsänge under resten av livet. I samband med flytten från Saxhyttan revs husen och flyttades upp till den nya platsen i Karlsänge. Enligt vad sonsonen, Erik Lars Erik Eriksson berättade var även Anna Greta Larsson känd för att vara besvärlig och fordrande och makarna talade under långa perioder inte med varandra. Båda avled med endast några dagars mellanrum, hon den 10 september och han den 18 september 1921. Dottern Johanna Eriksson blev gift med Carl Mats Fredrik Karlsson och bosatt i Karlsänge, Deras son Oskar Karlsson, född 1899, blev bosatt i Karlsänge. Sonen Erik Lars Henning Eriksson, född 1871, gifte sig med Ida Barkström från Morgårde, vilken dock avled i samband med sonens, Erik Erikssons födelse 1906.

Vad beträffar den gamla gårdsplatsen i Saxhyttan ödelades den 1878 sedan släkten flyttat till Saxhyttan och tagit husen med sig och satt upp dem på den nya platsen i Karlsänge. Marken i Saxhyttan tilldömdes Risgården vid Laga Skiftet. Vad beträffar den gamla gården i Karlsänge, som en gång tillhört Christopher Hansson, revs den omkring 1960 och monterades sedan upp i Täppriset (mellan Täppan och Västansjö).

Snickargården.

Det rör sig här om en av de första gårdarna i Saxhyttan, om man bortser från den tidiga bebyggelsen vid Notgården. Den uppfördes omkring 1720 av **Snickar Olof Persson**, född 1672 i Kyrkbyn, och sedan år 1700 gift med **Margareta Olofsdotter**, född 1671 i Gärde, där hon var dotter till Bondas Olof Persson och Sigrig Hansdotter. Den förste kände markägaren av området i Saxhyttan, vilket var beläget norr om Hyttbacken, var en Back Olof Jonsson, född 1580 i Sunnansjö och gift till gården

Backa i Kyrkbyn. Platsen i Kyrkbyn är sannolikt identisk med Högbacken. Olof Jansson tillhörde de fyra bergsmän som 1633 lät uppföra Saxhytte Masugn. Han var farmors far till den ovan nämnde nybyggaren i Saxhyttan Olof Persson. Följande släktlinje gäller: Olof Jonsson – mågen Anders Persson gift med Barbro Olsdotter, född 1620 i Backa – sonen Per Andersson, född 1646 i Kyrkbyn – sonen Olof Persson, född 1672. Tilläggas kan att Olof Perssons hustru Margareta Olofsdotter var sondotter till Per Mattson i Gärde, vilken även han deltog i byggandet av hyttan. Denne Per Mattsson var även farfar till nybyggarna Jon Halvarsson i Saxhyttan och Per Halvarsson i Karlsänge, vilka båda var söner till Halvar Persson i Östanmyra. Olof Persson avled 1758 i en ålder av 85 år. Hans hustru Margareta Olofsdotter gick bort redan 1740, enligt dödboken av håll, 69 år gammal.

Ny ägare av egendomen blev mågen **Snickar Erik Olsson**, född 1689 i Åhls socken. I likhet med fadern titulerades han bergsman. Han gifte sig år 1726 med **Kerstin Olsdotter**, född 1701 i Gärde. Snickar Erik Olsson avled 1760 i en ålder av 70 år. Hans änka levde därefter fram till 1778, och hon var vid sin bortgång 76 år. Av de fyra barnen kan nämnas Margareta Olsdotter, vilken blev gift med Lars Olsson och bosatt i Bergbo. Efter Erik Olssons död delades egendomen mellan mågen Snickar Lars Larsson, och sonen Snickar Olof Ersson på så sätt att Lars Larsson kom att besitta 1/3 och Olof Ersson 2/3. Snickaregendomen kom således hädanefter att bestå av två gårdar. Båda ägarna kom dock så småningom att bli skuldsatta till Schisshytte Bruk om tillsammans 1740 Rdr Banco, en för den tiden ansevärd summa.

Snickar Lars Larsson föddes 1738 i Rossa, där han var son till Lars Persson och Brita Tobiasdotter. Han gifte sig 1763 med **Kerstin Ersdotter**, född 1739 i Saxhyttan. Han noteras som inhyses på gamla dagar. Lars Larsson slutade sina dagar 1816 av magflin, 78 år gammal, och enligt dödboken var hans uppförande *oklanderligt*. Hans änka avled 1819 av ålderdomsbräcklighet, 80 år gammal. Dottern Kerstin Larsdotter gifte sig med Jan Smuelsson, och dottern Brita Larsdotter med Erik Samuelsson, båda bosatta i Bergsbo. Sonen Erik Larsson blev bosatt i Östersaxen.

Erik Olssons son, **Snickar Olof Ersson** föddes 1727 i Saxhyttan, och som redan omnämnts tog han över 2/3 av egendomen. Han gifte sig 1753 med **Margareta Olsdotter**, född 1733 i Hyttriset. Olof Ersson erhöll 1765 skattefrihet för nyodling i Saxhyttan. Han var en tid även nämndeman. Som redan framgått miste han och svågern Lars Larsson sedermera hela egendomen. Olof Ersson avled av tvinsot 1793 sedan han enligt dödboken *levt anständig* i 66 år. Hustrun Margareta Olsdotter gick bort omkring 1809, av allt att döma på annan ort. Makarna var barnlösa och släktgrenen försvann från Saxhyttan

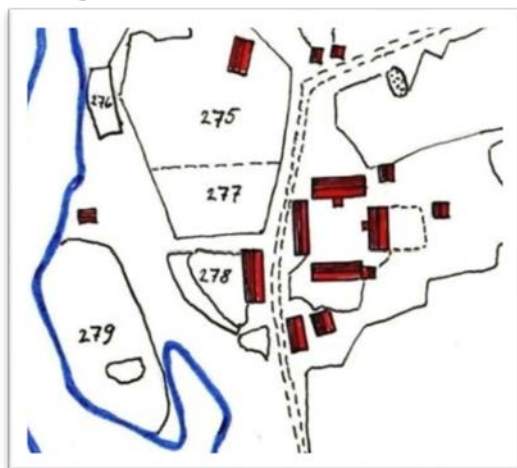
År 1787 nödgades Lars Larsson och Olof Ersson avträda hela Snickaregedomen till baronen **Mårten Ludvig Örnköld**. Han tillhörde samma adelsläkt som landshövdingen i Västernorrland, P.A. Örnköld, (1720–1791), vilken är den som gett namn åt Örnköldsvik. I samband med avträddandet värderades hela egendomen, som då omfattade:

En stugubyggnad öster på gården med stuga och trenne kammare samt förstuga med spisar, fönster och dörrar, jämte allt väggfast inrede, jämte förstukvist och försett med brädtak. En stugubyggnad norr på gården bestående av tvenne stugor, en kammare och förstuga och förstukvist, med spisar, fönster och dörrar, samt även täckta med bräder. En dito stuga på gården bestående av tvenne bodar, portlider och port, även täckt med bräder. En liten klädbod för norra gaveln av trenne väggar. Ett avträdesrum av trenne väggar. En nybyggnad sør på gården, bestående av tvenne bodar, portlider med port samt trenne överrum, den ena boden försedd med spontat golv. Ett brygghus och ett portlider med port för norra gaveln. En byggnad bestående av ett stall, tvenne lider och portlider med port. Ett vedlider med trenne väggar. En

stolpbod med tvenne rum. En välvd gråstensköllare med bod över samt svale. Ett nytt stillider med fåhus. Ett gammalt fåhus. Ett svinhus. En trösklada med loge och golv samt lider. En trösklada väster om vägen med loge och tvenne golv, samt tvenne vidbyggda lider. En torkbadstuga. En klensmedja med pust och städ. En stuga med kammare vid Loberget. Två lador vid Loberget. Ett nytt fåhus vid Loberget. Ett gammalt dito. En lada i Källberget. En lada i Brunsveden. Summa 496 Rdr. Jorden värderades till 317 Rdr. I egendomen ingick ägor i Saxhyttan, Loberget med flera ställen. Vidare upptogs i värderingsprotokollet: 1/24 i Saxhytte Masugn med dess tillhörigheter samt i Recognitionsskogen. En järnbod som är kulltagen. 1/24 uti Saxhytte sågen. 1/12 i Saxhytte sågmjölkvärn. 1/12 i nya kvarnen vid Hyttan. 3/7 uti Olof Jons 1/4 hemman, som är odelt ifrån de övriga intressenterna. Hela egendomens värde uppskattades till 1009 Rdr 43 skillingar 5 runstenar.

Baron Ösrnsköld, vilken aldrig var bosatt i Saxhyttan, avled efter några år och hela begsmansegendomen såldes redan 1792 till inspektoren **Johan Kiellander** på Bruksgården i Saxhyttan. År 1794 gjorde Snickar Olof Larsson, en son till den ovan nämnde Lars Larsson, ett försök att få återlösa faderns egendom, vilket dock inte medgavs. Även Johan Kiellander var skudsatt, och år 1814 tvingades han sälja egendomen till Handelshuset Schön & Compani i Stockholm, vilka var stora delägare i Saxhytte Masugn. År 1817 sålde de i sin tur till brukspatronen C.G. Johansson i Grangårde som var ägare av Nyhammars Bruk. Under hela tiden hade Snickar Olof Ersson, svågern Snickar Lars Larsson samt dennes son Erik Larsson bott kvar på gården som arrendatorer. Som redan framgått avled Olof Ersson redan 1793, medan Lars Larsson levde fram till 1816. Dennes son Snickar Erik Larsson, född 1774 i Saxhyttan, ålades vid Storskiftet 1814 att flytta till den så kallade Muggbacken i Östersaxen, dit han flyttade något år senare. År 1821 sålde C.G. Johansson hela egendomen till Chrístiopher Hansson i Saxhyttan och Ris Erik Larsson i Roskänge. Det var således vid denna tidpunkt som Risnamnet kom in i bilden.

Risgården.

Som framgått ovan blev **Christopher Hansson**, (se sidan 60 ovan), samt **Ris Erik Larsson**, från och med 1821 ägare av den forna Snickaregendomen. Christopher Hansson överlät efter en kort tid sin del av hemmanet till svårsonen **Ris Lars Larsson**. Båda bröderna var födda i Roskänge men kom närmast från Karlsänge där de varit bosatta på en gård längst uppe i nordost, som senare kom att kallas för Ris Jans. Den gården är sedan länge borta. Kartskissen visar Risgården vid Storskiftet 1811-1813.

Dessa två bröder fick nu en starkt dominerande ställning i Saxhyttan, då de var med och bestyrde om det mesta i byn. Det berättas också att grannarna skulle visa dem respekt och aktning. Härom vittnar bland annat ett år 1846 daterat *vitesförbud att begagna körvägar, förstöra gårdesgårdar och grindar, olovligt kreatursbetande med mera å bergsmännens Ris Erik och Lars Larssöners ägor i Saxhyttan. Att årligen kungöras i Sockenkyrkan*. Bröderna hörde även till dem som i det längsta behöll sina andelar i Saxhytte Masugn, vilken med tiden blev nästan helt underlagd Nyhammars Bruk. Tillsammans med några andra intressenter var de även med om att år 1845 uppföra den nya kugghjulskvaren vid Saxhytteforsen, och som skulle ersätta

den äldre kvarnen vilken var belägen ett par kilometer nordost om Karlsänge samt de två mindre kvarnarna vid Saxhyttan.

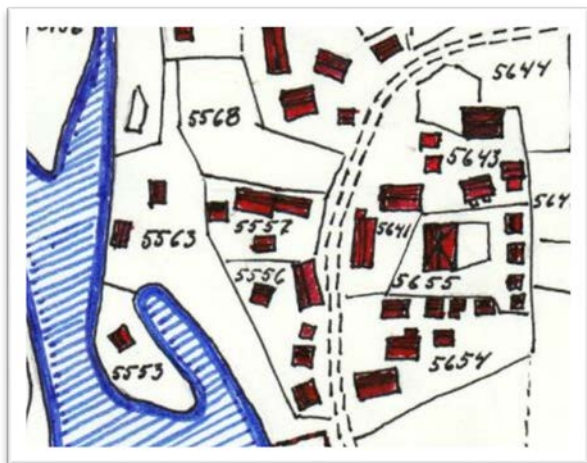
Bergsmannen **Ris Lars Larsson** föddes 1780 i Roskänge, och han var son till Ris Lars Ersson och Margareta Olsdotter, vilka en kortare tid var bosatta i Karlsänge. Han gifte sig 1814 med **Catharina Christophersdotter**, född 1793 i Saxhyttan och dotter till Christopher Hansson och Sara Ersdotter. Familjen kom att bebo den norra gården vid den fyrkanta gårdsplanen (se karskissen ovan). Gården kom att kallas för Ris-Lassas, ett namn som skulle leva kvar långt in på 1900-talet. Ris Lars Larsson avled 1868 av ålderdomsbräcklighet när han var 87 år. Hans hustru avled redan 1838 i en ålder av endast 46 år gammal. Dödsorsaken uppgavs vara magplågor sedan hon länge legat sjuk. Sades ha *levt redligt, gudfruktigt och gott*. Dottern Sara, född 1821 i Saxhyttan blev gift med Anders Ols Per Andersson (se sidan 45 ovan). Man kan konstatera att banden var starka till granngården Anders Ols.

Ris Lars Larssons del av egendomen ärvdes av sönerna Erik och Anders Lars-söner. **Ris Anders Larsson** föddes 1829 i Saxhyttan och han gifte sig 1854 med en dotter till Ore Mats Persson och dennes andra hustru Tun Anna Jansdotter (se sidan 9 ovan). Hon hette **Catharina Mattsdotter**, född 1824 i Östersaxen. Deras dotter Johanna Andersdotter, född 1861 i Saxhyttan, blev gift med Plåt Gustaf Persson i Östersaxen (Berggrens). Ris Anders Larsson och hans familj flyttade till Östersaxen omkring 1880, där han avled 1910 i en ålder av 84 år. Hustrun Catharina Mattsdotter dog 1906 när hon var 82 år.

Ris Lars Larssons äldste son hette **Erik Larsson**, född 1815 i Saxhyttan, och han kom till en början att bli bosatt på fädernehemmanet. Han gifte sig 1843 med **Stina Persdotter**, född 1821 i Långmyra. I samband med Laga Skiftet 1878 blev han frändömd hemmanet i Saxhyttan och ålades att flytta till den så kallade Fogdetäppan i Lillheden. Denna låg ett stycke öster om Boströms fastighet. Det berättas att det var högst motvilligt som familjen flyttade från Saxhyttan, och familjen dröjde sig kvar här i det längsta. Först 1889 gick flytten till Lillheden. Husen som hörde till Erik Larssons hemmansdel revs och flyttades till den nya platsen. Erik Larsson avled 1898 i Lillheden och hans änka 1895. Av de 8 barnen dog 3 vid späda ålder. Tre ogifta barn, nämligen Anders Eriksson, född 1846, Petter Eriksson, född 1850 samt Sara Eriksson, född 1862, blev kvar på Lillheden under resten av livet.

Ris Erik Larssons.

Ris Erik Larsson den äldre föddes 1791 i Roskänge, och han kom att bli bosatt på gården som låg på östra sidan av gårdplatsen (nr 5655 på kartskissen. Det är för

övrigt samma hus som ännu finns kvar på platsen och som än idag allmänt kallas för Risgården. Han gifte sig 1817 med **Stina Olsdotter**, född 1799 i Saxhyttan och dotter till Olof Hansson och således svåger till Anders Olsson i granngården. Kartskissen visar Risgården vid Laga Skiftet 1866-78. Husen nordväst om vägen tillhör Anders Ols-sons egendom.

Ris Erik Larsson var bergsman och han blev en i bygden ansedd person. Man kan även med ledning av kartskissen ovan konstatera att flera hus tillkommit på västra sidan av vägen. (Jämför med kartan från Storskiftet sidan 63 ovan). Ris Erik Larsson ansågs allmänt vara trollkunnig. Bland annat berättas att han vid ett tillfälle skulle ha tävlat med sin svåger Anders Olsson, om vem av dem som var den skickligaste trollkarlen. Erik Larsson sägs ha avgått med segern sedan han visat Anders Olsson att han kunde få hela Saxhytteån att rinna genom bakugnen. (Man kan här spekulera över huruvida Erik Larsson var en skicklig hypnotisör). I sammanhanget kan nämnas att vid ombyggnaden av Risgården 1939 till 1940 fann man ett så kallat trollknyte under golvet i huvudbygganden. Sådana innehöll varjehanda saker såsom till exempel mull och benbitar från kyrkogården, och användes vid trolldomsutövning. Det har också berättats att gården under många år skall ha varit hemsökt av spökerier. När Ris Erik Larsson avled 1855 noteras i kyrkoboken att han *levt kristligt och redbart*. Dödsorsaken angavs vara håll och styng, och han var då 63 år gammal. Hans hustru Stina Olsdotter gick bort några år tidigare, närmare bestämt 1849. Om henne anmärkes *levt kristligt, men med svaghet för starka drycker*. Dödsorsaken angavs vara bröstplågor, och hon var vid sin bortgång endast 50 år gammal.

Egendomen inlöstes år 1850 av sonen **Ris Anders Ersson**, född 1823 i Saxhyttan, vilken utöver Risgården även ägde en egendom i Östersaxen och för en tid också Klack Anders Erssons forna egendom söder om Bruksgården. Ris Anders Ersson, vilken titulerades bergsman, avled hastigt av slag 1899 när han var 75 år. Hustrun **Anna Stina Larsdotter**, född 1830 i Hästberget och dotter till Enkull Lars Larsson och Stina Isaksdotter, och hon gick bort 1895 i en ålder av 65 år. Sonen Ris Carl Andersson, född 1854 i Saxhyttan, gifte sig med Johanna Saxström, född 1852 i Saxhyttan. De utvandrade till Amerika. Dottern Sara Matilda Andersson, född 1856 i Saxhyttan blev gift med Flur Jan Pettersson (se Flurbacken sidan 66 nedan). Dottern Johanna Kristina Andersson, född 1870 i Saxhyttan, gifte sig med Not-Jans Carl Eriksson i Östersaxen.

Utsikt från Karlsängsvägen mot Saxhytteån och Risgården. Närmast kanalen som längre tillbaka tillförde vatten till vattenhjulet som drev stånggången till gruvorna i Illmyra. Foto från omkring 1905, taget av A. Eriksson-Vadfors.

Ris Anders Ersson efterträddes av sonen **Ris Fredrik Andersson**, född 1861 i Saxhyttan, vilken sedan kom att bruka egedomen under resten av sitt liv. Han gifte sig 1892 med **Johanna Sofia Eriksson**, född 1867 i Hästberget där hon var dotter till Göstas Erik Andersson och Sara Persdotter på Tallbacken. Ris Fredrik Andersson gick bort 1933 när han var 72 år gammal. Hans änka, som allmänt gick under namnet *Ris-Fia*, levde därefter fram till 1938 då hon avled i en ålder av 71 år. Dottern **Ottilia Fredriksson**, född 1894 i Saxhyttan, bodde kvar på Risgården fram till 12/11 1924, då hon flyttade till Hedemora. Hon hade dottern Valborg, född 1924, vilken blev bosatt i Östervåla, Uppland. Ris Fredrik och Fia hade även dottern **Hanna Fredriksson**, född 1896, vilken blev gift med **Klas Lindén** i Räfåla (Saxdalen).

Ris Fia Andersson sålde strax före sin död 1938 hela egendomen till slaktaren Herman Larsson på Ställberget. Denne behöll fastigheten under endast ett år och sålde redan 1939 Risgården till **Tuna-Bygdens Barnensdagförening** som ämnade öppna en barnkoloni på den gamla bergsmansgården. Denna genomgick sedan en omfattande renovering samtidigt som en köks- och matsalsbyggnad uppfördes. Den gamla bergsmansgården från 1700-talet med sin mångskiftande historia finns således fortfarande kvar, om än i omändrat och något påbyggt skick. Barnkolonin skildras i ett eget avsnitt längre fram. (se sidan 104 nedan).

Flurbacken.

Gården är den östligast belägna gården i Saxhyttan. Den uppfördes omkring 1908 av **Flur Jan Petter Pettersson**, född 1849 i Botberget vid Sunnansjö, där han var son till Petter Olsson Flur och Stina Persdotter. Den sistnämnda var bördig från Östansbjörka, dotter till Per Hansson och Anna Persdotter. Tilläggas kan att denne Per Hansson var en ättling till Östansbjörkas förste nybyggare Per Halvarsson. Det är osäkert varifrån namnet Flur härstammar. Den äldsta stavningen är Fleur, vilket leder tankarna till ett eventuellt vallonskt ursprung. Jan Petter Pettersson gifte sig 1877 med **Sara Matilda Andersson**, född 1856 i Saxhyttan och dotter till Ris Anders Ersson (se sidan 65 ovan).

Utsikt över Saxhyttan från Flurbacken. Från vänster Anders-Nilsgården, och Riksdagsmans. I mitten Saxbergs och Småskolan. Till höger Täppgårdarna. Anders-Hansgården skymrar bortom Riksdagsmans. (Kopia från skadad glasplåt). Foto A. Eriksson-Vadfors.

Familjen var till en början bosatt i Botberget, flyttade därefter till Risgården och sedan till svärfaderns Ris Anders Erssons egendom i Östersaxen. Den gården låg längst bort i sydost i byn och kallades för Per-Andersas, och den är sedan länge borta. Därefter vistades de en tid i Norhyttan innan de slutligen slog sig ner som ny-byggare i Saxhyttan. Backen där gården anlades fick namnet *Flurbacken*. Makarna blev kvar i Saxhyttan under resten av livet. Flur Jan Petter Pettersson avled 1923 i en ålder av 73 år, och hans hustru Matilda Andersdotter slutade sina dagar 1926, då hon var då 70 år gammal. Dottern Ester Jansson, född 1894, blev gift med Olors Johan Danielsson (se sidan 18 ovan).

Gården ärvdes av sonen **Flur Ernst Jansson**, född 1883 Saxhyttan. Han var verksam som skogsarbetare. Huset eldhärjades 1937 och året efter byggdes ett nytt, mindre hus på ungefär samma plats där det gamla var beläget. Ernst Jansson, vilken förblev ogift under hela sitt liv, flyttade till ålderdomshemmet Tallmogården i Sunnansjö den 3/11 1948. Här slutade han sina dagar 1955 i en ålder av 71 år. Bilden nedan visar gården som brann 1937.

Från Flurbacken.
Rikard Flur, f. 1899. Flur Jan Petter Pettersson, f. 1849, Ris Tilda Andersson, f. 1856. Fanny Säfström, f. 1897. August Säfström, f. 1873. Flur Frida Säfström, f. 1879. Framför dem Astrid Säfström, f. 1902. Foto A Eriksson-Vadfors. Taget omkring 1905.

Huset inlöstes 1955 av Ernst Janssons yngre bror **Rikard Flur**, född 1899 i Saxhyttan. Denne hade under några år under tidigt 1920-tal varit hyresgäst vid Riksdagsmans, men flyttade 1923 till Borlänge. Han gifte sig 1921 med **Alfhilda Stenberg**, född 1889 i Helgum. Ångermanland, vilken för övrigt var syster till Hildur Blom i Nyhammar. Rikard Flur var en duktig musiker, där violin var huvudinstrumentet. Han och hans familj utnyttjade huset på Flurbacken som fritidshem. Rikard Flur avled 1962 när han var 63 år. Hustrun slutade sina dagar 1967, och hon var då 78 år. Båda avled i Borlänge. Gården ärvdes efter föräldrarnas död av dottern **Märta Flur**, vilken föddes 1922 i Saxhyttan. Hon gifte sig med **Gösta Säfström**, född 1909 i Stora Tuna. I likhet med fadern var även Märta Säfström en framstående violonist, medlem av Borlänge Orkesterförening.

Södra gården på Flurbacken.

Flur Jan Petter Perssons dotter **Frida Jansson** föddes 1879 i Botberget, och hon gifte sig 1902 med **August Säfström**, född 1873 i Stakheden och son till Jan Fredrik Säfström och Sara Stina Jansdotter, boende på det så kallade Gunnarshemmanet i Stakheden. Någon tidigare släktskap till den ovan nämnde Gösta Säfström från Stora Tuna synes inte föreligga.

Tillsammans med modern flyttade August Säfström sedermera itill Kvarnheden. Makarna lät nu uppföra ett nytt hus cirka 100 meter söder om den gamla Flurgården, vilket torde ha skett ungefär samtidigt som makarna vigdes, d.v.s 1902. August Säfström var under sin aktiva tid verksam som sågare vid sågen i Nyhammar. Makarna Säfström blev kvar i Saxhyttan under resten av livet. August Säfström slutade sina dagar 1963 i den höga åldern av 90 år. Hustrun Frida Jansson avled 1962, och hon var då 83 år gammal. Frida Säfström hade före äktenskapet dottern Fanny, född 1899 i Saxhyttan och dotter till Gustaf Adolf Eriksson i Karlsänge. I äktenskapet med August Säfström fick hon dottern Astrid, född 1902 i Saxhyttan.

Döttrarna **Fanny Dorotea och Astrid Margareta Säfström** tog över gården på Flurbacken efter föräldrarna. Fanny Säfström använde sig senare av namnet Doris. Hon gifte sig med **Karl Valfrid Dahlbrink**, född 1896 i Söderbärke, vilken en tid var stationsskrivare vid Nyhammars station. Makarna flyttade senare till Västerås, där Doris Dahlbrink avled 1991 i en ålder av hela 93 år. Maken hade avlidit långt dessförinnan, nämligen redan 1958, när han var 62 år gammal. Makarna var barnlösa men hade en fosterson, **Lars Dahlbrink**, född 1940 i Rättvik. Han var son till Brita Hansson, senare gift med Oskar Isaksson i Saxhyttan (se sidan 25 ovan). Lars Dahlbrink är nuvarande ägare av fastigheten. Han har gjort en omfattande renovering av gården samt även genomfört nybyggnationer på platsen.

Astrid Säfström, född 1902 i Saxhyttan, gifte sig 1936 med **Johan Gunnar Räf**, född 1894 i Hjulsjö. Makarna bosatte sig i Borlänge, där han avled 1966 i en ålder av 72 år. Astrid Räf vistades även hon, tillsammans med systemen Doris Dahlbrink, ofta på Flurbacken. Hon gick bort 1987 när hon var 84 år gammal.

Bruksgården.

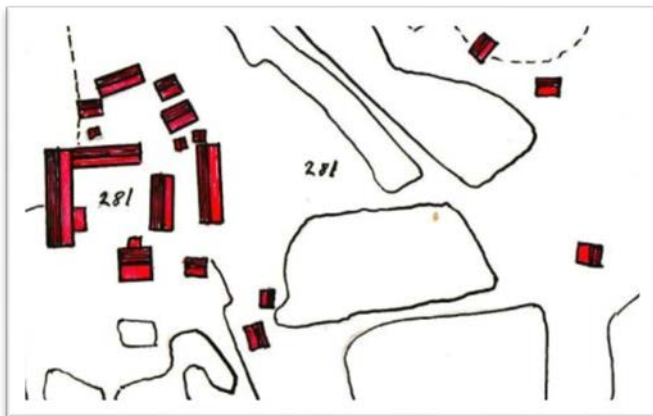
Fastigheten låg ett litet stycke öster om Saxhytte Masugn. Gårdens namn kom att ändras flera gånger. Först kallade den för *Fischerska gården*, därefter för *Bruksgården*, och långt senare, under sent 1800-tal och då med ett nytt hus på platsen, fick den namnet *Riksdagsmans*. Så sent som på 1930-talet kom slutligen namnet *Hedbergs* in i bilden. Gården kom att spela en central roll i Saxhyttan under lång tid.

Den förste som byggde på platsen var **Johan Fischer**, född 1687 på Ludvika Bruk, där han var son till Jean Fischer och Christina Dahl. Jean Fischer arrenderade vid den tiden Ludvika Kronobruk. Farfadern var för övrigt borgmästare i Arboga och släkten hade ett tyskt ursprung. Johan Fischer var sedan 1712 gift med **Elisabet Larsdotter**, född 1688 i Norrvik. Familjen kom till Saxhyttan omkring år 1727 sedan de under några år varit bosatta i Norrvik. Marken i Saxhyttan hade Johan Fischer köpt av Mats Halvarsson i Östanmyra, en bror till Jon Halvarsson på granngården i söder (se sidan 12 ovan). Marken torde ursprungligen ha tillhört brödernas farfar, Per Mattsson i Gärde. Johan Fischer, vilken titulerades gruvfogde, avled redan 1734 av lungsjuka och svullnad, 47 år gammal. Av barnen kan här noteras dottern Christina, född 1714 i Norrvik, vilken blev gift med Johan Hedberg i Sunnansjö, samt sonen Johan Fischer, född 1716, som blev bosatt på Lillheden.

Johan Fischers änka, Elisabet Larsdotter, gifte ett par år senare om sig med en bokhållare vid namn **Olof Norin**, född 1691 i Uppland. Äganderätten tillhörde dock även i fortsättningen Fischers sterbhus, men efter en konkurs samt långvariga tvister övergick så småningom äganderätten till Handelshuset Schön & Compani med säte i Stockholm. Fischers andel i hyttan kom därmed också i nämnda bolags ägo, och gården blev nu inspektorsbostad. Efter att tidigare ha kallats för **Fischerska gården** kom den nu att benämnas **Bruksgården**.

Den förste inspektoren som slog sig ner på Bruksgården hette **Petter Kiellander**, född 1713 i Skedvi och 1748 gift med **Maria Fischer**, född 1720 i Norrvik och dotter till Johan Fischer ovan. Petter Kiellander var anställd av Handelshuset Schön & Compani. Han avled 1791 av strangurie, 77 år gammal. Hans änka levde fram till år 1810, då hon avled av rödsot, och hon var då 90 år gammal.

Som ny inspektor på Bruksgården tillträdde sonen **Johan Kiellander**, född 1752 i Saxhyttan. Han var i likhet med fadern delägare i Saxhytte masugn och en tid även ägare av Snickargården (se sidan 63 ovan). Johan Kiellander gifte sig 1803 med **Stina Andersdotter**, född 1773 i Persbo. Johan Kiellander avled 1814 av tvinsot sedan han, enligt dödboken, *levt ärligt och stilla* i 61 år. Hans hustru flyttade år 1821 till sin födelseby Persbo.

Bruksgården vid Storskiftet 1811 – 1813.

Efter Johan Kiellanders död tillträdde **Nils Dahlman** som inspektor. Han föddes 1752 i Värmland, och tituleras kommissionslantmätare och ingenjör. Vid det här laget hade Bruksgården fått nya ägare, Litström & Johansson d.v.s. Nyhammars Bruk. Nils Dahlmans hustru hette **Christina Maria Lindberg**, och hon var född 1756 i Bro, Värmland.

Från den tid under vilken Dahlmans var bosatta på gården finns följande beskrivning över fastigheten:

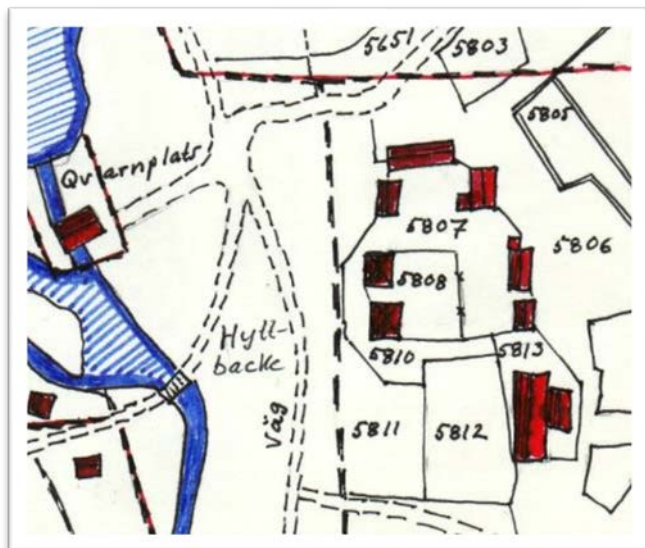
På Bruksgården finnes fem passabla boningsrum, nämligen en sal med kammare, en farstukammare och trenne tillbyggda rum och kök, köskammare och skafferi. Tvenne välvda källare under. En gammal mindre byggnad av tre rum med kök, söder på gården samt ett gammalt brygghus. Andra hus på gårdstomten: En spannmålsbod med överrum, en materialbod, en visthusbod med överrum, ett stall med skulle. Ladugården: En loge 12 alnar lång och 8 alnar bred med tvenne lador, 14 alnar långa vardera och 12 alnar breda. Ett nytt fähus 20 alnar långt och 12 alnar brett, med skulle och full inredning. En gammal hölada, ett svinhus, ett hönshus. Vid längre avstånd österut finnes en ria, en badstuga samt en smedja.

I ett värderingsprotokoll från år 1826 anges huvudbyggnaden vara uppförd på 1780-talet. Däremot nämns inte den äldre byggnaden i söder som beskrivs 1821, och man kan därför förmoda att denna var riven före 1826. Måhända rör det sig här om den ursprungliga Fischerska gården. Nils Dahlman och hans hustru flyttade år 1828 till Pärby där han avled 1834 av ålderdomsbräcklighet, 82 år gammal. Hans änka bodde sedermera hos sin måg Åkerblad i Pärby. Hon slutade sina dagar 1841 sedan hon enligt dädboken *levt arbetsamt* i 84 år. Dödsorsaken var ålderdomssvaghet. Dahlmans namn lever kvar än idag i form av Dahlmans damm, belägen vid sammanflödet mellan Saxhytteån och Tansbäcken sydost om Karlsänge. Nils Dahlman anlade här år 1819 en magasinsdamm för Saxhytte Masugn, och man kan än idag här se rester av den gamla dammen.

Nils Dahlman avlöstes som inspektor på Bruksgården av **Carl Erik Wesström**, född 1792 i Stora Tuna. Han var med sin familj inflyttad till Saxhyttan år 1828. Han var gift två gånger, första gången 1828 med **Anna Maria Tunell**, född 1782 i Björnhyttan, vilken avled redan 1834 av nervfeber, 52 år gammal. Wesström gifte om sig 1859 med **Maria Catrina Lindberg**, född 1816 i Floda. Hennes dödsår är okänt,

då hon efter makens död flyttade från Saxhyttan. C.E. Wesström slutade sina dagar 1864, enligt döboken av ålderdomsbräcklighet, 72 år gammal. Han kom att bli den siste inspektoren i Saxhyttan. Vid Laga Skiftet 1866 – 1878 blev Nyhammars Bruk frändömda egendomen i Saxhyttan. Se vidare Riksdagsmans nedan.

Riksdagsmans.

Sedan brukspatron C.M. Litström avlidit 1818 var Carl Gustaf Johansson ensam ägare av Nyhammars Bruk. Bruket fick dock ekonomiska svårigheter och gick 1850 i konkurs. År 1856 upphörde driften helt vid Saxhytte masugn, och någon ny inspektor tillsattes därför inte efter C.E. Wesström. Vad Bruksgården användes till under de sista åren, 1864 till 1878 vet man inte. När Laga Skiftet slutfördes 1878 fick Nyhammars Bruk frånträda gården i Saxhyttan.

Bruksgården vid Laga Skiftet 1866 – 1878.

Huvudbyggnaden och troligen även de flesta ekonomibyggnaderna revs och fraktades från platsen. Egendomen övergick på **Anders Ols Anders Andersson**, född 1821 i Saxhyttan och son till Anders Olsson och Anna Persdotter (se sidan 59 ovan). Han var sedan 1853 gift med **Anna Jansdotter**, född 1820 i Buberget, där hon var dotter till Jan Andersson och Anna Nilsson.

Anders Andersson lät nu montera ner husen på den gamla gårdsplatsen nordost om Risgården för att därefter sätta upp dem på den nya platsen han blivit tilldelad, vilket synes ha skett 1878. Han blev kvar på gården under återstoden av livet ända fram till sin död 1916, och han hade då nått den höga åldern av 95 år. Hustrun Anna Jansdotter gick bort redan 1885 när hon var 64 år. Olors Johan Danielsson berättade att det rymliga köket på gården var en populär samlingsplats för byns ungdomar. Anders Andersson, som på senare år var i det närmaste blind, höll noga reda på tiden genom att lyssna till slagen från köksuret. Vid ett tillfälle hade någon av pojkarna roat sig med att ställa om uret ifråga. Anders hörde genast att tiden inte stämde och utbrast, *nu pojkar tror jag allt att ni skojar med mig*.

Redan på 1880-talet hade egendomen överlåtits på fjärdingsmannen **Jan Petter Jansson**, född 1854 i Stensbo, där han var son till nämndemannen Jan Jansson, vilken vanligen gick under namnet Britt-Jan. Han var sedan 1877 gift med Anders Anderssons enda dotter **Anna Stina Andersdotter**, född 1859 i Saxhyttan. Vid ett sammanträde i Grangärde Tingshus den 7 augusti 1887 nominerades J.P. Jansson till riksdagsman i Andra Kammaren. I valkommittén ingick bl.a. Anders Ersson från Karlsänge. J.P. Jansson blev året därpå invald i Riksdagen, och han var därefter riksdagsman under mångal år. Han blev känd för att under alla dessa år aldrig ha yttrat sig vid något riksdagsplenum, vilket föranledde en karikatyrtecknare att i en tidning avbilda honom med hänglås för munnen. J.P. Jansson var däremot verksam i flera av utskotten. När det blev aktuellt med en järnväg mellan Ludvika och Björbo kämpade han för att få järnvägen dragen från Grangärde station längs östra stranden av sjön Saxen till Saxhyttan, och därifrån vidare norrut mot Mockfjärd. Nyhammars Bruk ville

naturligtvis å sin sida att järnvägen skulle gå förbi Nyhammar, och det blev deras vilja som fick råda. J.P Jansson avled 1916 i en ålder av 63 år. Hans hustru gick bort året efter när hon var 57 år gammal. Makarna fick nio barn av vilka dock tre dog vid späda ålder.

Från Riksdagsmans. Från vänster Jan Petter Jansson, f. 1854, landsfiskalen Murelius, i bilen Karl Jansson från Storslätten? Mårtsbo Erik från Söderbärke och en okänd. I den högra bilen sitter Frans Jansson, f. 1884 . Längst till höger en okänd person. Bilen, som tillhörde J.P. Jansson, en av de första bilägarna i Grangärde, inköptes 1923 av Olors Johan Danielsson. Foto Olors arkiv.

Reparationsarbete vid Riksdagsmans. Bland andra Erik Lars Henning Eriksson från Karlsänge, Lindbastmor Per Erik Pettersson från Gärdsveden, Kull Henning Pettersson från Karlsänge, samt två oidentifierade personer. Foto A. Eriksson-Vadfors. Taget omkring 1905.

Under J.P. Janssons tid, omkring år 1910, uppfördes ytterligare en villa på platsen. Den byggdes strax norr om huvudbygganden, och under en del av huset anlades även en källarvåning. Gården som kallades **Torpet**, har under årens lopp varit uthyrd till ett stort antal familjer. Det var även J.P. Jansson som lät uppföra gården Villnäs i Östersaxen, och som sedermera blev barnkoloni.

Efter J.P. Janssons död tillträdde sonen **Frans Jansson**, född 1884 i Saxhyttan, egendomen, och tillsammans med brodern August Jansson, född 1880, drev han under ett antal år en affär hemma på gården. Frans Jansson gifte sig 1916 med **Hilma Danielsson**, född 1895 i Räfåla, dotter till Peter Danielsson och Vilhelmina Jansson. Makarna ägde tre barn, Gunvor Jansson, född 1917, Birgit Jansson, född 1921 samt Nils Jansson, född 1929, samtliga födda i Saxhyttan. År 1935 sålde Frans Jansson hela egendomen till Anders Hedberg, och blev nu hyresgäst hos Albert Dahlgren. År 1938 flyttade familjen slutligen till Kyrkbyn där makarna blev kvar under resten av livet. Tilläggas kan att Frans Jansson, tillsammans med Albert Dahlgren, startade Grangärde Ångsåg. Sågen kom dock sedermera i annan ägo. Frans Jansson avled 1965 och hustrun Hilma Jansson 1967. J.P. Janssons äldste son **August Jansson**, född 1880 i Saxhyttan, och gift med småskollärarinnan **Anna Bergvik**, född 1883 i Skara, flyttade från Saxhyttan och vistades sedan på flera olika ställen. Han avled 1955 i Grangärde. Yngste sonen **Harald Jansson**, född 1890 i Saxhyttan tog namnet **Saxton**. Han gifte sig 1913 med Ebba Wennerström, född 1890 i Frykerud. Familjen flyttade 1914 till Gällivare och senare till Stockholm. Han gifte senare om sig med **Ulla Saxton**, född 1910 i Stockholm. På äldre dagar köpte Harald Saxton en fastighet på Ställberget, där familjen ofta kom att vistas. Yngsta dottern Anne Unge, född 1950 i Stockholm, är bosatt i Sunnansjö. Harald Saxton gick bort 1977 och hans änka Ulla Saxton 1999.

Hedbergs.

Som redan framgått sålde Frans Jansson år 1935 hela egendomen i Saxhyttan till **Anders Hedberg**, född 1902 i Vika socken. Han gifte sig 1933 med **Ingrid Lilja**, född 1905 i Dala Järna. Hedbergs var inflyttade till Saxhyttan den 28/9 1935 efter att tidigare varit bosatta i Falun. Familjen bodde under några år på den ovan nämnda gården Torpet, medan huvudbyggnaden hyrdes ut till **Arvid Blomkvist**, vilken här då drev en pensionatsrörelse.

Älgjakt på gång. Från vänster Olors Johan Danielsson, Anders Pettersson, Axel Lilja, Anders Hedberg, Alfred Pettersson samt hunden Pang. Anders och Alfred Pettersson var chefer vid Grangärde Ångsåg. Axel Lilja var bror till Anders Hedbergs hustru Ingrid. Foto Olors arkiv.

Anders Hedberg var under många år aktiv inom Skogsägareföreningen, och han var även med om att starta Mellanskog, där han därefter under lång tid var ord-förande. Till umgängeskretsen hörde bland andra centerledaren Gunnar Hedlund, vilken även varit med om att bilda skogsbolaget NCB. Anders och Ingrid Hedberg blev kvar i Saxhyttan under resten av livet. Han slutade sina dagar 1986 i en ålder av 84 år. Ingrid Hedberg gick bort 1983 när hon var 78 år. I familjen ingick tre barn. Inger Hedberg, född 1934, blev gift med Arne Svedemar, född 1917 i Stockholm. Astrid Hedberg, född 1936, gifte sig med Sven Gustaf Svensson, född 1927 i Älvsbyn.

Verner Nordström från Östanbjörka och Anders Hedberg från Saxhyttan. Foto Per-Erik Dybecks arkiv.

Sonen **Lars Hedberg**, född 1941 i Saxhyttan, gifte sig 1973 med **Barbro Karlsson**, född 1940 i Malmö. Han utbildade sig till polis, men ägnar sig numera åt att bland annat sköta egendomen. Familjen bodde under ett antal år i Sunnansjö, men flyttade omkring 1983 till gården i Saxhyttan. Makarna äger barnen Elisabet, född 1974 i Fagersta och Lars Erik, född 1977 i Sunnansjö.

Skogvakaren Rudolf Persson, Lennart Karlsson och Johan Karlsson från Karlsänge, Lars Hedberg, Sune Boström från Lillheden samt Olors Johan Danielsson från Saxhyttan. Foto Per-Erik Dybecks arkiv.

Bagarstugan.

Sydost om huvudbygganden har det funnits en äldre byggnad, benämnd Bagarstugan. Det kan här faktiskt röra sig om en byggnad som härstammar från tiden när Nyhammars Bruk var ägare av egendomen. Huset revs omkring 1940. Bagarstugan var under många år uthyrd. Bland dem som bott här kan nämnas **Anders Göransson**, född 1862 i Rämshyttan och gift 1886 med **Johanna Hermansson**, född 1865 i Storslätten. Familjen var inflyttad från Storslätten den 28/11 1902. De blev kvar i Saxhyttan till 1908 då de flyttade till Rämby. Av de 8 barnen skall här nämnas Frida, född 1892 i Rämby, som blev gift med Berg Johan Gustafsson, född 1887 i Östersaxen.

Omkring år 1908 anlände **Kull Henning Pettersson**, född 1871 i Östanbjörka till Bagarstugan. Han var son till Per Andersson och Sara Lisa Persdotter, den senare född i Saxhyttan. Se under Christopher Hans ovan. Han var sedan 1902 gift med **Johanna Eriksson**, född 1876 i Norrbo. Henning Pettersson omkom genom en drunkningsolycka på Havstjärn den 14/11 1909 när hästlasset gick genom isen. År 1912 flyttade änkan och de två barnen till Karlsänge. Sonen Henrik Pettersson, född 1902, blev vaktmästare på Saxenberg, medan sonen Karl Pettersson, född 1908 i Saxhyttan blev bosatt i Karlsänge.

Johanna Eriksson, född 1876 i Norrbo med maken Kull Henning Pettersson, född 1871 i Östanbjörka samt sonen Henrik Petersson, född 1902. Henning Pettersson drunknad på Hafstjärn 1909. Foto A. Eriksson-Vadfors.

Som arrendator antogs 1917 **Johan August Andersson**, född 1876 i Räfvåla gift 1898 med **Ida Charlotta Helsing**, född 1879 även hon i Räfvåla. De blev kvar här fram till 1919 då flytten gick till Lindesberg. Dottern Adina Andersson, född 1899, blev gift med Gustaf Jansson, född 1893 i Saxhyttan se under Olors Kalles ovan. Sonen Bernhard Andersson gifte sig med Alma Granlund, född 1899, från Ställberget.

Bland övriga familjer som varit bosatta kortare eller längre tid i Bagarstugan kan nämnas Rikard och Alfhilda Flur, vilka flyttade till Borlänge 1923. (se Flurbacken ovan), Olors Johan och Ester Danielsson vilka vistades här från 1923 till omkring 1925 (se Olors ovan). Vidare Herman och Kristina Sundstedt, åren 1930 – 1931, samt Nils och Alida Nord. De sistnämnde flyttade till Nyhammar 1935.

Torpet.

Som redan omnämnts ovan uppfördes gården omkring 1910 av Riksdagsmannen J.P. Jansson. Gården, som låg strax norr om huvudbyggnaden innehöll två lägenheter. Den har under årens lopp varit uthyrd till ett stort antal personer. Den förste hyresgästen synes ha varit **Karl Gustaf Qvist**, född 1890 i Nyhammar och gift med **Hildur Stenberg**, född 1891 i Helgum, Ångermanland. De flyttade till Kvarnheden 1914 där de öppnade ett kafé samt affärsrörelse. Karl Qvist avled 1918 av spanska sjukan (en svår influensaepidemi som skördare många liv). Hildur Qvist gifte sedermera om sig med Axel Blom.

Nästa hyresgäst blev mjölnaren **Karl August Jansson**, född 1885 i Storslätten och gift med **Anna Karlsson**, född 1889, även hon i Storslätten. De flyttade till den norra gården vid Dahlgrens omkring 1917 (se sidan 57 ovan). Som ny hyresgäst tillträdde ingenjören **Axel Ramklo**, född 1884 i Grangärde, gift 1919 med **Elisabet Lundgren**, född 1895 i Rättvik. Familjen utvandrade till Amerika 1923.

De efterträddes i sin tur av elektrikern **Mor Karl Jansson**, född 1886 i Nyhammar och gift 1911 med **Gerda Lindahl**, född 1888, även hon i Nyhammar. Hon var för övrigt syster till den på sin tid kände pappershandlaren Hjalmar Lindahl i Nyhammar. De blev kvar här till 1926 då hustrun Gerda Jansson avled. Karl Jansson flyttade samma år till Nyhammar och sedermera till Västansjö.

Ny hyresgäst blev barnmorskan **Anna Ekstam**, född 1882 i Katarina församling. Hon var änka efter missionären Josef Ekstam, vilken avlidit 1925. Hon blev kvar här fram till år 1932, då hon flyttade till Nybrobacken i Saxhyttan (se sidan 39 ovan).

Anna Ekstam efterträddes av **Arvid Blomqvist**, född 1900 i Tuna, Södermanland, vilken under några år drev en pensionatsrörelse i huvudbygganden. Han var gift med **Astrid Maria Jansson**, född 1900 i Grangärde. Familjen flyttade till Stora Tuna den 10/10 1941. Sonen Tord Blomqvist, född 1934 blev busschaufför och han bosatte sig i Grängesberg.

Den 28/4 1943 anlände en ny familj till gården när **Johan Trondset**, född 1905 i Meråker, Norge, flyttade in här. Han var sedan 1928 gift med **Hildur Strid**, född 1908, även hon i Meråker. Familjen hade tidigare varit bosatt i Meråker. De blev kvar här fram till den 9/8 1951, när de flyttade till Norrbärke. Här avled Johan Trondset 1990 varefter Hildur Trondset levde fram till 1999. Makarna ägde tre barn nämligen Gyda Trondset född 1928, Björn Trondset, född 1932 samt Tor Trondset, född 1935, samtliga födda i Meråker.

Ungefär samtidigt bodde här **Rickard Jansson**, född 1902 i Saxhyttan, son till Gammelgårds Jan Erik Karlsson och Täppgårds Maria Jansson, senare utflyttade till Ställberget (se även sidan 47 ovan). Han var sedan 1932 gift med **Emma Berg**, född 1911 i Järbo. Familjen var inflyttad hit den 7/11 1945. Den 10/10 1949 kunde de flytta till en nybyggd villa i Gärdsveden. I familjen ingick 5 barn, nämligen Maj Rickardsson, född 1932, Solveig Rickardsson, född 1938 och gift Ivarsson, bosatt i Gärdsveden, Torbjörn Rickardsson, född 1943, Gunilla Rickardsson, född 1945 samt Bill Rickardsson, född 1948, bosatt i Hästberget.

Åren 1950 till 1954 beboddes den ena lägenheten av **Klas Sax**, född 1896 i Brudberget. Han var ogift och bodde senare en tid i Rönnäset. I den andra lägenheten bodde kronojägaren **Bertil Andersson**, född 1920 i Rätan, Jämtland, och sedan 1846 gift med **Maj Gudmundsson**, född 1921 i Berg, Jämtland. Familjen var inflyttad 1952, och flyttade 1954 till Stora Tuna. Makarna ägde tre barn, Gunnar Andersson, född 1947, Folke Andersson, född 1950, samt Astrid Andersson, född 1954.

Ny hyresgäst blev **Bror Hedström**, född 1926 i Saxdalen, gift 1954 med **Laja Boskovska**, född 1924 i Zyehlin, Polen. Inflyttningen skedde den 14/10 1954. Bror Hedström var anställd som handelsbiträde i John Henrikssons livsmedelsbutik på Ställberget. Makarna blev kvar i Saxhyttan till den 26/4 1955, då de flyttade till Rättvik. Bror Hedström avled i Krylbo 1973. Han änka kom sedermera till Halmstad, där hon gick bort 2004.

Den 22/11 1955 tillträdde en ny hyresgäst vid namn **Bror Karl Erik Karlsson**, född 1933 i Väte på Gotland. Gift 1953 med **Brita Marianne Andersson**, f. 15/3 1933 i Klinte, Gotland. Den 9/4 1957 gick flytten till Ödeshög. Mannen avled i Klinte 1985 och hans hustru året före.

Samtidigt bodde **Evert Larsson**, född 1925 i Järvsö, Hälsingland och sedan 1951 gift med **Anna Öberg**, född 1928, även hon i Järvsö. Familjen var inflyttad den 27/9 1954 och utflyttad den 22/10 1956. De flyttade sedermera in i en nybyggd villa på Holen. Evert Larsson gick bort 1983, och änkan Anna Larsson levde därefter fram till 2002. Makarna ägde tre barn, Leif Larsson, född 1952 i Järvsö, Jan, född 1954 i Saxhyttan och Ann, född 1956, även hon i Saxhyttan.

Den 18/5 1957 tillträdde **Gunnar Westin**, född 1912 i Ore som hyresgäst. Han var sedan 1954 gift med **Brita Ekman**, född 1918 i Sala. Gunnar Westin var till yrket verkmästare. Makarna flyttade sedermera till Sala, där han avled 1989 och hon 2007.

Det har visat sig vara svårt att få fram namnen på de hyresgäster som funnits här efter 1960. På de CD-romskivor som avser åren 1970 och 1980 är inte hyresgäster eller inneboende medtagna, och kyrkoböckerna från den här tiden är inte tillgängliga på grund av sekretessregeln.

Vi vet dock att **Martin och Ingrid Hillervik** bodde här en tid under 1970-talet, efter att tidigare ha bott på Norra gården vid Dahlgrens (se sidan 57 ovan). De blev senare hyresgäster hos Peter Jansson på Norra Täppgården.

Sedan **Anders Hedberg** blivit änklings 1983 och sonen och sonhustrun tagit över huvudbyggnaden, flyttade han in på Torpet, där han sedan blev kvar under resten av livet. Gården har sedan dess varit uthyrd till flera olika familjer.

Gården eldhärjades i december 2010. Tur nog fanns där inga hyresgäster för tillfället, och ingen kom till skada. Året efter lät Lars och Barbro Hedberg uppföra ett nytt hus på samma plats som det gamla.

Bagarns.

Gårdens äldsta historia är höljd i dunkel. På Storskifteskartan från 1811-1813 finns ett antal järnbodar markerade på platsen. Eventuellt kan en av dessa sedermera ha byggts om och använts som bostad åt arbetare vid Nyhammars Bruks egendom i Saxhyttan. En arbetare vid bruket vid namn Jan Petter Andersson, född 1830 i Ludvika, och hans hustru Sara Jansdotter, född 1826 i Sandviken, kan eventuellt ha varit bosatt här på 1860-talet. Familjen försvinner från Saxhyttan omkring år 1880.

Gården, som ligger på Saxhytteåns västra sida och strax söder om landsvägen, har fått sitt namn efter bagaren **Karl Pettersson**, född 1843 i Karlskrona, vilken omkring 1888 bosatte sig i Saxhyttan. Han gifte sig 1887 med **Johanna Henriksdotter**, född 1842 i Säfsnäs. Med på flytten var även Johannas mor, Lisa Larsdotter, född 1817 i Säfsnäs, vanligen kallad Butt-Lisa. Namnet kan vara en förvanskning av ett ursprungligt finskt släktnamn. Själv förefaller Lisa att ha betraktat namnet som ett öknamn. Det berättas att hon alltid tog illa vid sig om någon råkade använda namnet Butt-Lisa.

Bagargården i Saxhyttan omkring år 1902. Stående Karl Pettersson, f. 1843 och hans hustru Johanna, Henriksdotter, f. 1842. Sittande Johannas mor Lisa Larsdotter, f. 1817. Fot:o A. Eriksson-Vadfors.

Karl Pettersson var känd för sitt eviga bråkande och trätande med byns unga pojkar, vilket ledde till att han själv ofta blev utsatt för diverse upptåg och spratt. Vid ett tillfälle hade någon vält ner torrdasset i Saxhytteån. Karl Persson hade listat ut vem som låg bakom tilltaget och yttrade till vederbörande: *Det var verkligen skamligt av dig, Varp-Johan att stjälpas avträdet i ån.* Han hade egna namn på sina veder-sakare och yttrade vid ett tillfälle: *Varp-Johan, Mugg-skvälan och änkans son i Karlsänge, de äro ena riktiga gynnare.* En gammal gumma passerade förbi huset längs landsvägen, vilken tidigare gick strax framför gården. Det bar sig inte bättre än att kon, som gumman ledde, råkade utföra sina behov strax utanför huset. Karl Pettersson, som var hetlevrad, gav henne en våldsam utskällning, vilket några personer hörde. De tyckte att han burit sig illa åt mot gumman som var snäll och allmänt omtyckt. Nästa morgon när Karl Petterson kom ut låg ett väl tilltaget lass av dynga framför entrén. Karl Pettersson avled 1904 när han var 60 år gammal. Samma år dog även hans svärmor, Lisa Larsdotter, och hon var då 87 år. Änkan, bagarmor Johanna Pettersson bodde därefter ensam kvar på gården under många år. Hon fortsatte med bageriverksamheten och tillverkade även karameller. De tillverkade produkterna drog hon på en liten vagn, och under helger ägnade hon sig ofta åt försäljning från kyrkbacken. År 1930 kom hon till ålderdomshemmet Pärby där hon avled 1940 i den höga åldern av 98 år.

Gården i Saxhyttan förvärvades av föreståndaren vid Pärby, Svante Nilsson, vilken lät renovera och bygga till huset. Den 19/7 1946 flyttade sonen **Nils Åke Svantesson** med sin familj in på gården. Han föddes 1921 i Adolf Fredriks församling i Stockholm, och han gifte sig 1946 med **Birgit Vigert**, född 1921 i Nyhammar. Makarna hade två barn, Monika Svantesson, född 1946 i Staffans församling och Bengt Åke Svantesson, född 1953 i Saxhyttan. Familjen flyttade till Västra Frölunda den 7/10 1955, där Birgit Svantesson avled 1975. Nils Åke Svantesson flyttade till Jönköping där han dog 2005.

Ny ägare av gården blev en disponent från Stockholm vid namn **Nils Löfström**, vilken med sin familj utnyttjade gården som fritidsbostad. Inga närmare data om familjen är kända. De behöll gården fram till omkring 1965. Gården inköptes av direktör **Herbert Lindqvist**, född 1885 i Klara församling, Stockholm, gift 1906 med **Anna Hallengren**, född 1884 i Hedvig Eleonora församling, Stockholm. Lindqvist hade under sina aktiva år varit ägare av en fabrik i Stockholm där man bland annat tillverkade kappor. Han lät nu bygga ut huset mot väster för att få tillgång till ett större rum.

Samtidigt lät Lindqvist bygga till ett pannrum, och han uppförde även ett garage på tomten. Han och maken blev kvar här fram till 1973, då de flyttade till Solgärde. Båda makarna gick bort 1974 med endast ett par veckors mellanrum. Han var vid sin borgång 89 år och hon 90 år.

Gården förvärvades av **Edit och Edvin Karlsson**, vilka flyttade hit den 13/11 1973. Edvin Karlsson föddes 1908 vid Eldforsen i Dala-Järna och han gifte sig 1947 med Edit Sundberg, född 1907 i Stora Malm, Södermanland. De hade tidigare varit bosatta i Bromma. Makarna lät genomföra en större renovering av huset och lät nu även bygga till en helt ny köksdel mot öster. Edvin och Edit Karlsson blev kvar i Saxhyttan under resten av livet. Han slutade sina dagar 1991 i en ålder av 82 år. Edit Karlsson bodde därefter kvar på gården fram till sin död 1997, när hon var 89 år.

Buberget.

Trots att gården var belägen drygt tre kilometer öster om Saxhyttan längs vägen mot Hästberget är det befogat att redogöra för gården, eftersom den var utbyggd från Saxhyttan. Den äldste kände ägaren av marken synes ha varit kyrkoherden **Petrus Andersson Svärdsjöensis**, född på 1540-talet och troligtvis bördig från Svärdsjö by i Stora Tuna, men kyrkoherde i Grangärde. Markområdet, som sträckte sig ända från Saxhyttan till Hästberget, ärvdes av dennes son **Knut Persson**, född 1579 och bosatt i Östanmyra. I sammanhanghet kan nämnas att Knut Perssons barnbarn under 1680-talet flyttade upp på den forna fäbodvallen Hästberget, där de blev de första nybyggarna.

Marken ärvdes av sonen **Anders Knutsson**, född 1612 i Östanmyra. Dennes dotter **Karin Andersdotter**, född 1640 i Östanmyra gifte sig med **Olof Göransson**, född 1645 i Råmsbyn där han var son till den kände så kallade Råmskungen Göran Olsson. Deras son **Anders Olsson**, född 1662 i Råmsbyn, bosatte sig i Hästberget. Efter dennes död 1704 trädde änkan i ett nytt gifte med en **Hans Håkansson**, född 1683 i Norrbo. Av allt att döma var det denne Hans Håkansson som gjorde den första uppodlingen vid Buberget, och att han troligen hade fäbodar här. Själva namnet Buberget antyder att ursprunget var en fäbod. Han blev dock skuldsatt, och år 1746 såldes hans fasta egendom till bergsmännen Anders Nilsson i Saxhyttan och Klack Per Hansson i Västansjö. År 1749 krävde Hans Håkansson att sonen Hans Hansson i Buberget skulle flytta från Buberget, som den förre från bergsmännen fått tillstånd att besitta i sin livstid.

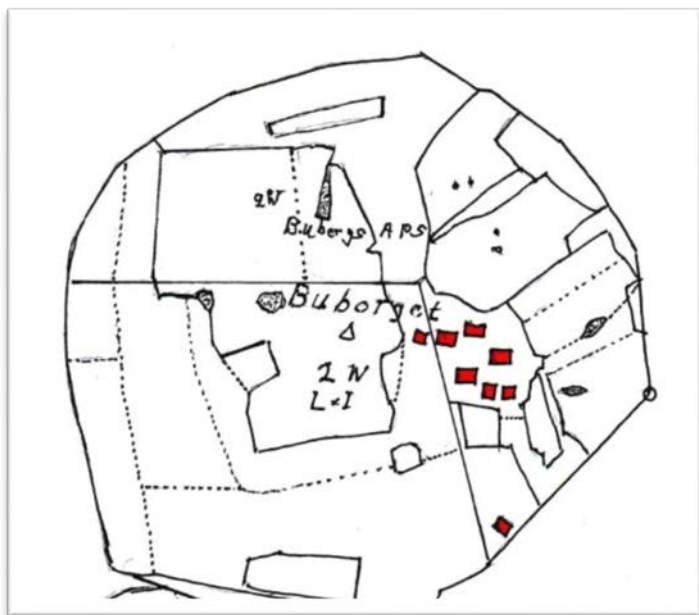
Hans Hansson, född 1709 i Hästberget, och hans hustru i senare giftet **Anna Mattsdotter**, född 1710 i Kyrkbyn, tycks således för en kortare tid ha bott i Buberget. Fadern Hans Håkansson blev aldrig bosatt i Buberget, och sonen flyttade redan efter något år tillbaka till Hästberget. **Anders Nilsson** i Saxhyttan tog därmed över Buberget och utnyttjade sedan torpet som fäbod. Hans hustru **Brita Göransdotter**, född 1707 i Laxsjön, tillhörde för övrigt den gamla ägarläkten emedan hon var brorsdotter till den ovan nämnde Anders Olsson. Anders Nilsson gjorde nu betydande nyodlingar i Buberget. År 1752 medgavs han skattefrihet *för 79 snesland åker som han uti tåkten i Buberget av stembunden och backig mark nyodlat.*

Samma år, d.v.s. 1752, tycks mågen **Olof Olsson** ha flyttat upp till Buberget. 1758 testamenterade Anders Nilsson och hans hustru egendomen vid Buberget till nämnde Olof Olsson och hans hustru. Denne Olof Olsson, född 1719 i Saxberget, var son till Kummel Olof Nilsson och hans hustru Ella Mårtensdotter. Kummelnamnet härrör från Olof Olssons farfar Nils Olofsson, vilken härstammade från byn Kumlan i Ljusnarsberg. Olof Olssons hustru hette **Anna Andersdotter** och hon föddes 1732 i Saxhyttan, och makarna vigdes 1748.

Makarna blev sedan kvar i Buberget under resten av livet. Olof Olsson avled 1796 av gikt och andtätta i en ålder av 76 år och han hade enligt dödboken levt kristligt. Hans änka dog 1823 av ålderdomsbräcklighet när hon var hela 91 år gammal. Av de 9 barnen kan nämnas dottern Anna Olsdotter, född 1753 i Buberget, vilken blev gift med Tun Jan Jansson i Östersaxen.

Gården ärvdes av sonen **Anders Olsson**, född 1756 i Buberget, vilken står skriven som torpägare. Han var gift två gånger, nämligen 1784 och 1807. Hans första hustru hette **Catharina Jansdotter**, född 1760 i Karlsänge och dotter till Jan Halvarsson och Elisabet Hansdotter. Hon var barnbarn till Per Halvarsson, Karlsänges förste nybyggare. Hon avled redan 1805 av hetsig feber, endast 44 år gammal. Hon hade enligt dödboken levt anständigt. Anders Olsson gifte två år senare om sig med Lisa Persdotter, född 1762 i Laxsjön. Hon levde till 1839. Anders Olsson gick bort 1842, enligt dödboken av ålderdomsbräcklighet, 86 år gammal. Han hade då varit blind i 12 år. Samtliga 7 barn härstammar från Anders Olssons första gifte med Catharina Jansdotter.

Gården beboddes under några år av sonen **Jan Andersson**, född 1792 i Buberget, vilken år 1815 gifte sig med **Anna Nilsson**, född 1790 i Norrbo, dotter till Blom Nils Olsson och Anna Ersdotter. Familjen blev kvar här fram till 1822, då de flyttade till Karlsänge. Bland barnen märks dottern Anna Jansdotter, född 1820 i Buberget, vilken blev gift med Anders Ols Anders Andersson i Saxhyttan (se sidan 70 ovan). Efter ankomsten till Karlsänge föddes sonen **Anders Jansson** år 1833. Han är identisk med den kände läraren och predikanten Bubergets Anders, vilken var med och startade den första missionsförsamlingen i Grangärde. Han var även en av initiativtagarna till uppförandet av Missionskyrkan på Holen. Han var dessutom den näst förste läraren vid Enbackens skola.

Anders Olsson hade en dotter vid namn **Karin Andersdotter**, vilken år 1815 gifte sig med **Klack Per Andersson**, född 1792 i Säter, men bördig från Saxhyttan. Familjen valde att bosätta sig i Saxhyttan (se sidan 13 ovan). Deras son Klack Per Persson blev bosatt på Slaggvarpet i Saxhyttan medna sonen **Anders Persson**, född 1816 i Saxhyttan, flyttade upp till Buberget där han tog över torpet efter morfadern Anders Olsson. Anders Persson gifte sig 1839 med **Sara Andersdotter**, född 1817 i Saxhyttan. Hon var dotter till Anders Hans Anders

Andersson och Anna Jansdotter (se sidan 36 ovan). Kart-skissen visar Buberget vid Laga Skiftet 1866-1878.

Makarna blev kvar i Buberget under resten av livet. Anna Jansdotter gick bort 1881, enligt dödboken av vattusot, 64 år gammal. Maken överlevde henne med 10 år, och han slutade sina dagar 1891 när han var 75 år. I familjen ingick 5 barn. Dottern Carolina Andersdotter, född 1848 i Buberget utbildade sig till småskollärarinna och blev bosatt i Ramnäs.

Sonen **Anders Gustaf Andersson**, född 1841 i Buberget, står till en början skriv-en som hemmansägare i Buberget. Han gifte sig 1892 med **Johanna Sofia Andersson**, född 1849 i Krabbsjön där hon var dotter till Anders Persson och Johanna Sofia Andersdotter. Hon hade tidigare varit gift med Anders Ols Anders Andersson i Hyttriset, med vilken hon hade fyra barn. Dottern Matilda (Tilda) Andersson, född 1874 i Hyttriset, blev gift med Lassas Erik Andersson i Östersaxen och sonen Gustaf Andersson, född 1875, blev bosatt i Östersaxen. Med Anders Anderssons bror, Erik Andersson fick hon senare dottern Augusta Andersson, född 1885 i Hyttriset, vilken gifte sig med Erik Lindberg i Karlsänge. I samband med giftermålet 1892 flyttade familjen till Östersaxen, där makarna sedan blev kvar under resten av livet. Bubergets Anders Gustaf Andersson avled 1906 i en ålder av 64 år. Hans änka levde sedan ända fram till 1918 och hon var vid sin bortgång 68 år.

Vad beträffar Buberget blev Anders Gustaf Anderssons syster ensam kvar på gården. Hon hette **Johanna Andersson** och föddes 1848 i Buberget. Hon förblev ogift under hela sitt liv. Bubergets Johanna, som hon kallades, blev kvar här ända fram till sin död 1910 när hon var 62 år gammal. Hon kom att bli den sista invånaren i Buberget. De flesta husen här revs tämligen omgående efter 1910, och endast en lada lämnades kvar. Åkrarna har dock utnyttjats åtminstone en bit in på 1950-talet.

Saxhytte Kilen.

Egendomen har erhållit sitt namn från ett kilformat område sydväst ifrån Notgården, vilket sträcker sig ner mot sjön Saxen och gränsar emot Pärlbys ägor. Den förste som slog sig ner här synes ha varit en vid namn **Lars Hansson**, född 1672 i Torrfasten, och han kom hit omkring 1710. Kil Lars Hansson hade tidigare varit bosatt i Krabbsjön. Tilläggas kan att han var styvson till Mats Halvarsson i Östansmyra, en bror till nybyggaren Jon Halvarsson i Saxhyttan (se sidan 12 ovan). Lars Hansson var sedan 1702 gift med **Kerstin Johansdotter**, född 1678 vid Ludvika Bruk, dotter till Tun Johan Mattsson och Kerstin Olsdotter. Kerstins brorson Tun Johan Johansson, född 1711 i Krabbsjön, blev gift till Notgården (se sidan 6 ovan). Inhyes på gården bodde även Lars Hanssons mor, gamla fattiga änkan Barbro Johansdotter, född 1648 på Heden. Hon avled av bröstsjuka 1733 när hon var 84 år. Kill Lars Hansson, vilken står skriven som hemmansbrukare, avled 1743 av håll när han var 71 år. Hans hustru dog samma år, enligt dödboken av ålder, och hon var då 65 år gammal.

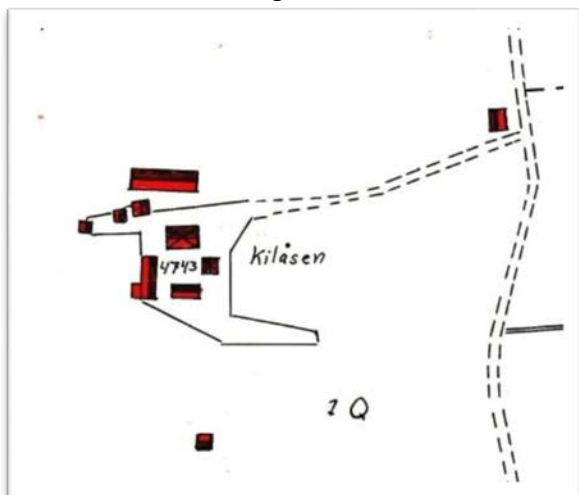
Makarna efterträddes av sonen **Kil Hans Larsson**, född 1704 i Krabbsjön. Han var gift två gånger, första gången 1736 med **Karin Tobiasdotter**, född 1705 i Rossa. Hon avled 1766 och året efter gifte Hans Larsson om sig med **Kerstin Ersdotter**, född 1728 i Stensbo. Hans Larsson gick bort 1771, och hans änka Kerstin Ersdotter gifte 1776 om sig med **Jan Andersson**, född 1754 i Östansbo, och son till Anders Jonsson Ramklo, senare inflyttad till Saxhyttan. Kerstin dog 1813 och samma år gifte Kil Jan Andersson om sig med **Katarina Jansdotter**, född 1764 i Karlsänge. Kil Jan Andersson drunknade i Björken 1825 och hans änka dog 1832 av håll och styng. Kil Hans Larssons båda barn avled tidigt, och Kil Jan Andersson dog barnlös. Gården ödelades sannolikt 1832.

Kilåsen.

Gården har fått sitt namn efter den ås som träcker sig norröver från Saxhytte Kilen. Den förste som slog sig ner här var **Tickols Petter Persson**, född 1785 i Hyttriset, son till kolaren Tickols Per Ersson och Brita Ersdotter. Han står noterad som ny-

byggare och bergsman och synes ha slagit sig ner här omkring 1815. Enligt uppgift skall han ha inhandlat husen vid Gårds-Mattsens gård vid Notgården och fraktat dem till Kilåsen. (se sidan 10 ovan). Han gifte sig 1811 med **Anna Ersotter**, född 1785 i Norra Rönnäset där hon var dotter till bergsmannen Erik Persson och Anna Olsdotter. Det var således via hustrun som Petter Persson blev bergsman och delägare i Saxhytte masugn. Han avled hastigt av slag 1823, endast 37 år gammal. Makarna hade två barn vilka dog tidigt.

Petter Perssons änka Anna Ersdotter gifte om sig 1826 med **Samuel Ersson**, född 1804 i Lövsjön, Dala-Floda, son till Erik Jansson och Kristina Nilsson. Även han titulerades bergsman. Samuel Ersson avled av magplågor år 1865 när han var 61 år gammal. Hans änka levde sedan fram till 1868. Hon var då 82 år gammal och som dödsorsak angavs ålderdom.

Ny ägare av egendomen blev sonen **Petter Samuelsson**, född 1824 i Kilåsen, och han kom att räknas bland de mer framstående personerna på orten. Han var en av dem som lät uppföra den nya kvarnen i Saxhyttan, och han kunde även tituleras kyrkvärd. Han gifte sig 1846 med **Maria Ersdotter**, född 1820 i Norgärde vid Sunnansjö. Petter Samuelsson avled redan 1883 endast 58 år gammal. Uppgift om dödsorsak saknas. Hans änka levde sedan ända fram till 1911, och hon var vid sin bortgång 91 år gammal. Makarna ägde fyra barn, av vilka tre dog tidigt.

Petter Samuelsson efterträddes mågen **Abraham Larsson**, född 1849 i Bergsbo och son till Lars Ersson och Sophia Magnusdotter, vika sedermera blev bosatta i Östanbjörka. Abraham Larsson var bror till Jan Erik Larsson i Karlsänge (Erik Lars) och Fredrik Larsson i Nyhammar. Han gifte sig 1872 med **Anna Maja Persdotter**, född 1850 i Kilåsen. Abraham Larsson tog helt oväntat sitt liv 1908, och han var då 59 år gammal. Hans änka gick bort 1919 när hon var 69 år.

Ny ägare av gården blev sonen **Johan Larsson**, född 1885 i Kilåsen, vanligen känd under namnet Kilås-Johan. Han gifte sig år 1921 med **Elin Eriksson**, född 1889 i Hästberget där hon var dotter till Lask Erik Andersson och Carolina Andersson. Kilås-Johan var känd för sina underfundiga och kluriga kommentarer.

Kilås Johan Larsson, f. 1885, Gustaf Karlsson från Karlsänge, f. 1896, samt Kilås Elin Larsson, f. 1889. Taget 1924. Foto August Vadfors.

Vid ett tillfälle hade han anlitat en släkting från Karlsänge till att montera ner ett taggtrådsstängsel vilket var fäst vid var sin knut på uthuset. När han börjat plocka ner stängslet kom Johan springande och påpekade: *du har börjat i fel ände*. När Oskar invände att det inte torde spela någon roll var man börjar, säger Johan: *Nu Oskar är*

du inte hemma hos dig och kan göra vad du vill, utan här gör du som jag säger. Allt detta naturligtvis för att skämta med Oskar och se hans reaktion.

Johan Larsson var verksam som hemmansägare och utöver egendomen i Kilåsen utnyttjade han även den gamla fäboden vid Kilåsbodarna ett par kilometer nordost om Karlsänge. Kilås-Johan slutade sina dagar 1958 när han var 72 år gammal. Elin Larsson levde sedan som änka under många år. Hon kom senare till Tallmogården men står vid sin död 1980 som inneboende. Hon var vid sin bortgång 90 år gammal.

Gården i Kilåsen förvärvades av **Kurt Jakobsson**, född 1944 i Ludvika, och 1968 gift med **Kristina Johansson**, född 1948 i Kilåsen, dotter till Helge Johansson (se nedan). Kurt Jakobsson är verksam som byggnadsnickare.

En son till Abraham Larsson hette **Kilås August Larsson**, och han föddes 1884 i Kilåsen. Han gifte sig 1911 med **Edit Brask**, dotter till Erik Adolf Brask och Kristina Maria Borgström. Familjen bodde till en början i Kilåsen, men flyttade på 1920-talet till en nybyggd villa på Ställberget. De tre barnen Greta, född 1911, Gunnar, född 1914, samt Maja, född 1917, antog namnet Kilås.

Johanssons gård i Kilåsen.
Foto August Vadfors.

Makarna ägde fyra barn. Maria, född 1917, Artur, född 1919, Anny, född 1922 samt Astrid, född 1929. Ingen av dem blev kvar på orten.

Gården inhandlades av **Helge Johansson**, född 1914 i Rumskulla, Småland, och sedan 1943 gift med **Alice Nordström**, född 1924 i Östanbjörka och dotter till Verner och Karolina Nordström. Familjen hade tidigare varit bosatt på Hol-Jansgården i Saxhyttan under några år. Helge Johansson var verksam som lastbilschaufför. De blev kvar i Kilåsen under resten av livet. Tilläggas kan att Helge Johansson lät flytta den gamla fäbodstugan från Kilåsbodarna till Kilåsen. Alice Johansson drabbades av en svår sjukdom och gick bort 1994 i en ålder av 69 år. Helge Johansson avled 1997 när han var 83 år gammal. I familjen ingick fem barn. Vivan Johansson, född 1943, gift Ek. Lena Johansson, född 1944, gift Gustafsson och bosatt i Sköttänge, Kristina Johansson, född 1948, gift med Kurt Jakobsson ovan. Roger Johansson, född 1951, samt Krister Johansson, född 1953, vilka båda lät uppföra villor längs Kilåsvägen. Nuvarande ägare av gården är **Vivan Ek**.

Av Abraham Larssons 11 barn skall här även nämnas **Anna Larsson**, född 1887 i Kilåsen. Hon utvandrade till Amerika, men återvände på äldre dagar till hembygden och Kilåsen, men flyttade senare till Abäckshyttan i Nyhammar där hon avled 1967. Anna Larsson, som var ogift blev 79 år.

Ytterligare en son till Abraham Larsson vid namn **Kilås Erik Larsson**, född 1892 i Kilåsen, lät uppföra en ny villa ett stycke söder om fädernegården. Han gifte sig år 1916 med **Hulda Katarina Ek**, född 1894 i Tortuna. Familjen blev kvar här fram till 1947 då de flyttade till Västanfors. Erik Larsson avled 1965 medan hans hustru gick bort redan 1946.

Erik Larssons, senare Helge

Ytterligare en dotter till Abraham Larsson blev bosatt i Kilåsen, där hon slog sig ner i en äldre stuga på gården. Hon hette **Lotta Larsson** och hon var född 1876 i Kilåsen. Även hon förblev ogift, och hon blev kvar på gården under hela sitt liv. Lotta Larsson gick bort 1953 när hon var 77 år gammal. Gården beboddes under några år av en släkting till Helge Johansson, nämligen **Birger Johansson**, född 1938 i Svinhult, Östergötland. Han blev sedermera bosatt i Sunnansjö.

Lotta Larsson, f. 1876
Foto A.Eriksson-Vadfors.

Av Abraham Larssons barn blev även dottern **Sofia (Fia) Larsson**, född 1874, bosatt i Kilåsen. Hon slog sig ner i ett hus uppe på backen norr om fädernegården. Det var Abraham Larsson själv som låtit uppföra gården. I likhet med brodern Kilås-Johan var Kilås-Fia slagfärdig och kunde komma med roliga kommentarer. Jag har ett personligt minne av henne när hon yttrade: *Är det du som är en tocken där stjärnkikare?* Hon hade fått reda på mitt intresse för astronomi. Fia Larsson blev kvar på gården under hela sitt liv. Hon avled ogift 1954 när hon var 80 år gammal.

Kilås-Fia på verandan till sitt hus uppe på backen. Foto A. Eriksson-Vadfors.

På 1970-talet beboddes gården av **Sjul helmer Jansson**, född 1903 i Långmyra, och hans hustru **Maja Jansson**, född 1908 i Hosjö. De var närmast inflyttade från Nybrobacken i Saxhyttan (se sidan 39 ovan).

Saxhytte Masugn.

Saxhyttan som hyttställe har mycket gamla anor. Om den allra äldsta hyttan vet man inte så mycket. Enligt vad som berättas skall den ha legat några hundra meter nedströms i Saxhytteån i förhållande till den nuvarande Hyttbacken. Slagghögar norr om Notgården antyder att denna äldre hytta kan ha legat här. Enligt en bergmästarrelation från 1737 skall hyttan då ha varit cirka 200 år gammal, och således byggd på 1530-talet. Det kan här ha rört sig om en så kallad osmundshytta. Längderna över Årliga Räntan (som påbörjas 1539) namnger inte några hyttor förrän år 1562. Saxhyttan nämns inte, men däremot förekommer tvenne stycken Björkehyttor, vilka det dock inte har varit möjligt att identifiera. Man har föreslagit att en av dessa kan ha varit Saxhyttan. Nämnda hyttor ägdes på 1560-talet av bönder i Norrbo och Västan-sjö. År 1569 angavs att Björkehyttorna var ödelagda. Enligt 1817 års jordebok an-lades Saxhyttan omkring 1587. Det kan här eventuellt ha rört sig om den första mas-ugnen, vilken alltså ersatte den gamla osmundshyttan. Det bör dock påpekas att ålderuppgifterna i gamla handlingar skall tas med en stor nypa salt.

Det man vet är att år 1633 började man anlägga en masugn vid den nuvarande Hytt-backen. En gammal handling från 1684 som förvarades i Anders Nilsgården upplyser om att initiativtagaren till hyttbygget synes ha varit den driftige *Nils Erlandsson* i Rossa som tillsammans med tre andra bönder, nämligen *Per Mattsson* i Gärde, *Back Olof Jonsson* i Kyrkbyn samt *Knut Persson* i Östanmyra, bildade ett hyttelag. Per Mattsson avled redan 1637 innan hyttan var helt färdigbyggd, och sonen Halvar Persson i Östanmyra trädde nu in som delägare efter fadern. Nybyggarna Jon Hal-varsson i Saxhyttan och Per Halvarsson i Karlsänge var söner till denne Halvar Pers-son, och blev även de sedermera delägare i hyttan. Nils Erlandssons arvingar kom även de att bosätta sig i Saxhyttan, bl.a. vid Anders Nils, Anders Hans och Pellas-gården samt på Täpp-egendomen. Back Olof Jonssons arvingar blev bosatta vid den nuvarande Risgården medan Knut Perssons ättlingar blev nybyggare i Hästberget.

Saxhytte Masugn ägdes ännu en bra bit in på 1700-talet av bergsmän från byg-den, och delägarna var förhållandevis få till antalet, omkring 10 bönder. Senare öka-de antalet intressenter starkt, och år 1760 kunde man räkna 54 delägare i hyttan, fördelade på ett antal byar i norra delen av Grangärde. I ägarhänseende indelades hyttan vid denna tid i 288 blåsningstimmar, och varje bergsman hade som regel mellan 3 och 12 timmars andel häri, d.v.s. mellan 1/96 och 1/24.

Ett första steg mot ökat inflytande från så kallade ståndspersoner togs omkring 1725 när gruvfogden **Johan Fischer** i Norrvik förvärvade andelar i hyttan. Han flytta-de strax efteråt upp till Saxhyttan och lät där uppföra den gård som senare skulle komma att kallas för Bruksgården (se sidan 68 ovan). Fischer avled redan 1734 och hans arvingar fick senare ekonomiska problem. Vid Vintertinget 1759 klagade hans döttrar Kristina och Maria Fischer över att deras män, Petter Kiellander och Johan Hedberg, utan deras vetskap överlätit föräldrarnas egendom till brodern, handels-mannen **Isak Fischer** i Stockholm för sammanlagt 12 000 daler kpmt. Denne synes i sin tur ha överlätit äganderätten till Handelshuset **Schön & Compani** i Stockholm, vilka därefter under årens lopp förvärvade ytterligare andelar. Senare kom bruks-patronen **Olof Vidiksson** in i bilden, vilken sedermera avyttrade hela bruksrörelsen till **Litström & Johansson**, d.v.s. Nyhammars bruksägare, vilka sedermera inlöste ytterligare andelar från bergsmännen. Efter att ha varit en utpräglad bergsmanshytta övergick således hyttan under 1800-talet till att mer och mer komma under brukets ägo.

Som exempel kan nämas att år 1829 var Saxhyttan endast till 1/6 bergsmans-hytta. De övriga 5/6 ägdes av Nyhammars Bruk. Under de sista åren dominerade Nyhammars Bruk helt över hyttan med 255/288. Orsaken till att de forna bergsmännen tvingades sälja sina andelar var bland annat en hel del kostsamma reparationer av hyttan under åren 1820 till 1830.

Vad själva hyttdriften beträffar kan nämnas att hyttan till en början drevs endast några få veckor om året. Vid slutet av 1600-talet anges således att man hade en hyttegång av endast 6 till 7 veckor per år. Även senare varierade antalet brukningsdygn år från år. Som exempel kan nämnas att 1822 brukades hyttan endast under 117 dygn, medan brukningstiden 1828 var hela 339 dygn. Under 10-årsperioden 1820 till 1829 utnyttjades hyttan medium 227 dygn per år.

Det var vattentillgången som var helt avgörande för hur lång tid man kunde hålla hyttan igång varje år. För att ta till vara vattnet så effektivt som möjligt anlade man magasinsdammar i både Saxhytteån och Tansbäcken. En av de äldsta dammarna låg i Karlsänge, strax ovanför nuvarande Sågdammen. Denna damm finns omnämnd redan 1684 och torde ha anlagts vid mitten av 1600-talet. Större delen av den så kallade Karlsängsmyren var uppdämd. Än idag vittnar rester av stenmurar om den forna dammen. Vid vägbygget 1955, då vägen fick en ny sträckning strax ovanför Sågdammen, hittade man flera grova stockar i botten av bäcken, vilka uppenbarligen utgjorde rester av den gamla dammen.

Den ojämförligt största magasinsdammen var sjön Saxdalen cirka en mil norr om Saxhyttan. På kartor från senare delen av 1600-talet synes trakten ha varit myrlänt och inom området fanns två små tjärnar, benämnda Saxtjärnarna. Okring år 1726 lät den ovan nämnde gruvfogden Johan Fischer, då ännu boende i Norrvik, anlägga en damm strax nedanför Saxtjärnarna, och hela området dämades nu upp till en sjö. Vid Laga Vintertinget i Gagnef 1726 klagade Nils Perssons arvingar i Södra Mockfjärd över att de lidit skada på sitt änge, benämnt Saxdalen, på grund av Fischers dammbygge. Det hela slutade med att de sålde ängset till Fischer för 90 daler kpmt. Härav framgår även, att det var ängset Saxdalen som sedan gav upphov till sjönamnet.

Vid en rannsaking 1818 omtalas att huvudvattnet till Saxhytte Masugn upprinner i Dragbergstjärnen i Stora Tuna, går genom Saxdalsdammen, och att den får under sin sträckning om nära tre mil tillskott från Lilla och Stora Igeltjärnarna i öster, samt via Tansbäcken tillskott från Ringtjärn (nuvarande Hamptjärn), Tanstjärn, Källtjärn, Löttjärn, Stora och Lilla Idtjärnarna samt Gylltjärn i väster. Vidare upplyses om att man har hålldammar på 6 särskilda ställen, samt att man ämnar bygga en ny damm vid Karlsänge itället för den förfallna gamla dammen vid södra änden av Karlsängsmyren. Denna nya damm skulle anläggas vid sammanflödet mellan Tansbäcken och Saxhytteån. Bygget kom till stånd år 1819 under ledning av ingenjören Nils Dahlman, och det hela ledde till starka protester från Karlsängsborna, vilka såg sina ängar översvämmade. Efter en segdragen process kunde Dahlman fullfölja bygget sedan byborna utlovats ersättning för skadorna. Dammen revs sannolikt i samband med att hyttdriften avvecklades 1856. Inom området, som än idag kallas för Dahlmans damm, kan man ännu finna rester av den gamla dammen.

Som ett kuriosum kan nämnas att år 1816 lade Litström & Johansson fram ett förslag som gick ut på att hyttorna i Saxhyttan och Bergsbo skulle läggas ner, och att man istället skulle låta uppföra en ny hytta vid Torrbroänget ovanför Östanbjörka. Detta förslag vållade givetvis vilda protester från bergsmännen i Saxhyttan vilka anförde att de skulle bli utfattiga och tvingas ta till *tiggarsstaven*. Sedan Nils Dahlman, som vid denna tid var inspektör vid Saxhytte Masugn, ställt sig på bergsmännens sida, lyckades man rösta ner förslaget.

Malmen togs huvudsakligen från Grängesberg, Tuna Hästberg, Håksberg samt Iviken. Den mesta malmen forslades till Saxhyttan via sjösystemen Väsman, Björken och Saxen till det så kallade Malmtorget vid Saxens norra ände. Ställstenen, med vilken man infodrade masugnstället (nedre delen av masugnspipan), togs till en början från ett stenbrott någonstans i trakten av Gylltjärnsberget, som vid denna tidpunkt kallades för Ställeberget. Det är osäkert var exakt stenbrottet var beläget, men det kan ha varit på den plats där Ställbergsgruvorna senare anlades. Bynamnet Ställeberget har sannolikt samband med nämnda stenbrott.

Omkring år 1816 anlades ett nytt ställstensbrott, denna gång strax ovanför Skräpängen, några kilometer norr om Karlsänge. Som förman anställdes Stampar Per Jansson Saxström i Saxhyttan. Detta stenbrott utnyttjades sannolikt ända till dess att driften vid Saxhytte Masugn upphörde 1856. På platsen finns idag ett långsträckt gruvhål som är omkring två meter djupt och beläget cirka 50 meter väster om det så kallade Dammhuset i Tansbäcken.

Det tackjärn som producerades vid Saxhyttan fördes i stor utsträckning till Säter och Strömsholm. 1847 betalades tackjärnet med 7 till 8 Rdr Banco per skeppsläst fritt ombord i Strömsholm (1 skeppsläst var 2,540 kilo). Några av de få kvarvarande bergsmännen fick tackjärnet utsmitt till stångjärn vid Nyhammars Smedja.

År 1850 gick Nyhammars Bruk i konkurs, men rekonstruerades 1855 till ett aktieföretag med namnet Nyhammars och Fredhammars Bruks AB. Vid denna tid satsade man istället på större järnbruk, vilket innebar dödströten för småhyttorna. Så var även fallet med driften vid Saxhyttan, som nu inte längre ansågs lönsam. År 1856 var det definitivt slut med verksamheten i Saxhytte masugn.

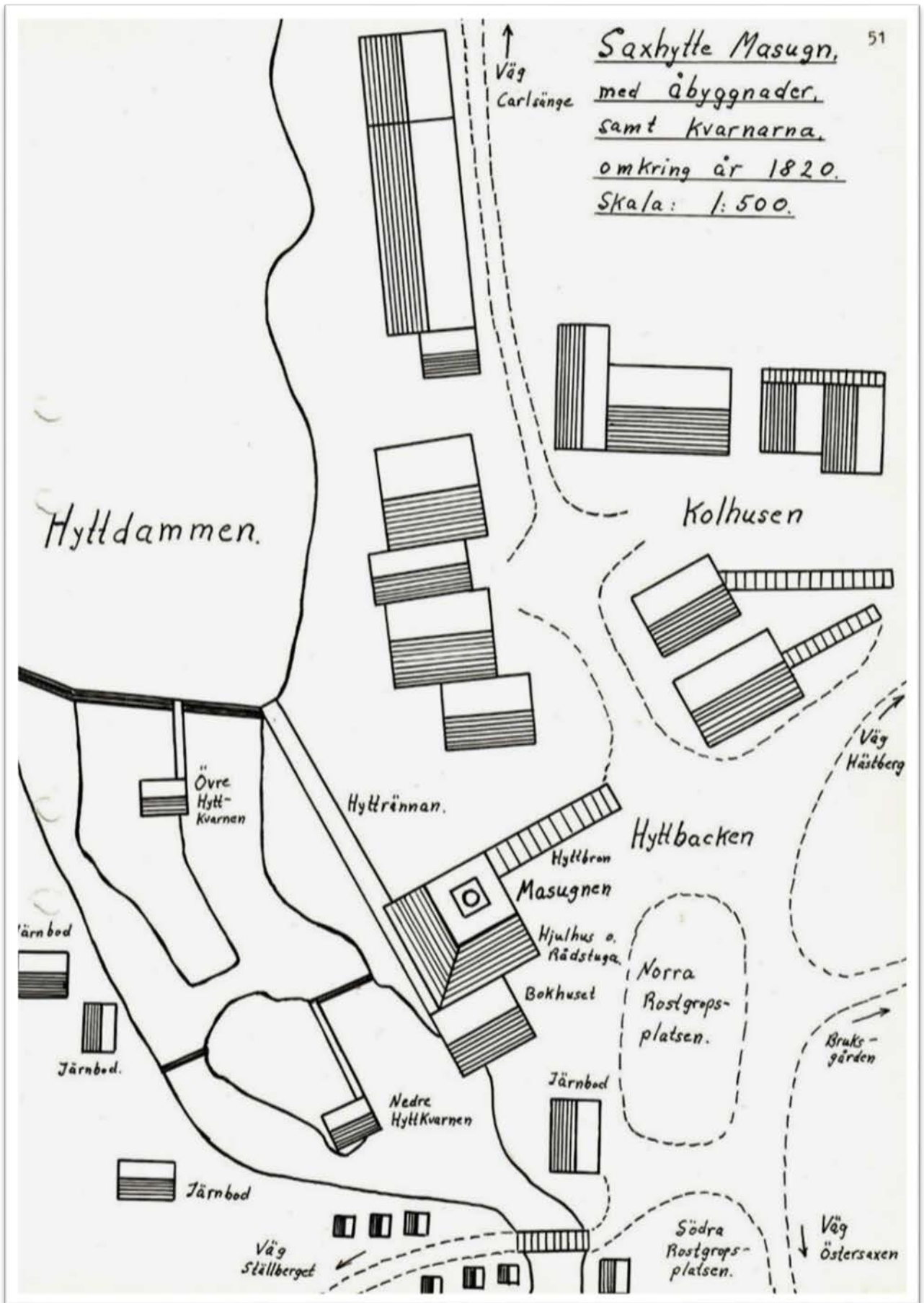
Masugnen och de omgivande byggnaderna revs, och av Laga Skifteskartan, som upprättades 1866 framgår, att redan 10 år efter den sista blåsningen vid Saxhytte masugn fanns ingenting kvar, utan platsen där hyttan legat var helt öde. Senare flyttades landsvägen ett stycke norrut och kom därmed att passera nästan rakt över den gamla hyttplatsen. I den södra vägbanken har man under senare år grävt fram några stenvarv, lagda i cirkelform, som kan vara rester av antingen rostugnen eller masugnspipan.

Beskrivning över Saxhytte Masugn.

Äldre beskrivningar av masugnen saknas, men från 1820-talet och fram till hyttans nedläggning finns tämligen utförliga redogörelser i Nyhammars Bruks arkiv. Varifrån nedanstående uppgifter inhämtats.

Själva masugnsbyggnaden, som uppfördes på 1780-talet, låg vid forsens östra sida, cirka 40 meter nedanför Hyttedammen och ungefär där den nuvarande vägen går fram. Byggnaden var 8 meter i fyrkant med en höjd av 9,5 meter. Den bestod nederst av en 5 meter hög stenfot och ovanpå denna fanns en 4,5 meter hög timring. Överst låg den så kallade hyttkranen, som inuti var fodrad med 1 ½ tums plank och försedd med två dörrar. Omkring år 1840 försågs kranen med en varmapparat. Upp till hyttkranen ledde hyttbron som var 16 meter lång och 3,5 meter bred och försedd med ledstänger på sidorna. Hyttbron hölls upp av en underbyggnad bestående av stolpar och strävor.

I byggnadens centrum låg själv masugnspipan med stället längst ner. En ny pipa av ställsten insattes omkring 1820 eftersom den gamla då var helt förstörd. År 1828 insattes en ny sandstenspipa. Mellanrummet mellan hyttpipan och ytterbyggnaden utgjordes av sand- och stenfyllning. Nedtill fanns öppningar för slagghål och en så kallad järngata. Omkring år 1820 reparerades masugnsbyggnaden på så sätt, att man bandade murarna med grovt timmer och bjälkar.

På byggnades västra och södra sida låg rådstugan och hjulhuset, vidbyggda direkt mot murarna och uppförda av resvirke och bräder. Den totala längden av des-sa tillbyggnader var omkring 26 meter varav 10 meter kom på hjulhuset. Bredden var 5,5 meter. Hjulhuset vilade på en 10 meter lång och 1,8 meter hög stenfot. Själva vattenhjulet var 6 meter i diameter, och hyttjulstocken hade en längd av 11 meter. Denna var försedd med tackjärnskammar, vilka överförde rörelsen till blåsbälgarna för blåsterluften. År 1835 utbyttes bälgarna mot en trecylindrig blåsmaskin med tackjärnsvev. Denna nya maskin placerades i ett nyuppfört hus som var 6 meter i fyrkant och 5,5 meter högt.

Vattentillförseln från Hyttdammen till hjulet skedde via en omkring 40 meter lång hytträna på västra sidan av masugnen. Hyttränan bestod av tretums plank och den var underbyggd med stolpar. År 1835 utbyttes denna mot en ny ränna med dubbla vattengångar, en för hyttehjulet och en för bokarhjulet. Även denna nya ränna var byggd av tretums plank och avdelad på mitten efter hela sin längd. Den vilade på grova stockar och var försedd med 26 grova band samt trästrävor. Alltsammans var struket med trätjära.

Från hyttränan ledde en ränna om cirka 14 meters längd till bokhuset vilket var tillbyggt på södra sidan om masugnsbyggnaden. Bokhuset, som var uppfört av resvirke, mätte i längd 19 meter, i bredd 8 meter och i höjd till takfoten 3 meter. Det uppfördes år 1822. I denna byggnad placerades bokarhjulet, som via bokhjulstocken drev själva bokarverket. Vid bokningen, vilken skedde efter rostningen, slogs malmen sönder i mindre bitar, vilket underlättade själva masugnsprocessen. Alla dessa byggnader var rödfärgade. Den här beskrivna anläggningen värderades vid 1826 års brandsyn till cirka 3 200 Riksdaler.

I hyttans närhet fanns dessutom ett antal kolhus, järnbodar och malmrum. Det största av brukets kolhus hade en längd av 20 meter, en bredd av 10 meter samt en höjd ca 5 meter till takfoten. Det var även försett med en 16 meter lång körbro inuti huset efter hela dess längd. Huset uppfördes år 1825 och låg cirka 30 meter öster om hyttan. Längre i öster och norr hade bruket ytterligare tre kolhus. Hela området där Bystugan idag är belägen var således vid den här tiden fylld av kolhus. På västra sidan av vägen mot Risgården fanns ytterligare kolhus och även utrymmen avsedda för förvaring av malm.

År 1837 uppfördes cirka 20 meter söder om hyttbyggnaden en rostugn, vilken ersatte de gamla rostgroparna sydost om hyttan. I samband därmed byggdes även ett malmhus som mätte 25 meter i längd, 10 meter i bredd och 2,7 meter i höjd. Den största järnboden, byggd 1770, låg söder om masugnen och på norra sidan av dåvarande vägen och bron över ån. Den hade en längd av 8 meter och en bredd av 5,5 meter, och det rörde sig här om en timmerbyggnad. På forsens västra sida låg det ytterligare tre järnbodar.

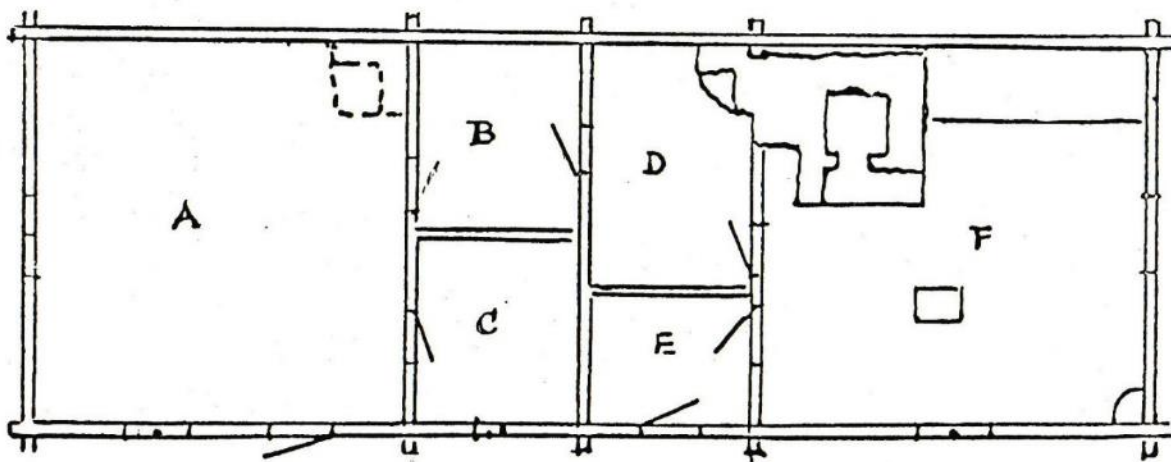
Malmtransporterna.

I samband med redogörelsen över hyttan kan det vara befogat att även ta upp de omfattande malmtransporterna. Som redan omnämnts ovan forslades den mesta malmen från Malmtorget vid Saxen. Utöver leveranserna till Saxhytte masugn försiggick även en betydande transport av malm till Tanså hytta, vilken var belägen vid Myrholen i Mockfjärd. Eftersom dessa transporter passerade genom Saxhyttan kan det vara av intresse att närmare belysa denne trafik. Tanså hytta, som saknade egna malmtillgångar på nära håll, var helt beroende av att kunna köpa malm från Västerbergslagen. Jag vet inte när dessa malmtransporter påbörjades, men de kan ha försiggått under avsevärd tid.

Som redan omnämnts utgick malmfororna från Malmtorget vid Saxen, för att sedan passera förbi Hyttbacken, Risgården, Olorsgården och vidare över den så kallade Råkenheden, det relativt plana området mellan Marbackarna i väster och den långdragna åsen Fågelholarna i öster. Här finns även det långsträckta myrdraget Råkenhedsmyren. I nedre delen av området vägde man och räknade av malmfororna, härav namnet Råkenheden. Sedan kontrollen väl var avklarad sågs det att malmkörarna brukade kasta av malmstycken, detta bland annat för att skona hästarna under de tunga transportererna. En särskilt svår passage fanns vid den så kallade Råkenhedsbron över Saxhytteån. På norra sidan av bron fanns det en brant backe, samtidigt som vägen svängde av mot höger, och här hände det till och med att malmlassen välte, vilket ställde till med stora besvär för malmkörarna. Bron fanns kvar långt in på 1950-talet, och än idag kan man se de höga brofästena på ömse sidor av ån.

Eftersom transportererna försiggick vintertid utnyttjade man vintervägarna, som till stor del var förlagda till myrarna. I fortsättningen följde den aktuella vintervägen i stort sett ån, för att sedan passera över Stormyra och Sottjärns mossarna och vidare upp till sjön Saxdalen. Härifrån gick vägen över den långsträckta myren mellan Saxdalen och Tansen. Efter att ha passerat den sistnämnda sjön färdades man längs Tansån den sista biten fram till Tanså hytta.

Hela sträckan var omkring tre mil lång, och de mödosamma transportererna gjorde, att man var i stort behov av ett rastställe med möjlighet till förtäring och övernattnig. Därför inrättades en krog vid Vilmora, och den var belägen på en liten kulle i det myrlänta området mellan Saxdalen och Tansen. Här fanns en större byggnad samt tre stall plus ägarens stall.

Plan över Vilmora Krog. A. Färdfolktrum med eldstad. B. Kammare. C. Kammare vari brännvinet förvarades. D. Kammare med brasspis. E. Farstu med årtalet 1884 över dörren. F. Gårdsfolkets boningsrum med bakugn och tarrsäng vid norra väggen, källarlucka i golvet och ett 1770-talsskåp i sydvästra hörnet. Beskrivningen återgiven efter Homman.

Den mest kände krögaren vid Vilmora hette Lars Englund, vilken tidvis bodde vid Älgtorpet på andra sidan av Tansväggen. Han ansökte 1861 om att få servera mat, dricka och brännvin till förbönderna under tre vintermånader. Vilmora blev efterhand beryktat för det våldasamma supandet. En tragedi är knuten till Vilmora. Två gubbar i Brynberget satt och söp, och när brännvinet tog slut skickade en av dem ut sin blott 14-åriga dotter för att köpa mer brännvin i Vilmora. Det råkade vid tillfället snöyra, och det bar sig inte bättre än att flickan kom vilse uppe på den ödsliga Tansväggen. När man omsider hittade henne hade hon frusit ihjäl. Malmtransporterna från Saxen till Tanså hytta upphörde 1867 när driften vid hyttan upphörde. Platsen där krogen var belägen kan enklast nås från en skogsbilväg som utgår från Södra Tansbodarna.

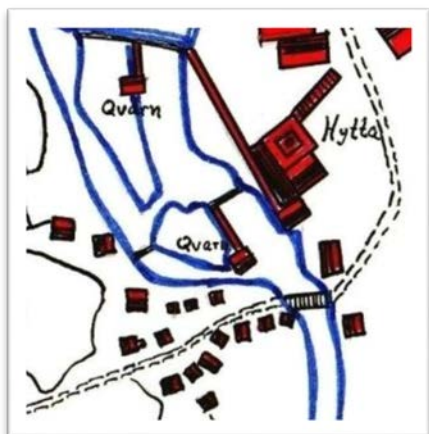
Landsvägen.

Landsvägen genom byn har funnits under lång tid. Vad vi med säkehet vet är, att den fanns redan under sent 1600-tal. Det har t.om. spekulerats över om det här rör sig om den gamla väg som förband Stora Tuna och Grangärde Socknar. Under Medeltiden var Grangärde Kapellförsamling under Stora Tuna, och det var först under 1500-talet som Grangärde blev egen församling. Vägen har i stort sett haft samma sträckning under flera århundraden. Det är endast sträckan över ån och vidare över Hyttbacken som blivit flyttad ett stycke mot norr. Vid vägbygget raserades de grunder som fanns kvar efter hyttbyggnaderna. Sten därifrån kom till användning när man byggde den nya bron. Detta brobygge skall ha skett under tidigt 1900-tal. Brofästena efter den gamla bron kan ses ett tiotal meter nedanför den nuvarande bron. Alla andra vägar inom området har tillkommit under 1700-talet och senare.

Nuvarande bron över Saxhytteån med forsen. Närmast ser man brofästena från den gamla bron. Foto Olors arkiv.

Hyttkvarnarna.

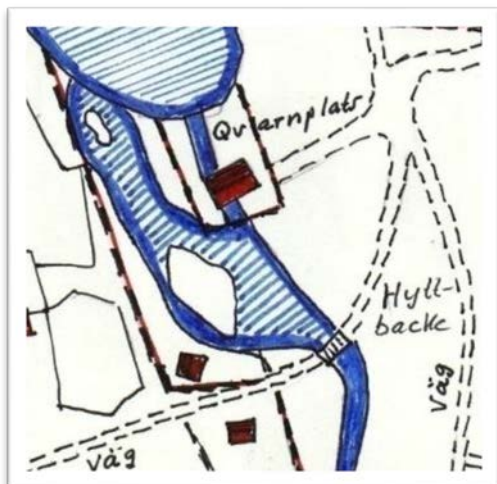

Under 1700-talet och en bit in på 1800-talet fanns det två mindre kvarnar i Saxhyttan, de så kallade Övre och Nedre hyttkvarnarna. Båda var belägna i Saxhytteforsen strax väster om hyttbyggnaden, och de ägdes av bönderna i de omgivande gårdarna. Den ena kvarnen förefaller att ha varit av mycket gammalt datum med den andra tycks ha blivit anlagd på 1770-talet. Båda kvarnarna var sannolikt så kallade skvaltkvarnar. I en sådan drevs kvarnstenen direkt av ett litet skovelhjul under kvarnbyggnaden via en vertikal axel. Båda kvarnarna finns markerade på kartan som upprättades i samband

med Stor-skiftet 1811-1813. Kvarnarna var av allt att döma i bruk fram till 1830-talet. Kart-skissen ovan visar kvarnarna med hyttan och ett antal järnbodar.

Nya Saxhyttekvarnen.

Den 14 maj 1845 upprättade ett kontrakt om uppförandet av en ny kvarn vid Saxhyttan. Kontraktet inleds sålunda: *Såsom såväl Såg-mjölkvaren som de bägge kvarnar, vilka varit vid Saxhytte Hyttedamm, nu äro dels alldeles förlorade, dels bortförda, så hava undertecknade intressenter uti ovannämnda kvarnar, överenskommit att vid*

bemälte Hyttedamm invid hyttrännen uppföra en husbehovs kugghjulskvarn med ett par stenar till förmalning av vår spannmål, som särdeles höst och vår medför stor svårighet och tidsutdräkt att till andra kvarnar transportera.

Intressenter i den nya kvarnen var dels Nyhammars Bruk, vilka skulle svara för 3/4, dels bergsmännen Anders Olsson, Ris Erik Larsson och Ris Lars Larsson i Saxhyttan samt Anders Jansson på Ställberget, vilka vardera skulle svara för 1/12 i anläggningen. I kontraktet stadgades även att mjölnaren skulle avlönas genom att alla delägarna skulle ge lika tull för säden, som vid andra kvarnar i orten. På detta

sätt skulle också reparationer på kvarnen betalas. Vidare avtalades att kvarnen under inga förhållanden fick hindra vattentillgången för Saxhytte masugn när blåsning pågick. Kartskissen ovan visar kvarnen vid Laga Skiftet vilket påbörjades 1866. Observera att alla spår efter Saxhytte masugn nu är borta.

I ett syne- och värderingsinstrument från 1846 som förvaras i Nyhammars Bruks arkiv, lämnas en del upplysningar om den då nyuppförda kvarnen. Det anges här att den är uppförd av furutimmer och täckt med bräder, näver och torv samt rödfärgad. Längden är 14 alnar och bredden 13 alnar. Höjden är 13 varv. Hjulhuset är timrat i lika längd med kvarnen. Kvarnkammare med järnhällar. 2 stycken vattenhjul om 5 alnar i diameter, 2 stycken hjulstockar 11 alnar långa, 2 par kvarnstenar 9 kvarter i diameter och 10 tum tjocka, 2 stycken kugghjul med mera. Allt värderat till 905 Rdr.

Som mjölnare anställdes först Plåt Anders Persson i Karlsänge, vilken var bosatt på nuvarande Rämmsgården. Han föddes 1803 i Stenberget och avled 1885 i Karlsänge. Han efterträddes av Erik Gottfrid Dahlgren i Saxhyttan, född 1845 i Gagnef, gift till Saxhyttan 1876 och bosatt på den gård som sedermera kom att kallas för Gamla Dahlgrens eller Saxgården. Han tjänstgjorde sedan som mjölnare fram till år 1909 då kvarnrörelsen avvecklades. Kvarnhuset revs några år senare, och numera finns endast rester av grundmurarna kvar.

Dahlgrens kvarn- och sågverksamhet, kraftstation m.m.

Redan år 1910 lät *Albert Dahlgren* uppföra en kraftstation, placerad i en tegelbyggnad på egen mark invid Saxhytteån. För vattentillförseln utnyttjades den gamla kanalen som tidigare försett hjulet till stångången med vatten (se nedan). En trärumma ledde kanalvattnet ner till en vattenturbin av Francistyp vilken i sin tur drev generatoren. Kraftstationen hade kapacitet att förse såväl Saxhyttan som de omgivande byarna Karlsänge, Östersaxen, Ställberget, Kilåsen och Sköttänge med elström.

Efter det att Ludvika Kraftverk omkring år 1950 tagit över ledningsnätet och kraftdistributionen, utnyttjade Dahlgren kraftstationen för sin privata elförsörjning en bit in på 1960-talet. Maskinerna såldes sedermera och även tilloppstuben revs, varefter endast det tomma maskinrummet återstod.

Bönderna i Saxhyttan och omgivande byar behövde inte vara utan kvarn i mer än några få år. Redan år 1913, startade Albert Dahlgren en kvarn, vilken inrymdes i en tillbyggnad av trä till den ovan nämnda kraftstationen. Kvarnen drevs av en större elmotor, och strömförsörjningen till denna kom givetvis från den egna kraftstationen. På 1940-talet lät han bygga ut anläggningen, då bland annat en havregrynskross installerades. Verksamheten vid anläggningen var vid den här tiden livlig, då kvarnen nu även kom att utnyttjas av bönder utanför närområdet. Som mjölnare anställdes först Karl Jansson, bosatt på den norra gården vid Dahlgrens. Åren 1927-1938 arrenderade Olors Johan Danielsson i Saxhyttan kvarnen och sågen. Harald Karlsson från Täppgården var under många år mjölnare och ibland trädde även Albert Dahlgren själv in som mjölnare. Jag kom som barn ofta att vistas i kvarnen. Dahlgren hade oftast ingenting att invända mot att man uppehöll sig där, detta under förutsättning att man höll sig på behörigt avstånd från maskinerna. Verksamheten upphörde på 1950-talet, och kvarnhuset tömdes på maskiner. Albert Dahlgren, som på ålderdomen var ofärdig, kom omkring år 1970 till långvården i Sunnansjö, och kvarnhuset fick nu förfalla. När Björn Henriques 1988 förvärvade fastigheten var det gamla kvarnhuset i dåligt skick, och för några år sedan nödgades han låta riva huset.

Strax norr om kvarnen anlade Albert Dahlgren även en klingsåg. Den drevs till en början av en tändkulemotor som sedermera ersattes av en elmotor. Sågare var under många år bröderna Alrik och Harald Karlsson från Täppgården. Verksamheten vid sågen upphörde under 1950-talet, varefter sågverket såldes och huset revs. Platsen där sågen var belägen är sedan länge helt tom.

Som redan framgått var Albert Dahlgren en verksam och energisk person. Utöver kraftstationen, kvarnen och sågen drev han från omkring 1915 en benkvarn för framställning av benmjöl. Den var belägen mellan Dahlgrens gård och Rämmsgården i Karlsänge och på östra sidan av vägen mot sistnämnda by. Verksamheten här pågick fram till omkring 1927, och den sköttes av Albert Åkerström från Karlsänge. Huset revs strax efter det att verksamheten upphört och idag finns inga rester kvar.

Slutligen kan nämnas att Albert Dahlgren under krigsåren 1939 till 1945 drev en fabrik för tillverkning av gengasved. Bensinen var vid den här tiden ransonerad och bilisterna hänvisade till gengasen som drivmedel. Denna anläggning, som var inrymd i en långsträckt och smal byggnad, var belägen mellan kvarnhuset och vägen. I anläggningen fanns bland annat kapklinga, ett transportband och ett slags huggmaskin som högg sönder veden i lämpliga bitar. Maskinerna såldes omkring 1945 och huset revs året efter. Inom området norr om kvarnen fanns det långt senare under en kortare tid en fiskodling. Mer om denna längre fram.

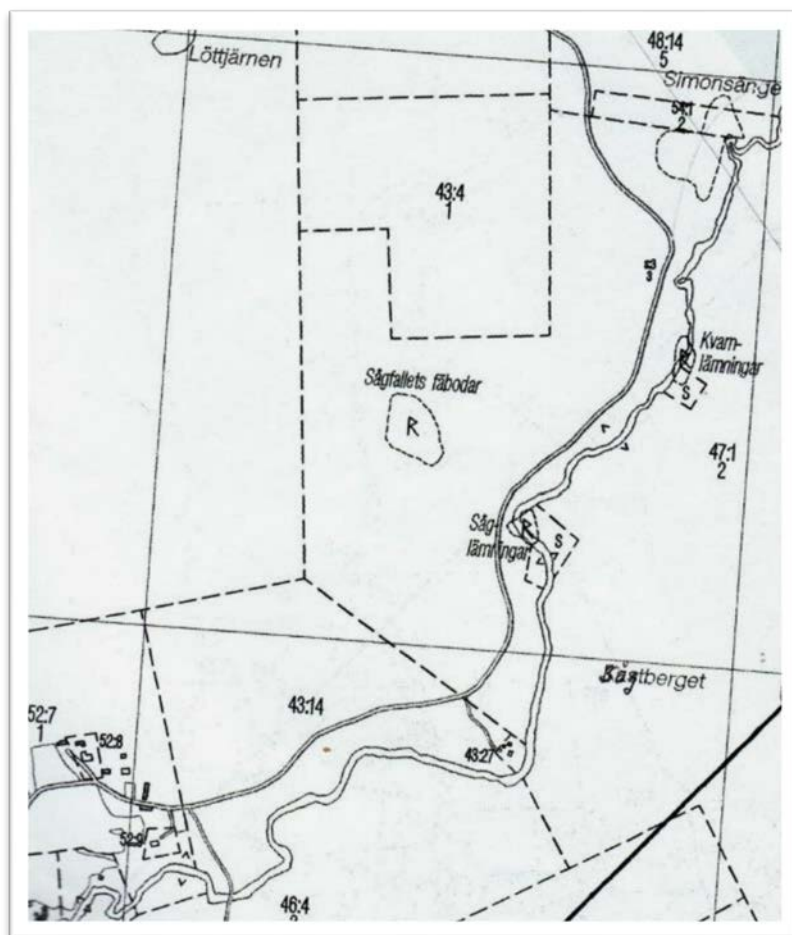
Gamla Saxhyttekvarnen.

Den äldsta kända kvarnen finns omnämnd i en förteckning från år 1664, och ägare var då Knut Persson och Erik Jonsson, båda i Östanmyra, samt Hans Nilssons änka Marit Eriksdotter i Rossa. Intressant i sammanhanget är att Hans Nilsson var son till Nils Erlandsson i Rossa, vilken tillsammans med bland andra Knut Persson var med och byggde Saxhytte masugn. Man vet inte med säkerhet när kvarnen byggdes, men man kan nog förmoda att Knut Persson, Nils Erlandsson och ovannämnde Erik Jonssons fader, Jon Nilsson i Östanmyra, vilken sistnämnde ägde mark i Karlsänge, var de som lät uppföra kvarnen, och det skulle i så fall peka på tidigt 1600-tal.

Saxhyttekvarnen var belägen i Saxhytteån cirka 2 kilometer nordost om Karlsänge eller ett stycke nedanför Simonsänget. Under 1700-talet ägdes den samfällt av bönderna i Saxhyttan och Karlsänge. Denna kvarn, som allmänt kallades för Sågmjöl-kvarnen, tycks ha varit i bruk ända fram till mitten av 1840-talet, då nya kvarnar anlades i Saxhyttan och Karlsänge. Numera finns endast rester av kvarndammen kvar. Området runt kvarnplatsen är än idag allmänning.

Saxhyttesågen.

Den äldsta kända sågen var den så kallade Saxhyttesågen, belägen i Saxhytteån cirka 1 kilometer nordost om Karlsänge. Sågen uppfördes sannolikt av Halvar Persson i Östanmyra, förmodligen någon gång vid mitten av 1600-talet. Han var född 1612 i Gärde och son till bergsmannen Per Mattsson, vilken bland annat var med om att uppföra Saxhytte Masugn 1633. Halvar Persson var svärson till Jon Nilsson i Östanmyra vilken ägde marken i Karlsänge och sannolikt även området där sågen byggdes.

Vid början av 1700-talet ägdes sågen av Halvar Perssons söner nämligen Per Halvarsson, nybyggare i Karlsänge, Jon Halvarsson, nybyggare i Saxhyttan samt Mats Halvarsson i Östanmyra. Sågen var en enkel enbladig ramsåg vilken drevs av ett vattenhjul, Vattnet magasinades i en liten damm. Under 1700-talet ökade antalet intressenter, och mot slutet av århundradet kunde man notera ett flertal delägare. I ett värderingsprotokoll från 1814 omnämnes att *sågen är förlorad och skall ombyggas*. Av ett protokoll från 1823 framgår att sågen då är nyuppförd.

Av allt att döma upphörde driften vid Saxhyttesågen vid mitten av 1800-talet. Idag finns endast rester av den gamla sågdammen kvar. Av kartskissen ovan framgår var såväl sågen som kvarnen var belägna. Den fäbod som markerats som Sågfallets fäbod är identisk med Kilåsbodarna. Längst nere i vänstra hörnet ser man en del av Karlsänge. Kartskissen är kopierad från en inmutningskarta upprättad av Boliden mineral år 2000. På originalkartan har felaktigt markerats namnet Kastberget på berget öster om ån, vilket jag ändrat till det rätta namnet Sågberget. Kastberget ligger cirka 500 meter sydost om Simonsänget och utanför kartskissen.

Vadmalsstampen.

Stampen var belägen invid Saxhytteån i den nordligaste delen av byn, vid gränsen mot Karlsänge. Man kan inte med säkerhet fastställa när den anlades, men man vet dock att den var i drift vid slutet av 1700-talet och en bit in på 1800-talet. För att driva anläggningen utnyttjade man vattnet i Saxhytteån.

Vadmal är ett genom så kallad valkning bearbetat grovt och tjockt ylletyg. Denna valkning, som skedde i en såplösning, avsåg att göra ylletyget tätt genom krympning och hopfiltning av fibrerna. Själva valkningen utfördes i en så kallad stamp, där ett vattenhjul drev klubbor som bearbetade tyget. Vadmal var ett populärt tyg, eftersom det var både oömt, slitstarkt och varmt.

Av ett värderingsprotokoll från 1794 framgår att Hans Andersson i Saxhyttan vid denna tidpunkt var ägare till hälften i stampuset. År 1802 överlät han sin andel på sonen Christopher Hansson. Den förste stamparen kan eventuellt ha varit Per Halvarsson i Saxhyttan (Pellasgården), bördig från Karlsänge, vilken vid denna tidpunkt ägde marken i det aktuella området. I varje fall vet man att dennes son, Johan Persson, senare innehade denna syssla. Han var född 1760 i Saxhyttan och bosatt på Stamparbacken, där Saxbergs gård senare uppfördes. Stampen drevs senare troligen av dennes son, Per Jansson Saxström, född 1787 i Saxhyttan. Från 1816 var han även anställd som förman vid Ställstensbrottet uppe vid Skröpånge, norr om Karlsänge. Han avled 1838, och sannolikt upphörde då även verksamheten vid stampen. Idag finns endast rester av stampdammen kvar.

Stånggången.

Enligt en vattenrättsdom från 1836 ansökte då Nyhammars Bruk om att få avleda vattnet från Saxhytteån via en grävd kanal till ett så kallat konsthjul. Avsikten var att man via en så kallad stånggång skulle driva läns pumparna vid Ställbergs- och Illmyragruvorna, cirka 1,5 respektive 2 kilometer från Saxhyttan.

En stånggång består av ett antal stänger, hopfogade genom så kallade polhemsknutar så att stängerna kunde röras fram och tillbaka med minsta möjliga friktion. Stängerna var upphängda på stolpar nerslagna i marken. Stånggången drevs av en vevsläng på ett vattenhjul, vilket var cirka 5 meter i diameter. Kanalen fick sitt vatten från en damm som anlades ett stycke norr om Rämmsgården i Karlsänge. Stånggången var sedan igång fram till 1880-talet, då driften vid de ovan nämnda gruvorna upphörde.

År 1889 återupptogs verksamheten vid Illmyragruvan, och man gjorde då ett försök att läns pumpa gruvan med hjälp av den gamla stånggången, vilket dock misslyckades, emedan man nu var nere på ett djup av omkring 70 meter och det samtidigt var stor tillströmning av vatten i gruvan. Gruvan tömdes istället sedan man anordnat en enfas elektrisk kraftöverföring från Nyhammar, för övrigt den första i Sverige.

Av stånggången finns idag ingenting bevarat, men äldre personer har berättat att det ännu en bit in på 1900-talet fanns en del stolpar kvar på Gylltjärnsberget. Där emot finns den stensatta gropen, där vattenhjulet var placerat, bevarad. Gropen ligger på västra sidan av Saxhytteån, ett stycke norr om Saxgården. En del av kanalen har, som redan omnämnts, blivit använd i relativt sen tid, då Albert Dahlgren utnyttjade den för tillförseln av vatten till sin kraftstation. Sträckan från Rämmsgården fram till Henriques fastighet finns ännu bevarad.

Handelsboden.

Många känner idag inte till att det funnits en handelsbod i Saxhyttan. Den var inrymd i en gammal stuga strax väster om Anders Hansgården och på västra sidan av vägen mot Åsen. Huset hade en gång för länge sedan tillhört den så kallade Åhlströmsgården, som egentligen hörde under Anders Hans (se sidan 34 ovan). Det förefaller som om rörelsen startades 1880 av en vid namn **Anders Gustaf Andersson**, född 1859 i Silvberg, men närmast inflyttad från Gävle. Han flyttade till Kyrkbyn 1887.

Gustaf Adolf Eriksson vid Handelsboden. Omkring 1902.
Foto A. Eriksson-Vadfors.

Handelsboden fick nu en ny ägare när **Anders Ersson** i Karlsänge tog över verksamheten. Föreståndare blev nu dennes son **Fredrik Eriksson**, född 1867 i Karlsänge. Han utvandrade dock till Amerika och Chicago 1888, där han antog namnet Adison. Brodern **Gustaf Adolf Eriksson**, född 1869 i Karlänge blev nu ny föreståndare. Verksamheten upphörde omkring år 1902, sedan man fått ekonomiska problem. Gustaf Adolf Eriksson flyttade senare till Borlänge och antog sedermera namnet Vadfors. Hans sambo hette Hulda Eriksson, och kom från Hol-Jansgården i Saxhyttan (se sidan 40 ovan). Tilläggas kan att Anders Ersson även drev en liten filiat till handelsboden, och den låg i Karlsänge.

Det gamla huset som inhyst handelsboden, och som ej tillhörde affärsinnehavaren utan Anders Hansgården, revs omkring 1910. Man kan här konstatera att det var en av de äldre byggnaderna i Saxhyttan emedan det här rör sig om Åhlströms gamla gård, uppförd kanske redan vid mitten av 1700-talet.

Några år senare, troligen omkring 1910, öppnades en ny affär i Saxhyttan. Den var inrymd i en tillbyggnad på östra sidan av norra gården (Torpet) vid Riksdagsmans. Det var bröderna **Frans och August Jansson** i Saxhyttan som nu etablerade sig som handlare (mer om dem under Riksdagsmans, sidan 70 ovan). Från och med omkring 1920 tjänstgjorde Rikard Flur som föreståndare. Senare drevs affären av Carl Qvist från Nyhammar och den sköttes nu av Lisa Granskog. Affärsrörelsen upphörde omkring 1930, och den tillbyggnad där affärslokalerna var inrymda revs på 1940-talet.

Ortsbefolkningen behövde dock inte sakna livsmedelsbutik på nära håll. Redan 1906 hade nämligen **Anders Mats Gustaf Andersson** startat en affär på Ställberget, och den kom sedan att bli kvar under många år. Sonen **Sigfrid Andersson**, född 1900, tog över efter fadern. Affären bytte ägare på 1950-talet när **Johan Henriks-son**, född 1917 i Fryksände, Värmland övertog rörelsen. Den siste ägaren blev **Helge Vikström**, född 1930 på Ställberget, vilken slog igen butiken 1967.

Småskolan.

Redan år 1880 togs ett beslut att låta uppföra en småskola i Saxhyttan. Tidigare hade barnen varit hänvisade till så kallade ambulerande lärare, däribland den kände läraren och predikanten **Bubergs Anders Jansson**, född 1833 i Karlsänge. Han blev senare lärare vid Enbackens skola.

Beslutsfattare vid sammanträdet 1880 var disponenten vid Nyhammars Bruk, Carl Georg Hammarström, Anders Ols Per Andersson, Anders Ols Anders Andersson och Ris Anders Ersson, alla från Saxhyttan, samt Per Samuelsson från Kilåsen. Nyhammars Bruk lät nu avstycka en tomt på Hyttbacken, där tidigare en del av kolhusen var belägna.

År 1888 stod skolhuset klart för invigning. Den förste läraren här hette **Karl Johan Tjäder**, född 1860 i Säfsnäs med lärarexamen 1882. Han gifte sig 1890 med **Anna Sofia Pettersson**, född 1867 i Pullingberg. Han hade redan tidigare varit ute efter någon lämplig flicka att gifta sig med, dock utan någon större framgång. I Grangärde Minnesbok från 1925 tecknar prosten Anders Magnevill ett porträtt av Karl Tjäder, där han berättar om en misslyckad friarstråt.

Det förhöll sig så, att Karl Tjäder hade förälskat sig i en flicka från Karlsänge. Jag citerar här Magnevill: *Under sommarledigheten var Karl Tjäder sågare i Anders Erssons såg i Karlsänge. Anställningen var så mycket angenäm, som han nu hade arbete så nära skolan, att han morgnar och aftnar kunde se hennes "utgång och ingång och höra hennes klingande toner, där hon brukade sjungande gå". Det gick dock inte riktigt som Tjäder hade tänkt sig. Vad det led fruktade Karl, att det började svalna i Johannas hjärta. När han vädjade till hennes uppriktighet hur det egentligen förhöll sig lyckades hon få fram ett svagt, förgråtet viskat: "Jo, jag anser att det är farligt att gifta sig med en småskollärare". Så slutade den tjäderleken. Föremålet för hans kärlek var Erik Lars Johanna Eriksson, född 1867 i Saxhyttan, senare inflyttad till Karlsänge med sina föräldrar (se sidan 61 ovan). Johanna gifte sig sedermera med Carl Mats Fredrik Karlsson i Karlsänge.*

Karl Tjäder blev kvar i Saxhyttan i fyra år fram till den 18/3 1892, då han och hustrun flyttade till Gänsen. Han avled 1921 i Stakheden. Under 1889 tjänstgjorde här två vikarier, **Sabina Björling**, född 1844 i Grangärde, och **Edvard Sjögren**, född 1864 i Grangärde, Den senare blev längre fram folkskollärare vid Enbackens skola, där han sedan skulle komma att tjänstgöra under många år.

Åren 1892 till 1900 tjänstgjorde så **Erik Persson** som lärare i Saxhyttan, Han föddes 1841 i Hoberget och avlade lärarexamen år 1888. Han var gift med **Johanna Isaksson**, född 1838 i Grangärde Hästberg, och paret bosatte sig på sist-nämnda ort.

Bilden visar i makarna framför huset Hästberget.. Foto Emil Göstas

Åren 1900 till 1904 tjänstgjorde **Knut Östling** som lärare i Saxhyttan. Han föddes 1876 i Holt i Norge. Knut Östling blev sedermera lärare vid folkskolan på Ställberget. Han var starkt handikappad sedan han redan som barn förlorat båda armarna vid en olycka i Nyhammars smedja. Mer om honom under rubriken Ställbergets folkskola.

Lärartjänsten i Saxhyttan övertogs 1905 av **Anna Bergvik**, född 1883 i Skara, Hon blev kvar här fram till 1914. Året efter gifte hon sig med Riksdagsmans August Jansson, född 1880 i Saxhyttan (se sidan 70 ovan). Hon gick bort redan 1934, endast 50 år gammal. Makarna var då bosatta i Ludvika.

Åren 1908 och 1909 vikarierade **Adolf Andersson**, född 1854 vid Bränntjärn. Hans son var den kände skalden Dan Andersson. Han kom även att tjänstgöra en termin vid skolan på Ställberget. Mer om honom under rubriken "Ställbergets skola" nedan.

Svea Berglund, född 1893 i Piteå, kom att tjänstgöra i Saxhyttan åren 1914 till 1918, då hon flyttade till Medåker. Hon var under vistelsen i Saxhyttan ogift, men blev sedermera gift Vikberg och bosatt i Värmland. Hon avled 1936.

Saxhyttans småskola 1904. Lärarinna var Anna Bergvik. Närmast: Sunes Johan Pettersson från Östersaxen, f. 1896. Not-Jans Sanna Eriksson från Östersaxen, f. 1897. Jan-Eriks Edit Jansson från Ställberget, f. 1897. Jan-Eriks Nanny Jansson från Ställberget, f. 1895. Per-Jans Hanna Gustafsson från Östersaxen, f. 1895. Fanny Säfström från Saxhyttan, f. 1897. Axel Bergeskog från Östersaxen, f. 1897.

Andra raden: Ris Hanna Fredriksson från Saxhyttan, f. 1896. Rut Nyman från Gärdsveden, f. 1906. Salmons Mina Andersson från Roskänge, f. 1896. Carl Mats Maria Karlsson från Karlsänge, f. 1896. Råms Elsa Andersson från Karlsänge, f. 1896. Lassas Tilda Eriksson från Östersaxen, f. 1896. Hilma Granlund från Ställberget, f. 1896. Axel Göransson från Saxhyttan, f. 1894.

Tredje raden: Hol-Jans Albin Eriksson, från Saxhyttan, f. 1896. Olors Johan Danielsson från Saxhyttan, f. 1896. Alfred Saxberg från Saxhyttan, f. 1896. Berg Alrik Gustafsson från Östersaxen, f. 1895. Gustaf Karlsson från Karlsänge, f. 1896.

Längst bort till höger skymtar Risgården.

Foto Olors gårdsarkiv.

Anna Johansson på äldre dagar.
Foto: Per-Erik Dybecks arkiv.

Den 4/3 1918 tillträdde **Anna Johansson** som lärare i Saxhyttan. Hon föddes 1888 i Gävle där hon var dotter till Karl Gustaf Johansson och Katarina Andersdotter. Anna Johansson avlade lärarexamen i Hagaström 1908. Hon kom att tjänstgöra i Saxhyttan under många år, närmare bestämt under 24 år. Mot slutet av 1930-talet och därefter under en stor del av 1940-talet drabbades många skolor av nedläggning, och så var även fallet med skolan i Saxhyttan. Under läsåret 1942 fanns endast två elever i första och fyra i andra klass samt några krigsbarn från Risgården. Inför läsåret fanns inga nybörjare, varför elevantalet endast skulle ha uppgått till två. (Inger Hedberg och jag själv). Skolans öde var därmed beseglat.

Anna Johansson blev småskollärarinna i Västansjö, där hon sedan blev kvar till 1950. Hon flyttade sedermera till en hyreslägenhet inrymd i Karl Göstas fastighet i Nyhammar. Här slutade hon sina dagar 1969 i en ålder av 81 år.

En dramatisk kväll utspelades på Hyttbacken i Saxhyttan någon gång under tidigt 1920-tal. Det förhöll sig så att två män från trakten hade blivit rivaler om lärarinnan vid Saxhyttans småskola. Det hela slutade med skottlossning, dock utan att någon kom till skada. Strax efter det att det blivit lugnt på Hyttbacken utbröt ny skottlossning inte så långt därifrån. Det rörde sig här om en hemmansägare som ville skrämman bort en kringvandrande person, som hade den obehagliga ovanan att tjuvtitta på folk genom fönstren. Inte heller här kom någon till skada. Vittnen till kalabaliken på Hyttbacken blev två damer, nämligen Anders-Hans Hanna Andersson i Saxhyttan och Brynbergs Karl-Eriks Hanna Karlsson från Karlsänge, vilka deltagit i ett möte med syföreningen. De blev av naturliga skäl ordentligt uppskrämda av allt skjutande och tvingades senare också att vittna vid den följande rättegången. Tilläggas kan att ingen av de två stridande rivalerna fick någon framgång hos den eftertraktade småskollärarinnan. Utgången av rättegången är obekant.

Skolhuset i Saxhyttan var byggd i ett och ett halvt plan, där den nedre våningen omfattade skolsal, omklädningsrum samt tambur för privatbostaden. Den senare var inrymd i den övre våningen och utnyttjades av läraren. Uppvärmningen skedde med hjälp av bland annat en kamin i omklädningsrummet och en bergslagskamin i skolsalen. Någon centralvärme fanns inte. Vatten fick man från en egen brunn på gården. Efter skolans nedläggning 1942 var bostaden på övervåningen uthyrd. År 1952 eldhärjades byggnaden, varvid hela övervåningen förstördes och den nedre våningen skadades svårt. Brandorsaken var en spricka i skorstenen.

Hyresgäster i skolhuset.

Redan samma år som skolundervisningen upphörde, d.v.s. 1942, anlände de första hyresgästerna då **Rickard Eriksson** flyttade in med sin familj. Han föddes 1899, enligt uppgift i Norhyttan, och var sedan 1924 gift med **Elsa Lundin**, född 1903 i Ockelbo, Gästrikland. Rickard Eriksson tjänstgjorde som föreståndare för den under kriget upprättade kristidsnämnden i Grangårde, vilken bland annat hade hand om

fördelning och kontroll av ransoneringskuponger. I familjen ingick fyra barn, Maj, född 1925, Birgitta, född 1927, Mats, född 1937 och Allan född 1942. De blev kvar här till 1945 då flyttlasset gick till Nyhammar.

Den 16/1 1945 tillträdde **Sammils Gustaf Eriksson**, född 1904 i Dala Floda som ny hyresgäst. Han var till yrket skogvaktare och hans hustru hette **Karin Jansson**, född 1904 i Ovanåker, Hälsingland. I familjen ingick dottern Anna-Mari, född 1932. Familjen flyttade till Leksand den 22/10 1948, där Karin Eriksson avled redan 1959. Gustaf Erikson levde ända fram till 1990.

Näste hyresgäst blev **Edvin Gustafsson**, född 1911 i Ytterhogdal, Hälsingland. Han gifte sig 1949 med **Karin Sandén**, född 1908 i Stora Tuna. Edvin Gustafsson drev under ett antal år en taxirörelse, medan Karin Sandén arbetade på Risgården, där hon tidigare även var bosatt. Hon hade från ett tidigare äktenskap tvillingarna Kjell och Margareta Sandén, födda 1942. Inom äktenskapet föddes dottern Elisabet Gustafsson 1950. Familjen blev de sista hyresgästerna i det gamla skolhuset, vilket, som redan framgått eldhärjades 1952. De flyttade den 31/10 1952 till en nybyggd villa i Gärdsveden. Edvin Gustafsson gick bort 1983 och hustrun Karin året efter, båda i Gärdsveden.

Saxhyttans Bystuga.

Resterna efter det eldhärjade huset stod kvar efter branden, och snart kom det önskemål från Ortsbefolkningen att en ekonomisk förening skulle bildas och att den skulle överta äganderätten till tomten och husresten. Avsikten var att här inrätta en bystuga. En ansökan skickades till dåvarande Grangärde Kommun, och vid ett fullmäktigesammanträde 1953 gick man önskemålen tillmötes.

År 1954 kunde föreningen sätta igång med en upprustning av huset. Den nedre våningen, som bestod av timmer, visade sig vara relativt intakt om än fuktskadad. Man beslöt att inte återuppbygga den övre våningen, vilken var idet närmaste helt raserad. Den tilltänkta Bystugan kom därmed att bli ett enplanshus. Den gamla skol-salen fick bli samlingslokal, medan det forna omklädningsrummet förvandlades till en mindre möteslokal. I övrigt inrymdes en tambur, ett kök och ett litet rum. Den gamla bergslagskaminen fick bli värmekälla i samlingslokalen.

Finansieringen ordnades på så sätt att Grangärde Kommun efterskänkte försäkringspengarna som betalats ut av Dalarnas Försäkringsbolag. Ortsbefolkningen fick även möjlighet att teckna andelar, och därigenom fick man ett välbehövligt tillskott. Många ställde även upp ideellt och stödde föreningen. I övrigt avsåg man att finansiera verksamheten genom att anordna fester och lotterier samt att hyra ut lokalerna till olika evenemang. Hösten 1955 kunde man under festliga former inviga Bystugan inför en fullsatt lokal. Dåvarande ordföranden i den ekonomiska föreningen, Erik Pettersson från Gärdsveden hälsade publiken välkommen, och ledande personer från Grangärde Kommun högtidstalade. Många av ortens damer hade ställt upp och bakat inför evenemanget.

Några år senare var det dags för invigningen av den stora tavlan som hänger på fondväggen och som föreställer den gamla kvarnen i Saxhyttan. Tavlan målades av den kände Nyhammarskonstnären Manne Larsson. Denne har även målat den mindre tavlan som pryder lokalen och som visar Saxhyttan omkring år 1905. Förebilden här var ett gammalt fotografi (se sidan 37 ovan). En för tillfället bildad kvartett underhöll med musik. Kvartetten bestod av August Vadfors, piano, Georg Lundberg, fiol, Alvar Eriksson, gitarr samt Eskil Karlsson mandolin.

Flygfoto över Saxhyttans Bystuga. Längst till höger en del av gården Torpet på Hedbergs fastighet.
Foto Nils-Gunnar Olssons arkiv.

Saxhyttans Bystuga är än idag flitigt utnyttjad för allehanda sammankomster, arrangemang och fester. En årligen återkommande tradition är Valborgsmässöfirandet på Hyttbacken, något som pågått praktiskt taget varje år allt sedan 1956. Tidigare hölls nämnda firande vid Risgården.

Folk från Saxhyttan och omkringliggande byar samlade i Saxhyttans Bystuga omkring 1960.
Foto Per-Erik Dybecks arkiv.

Ställbergets Folkskola.

Barnen från bland annat Saxhyttan, Karlsänge, Östersaxen, Sköttänge, Kilåsen och Ställberget var hänvisade till skolan på Ställberget. Skolhuset uppfördes 1908 och året efter kunde skolan tas i bruk. Den fick nu ta hand om klasserna 3 till 7 (det här var långt före den 9-åriga enhetsskolan). Tidigare låg närmaste folkskola vid Enbacken, dit det var omkring tre kilometer. Nyhammars Folkskola tillkom inte heller den förrän 1907, och den tidigare skolan vid Gamla bruket var främst avsedd för barnen i Nyhammar.

Den förste läraren vid Ställberget hette **Adolf Andersson**, och han hade tidigare under en kortare tid tjänstgjort vid småskolan i Saxhyttan. Han föddes 1854 vid Bränntjärn och var sedan år 1882 gift med **Augusta Scherp**, född 1862 i Nyhammar, även hon lärare. Den kände skalden Dan Andersson var son i familjen.

Stående r. v. Simon Andersson, f. 1890. Dan Andersson, f. 1888. Gustaf Andersson, f. 1885. Anders Andersson, f. 1883. Sittande: Adolf Andersson, f. 1854. Anna Andersson, f. 1899, samt Augusta Scherp, f. 1862. Foto. A. Eriksson-Vadfors.

Ställbergets folkskola. Uppförd 1908 och tagen i bruk 1909. Första terminen 1910 med läraren Carl Robert Ceder och elever. Foto A. Eriksson – Vadfors.

Man kan konstatera att Adolf Andersson i flera avseenden var en ovanlig lärare som ofta sökte bibringa sina elever kunskaper som låg över läroplanen. Som exempel kan nämnas att han försökte lära barnen litet engelska. Detta kanske med tanke på att så många vid den här tiden utvandrade till Amerika. Han blev kvar här under endast en termin, höstterminen 1909. Adolf Andersson avled i Gräsberg 1931.

År 1910 tillträdde **Karl Robert Ceder** som lärare. Han var född 1889 Ytterlännäs, Ångermanland. Även han kom att tjänstgöra under endast en termin, nämligen vårterminen. Vid tiden för vistelsen på Ställberget var han ogift, men blev senare gift. Han avled 1960 i S:t Görans församling i Stockholm.

Ställbergets skola vårterminen 1910. Folkskollärare Carl Robert Ceder.

Första raden, sittande: 1. Gammalgårds Nanny Jansson i Ställberget, f. 1895. 2. Lassas Tilda Andersson i Östersaxen, f. 1896. 3. Räms Elsa Andersson i Karlsänge, f. 1896. 4. Anders Hans Hanna Andersson i Saxhyttan, f. 1898. 5. Per Jans Anna Gustafsson i Östersaxen, f. 1898. 6. Ester Berglund i Östersaxen, f. 1896. 7. okänd. 8. Jut Agnes Jansson i Saxhyttan, f. 1898. 9. Elna Pettersson i Östersaxen, f. 1899. 10. Anna Dahlberg i Karlsänge, f. 1898.

Andra raden, stående: 1. Alfred Saxberg i Saxhyttan, f. 1896, 2. Hanna Bergeskog i Östersaxen f. 1899. 3. Gammalgårds Erik Jansson i Ställberget, f. 1899. 4. okänd. 5. Axel Bergeskog i Östersaxen, f. 1897. 6. Axel Berglund i Östersaxen? f. 1898. 7. Johan Pettersson i Östersaxen, f. 1896. 8. Reinhold Blommengren i Ställberget, f. 1898. 9. Oskar Karlsson i Karlsänge, f. 1899. 10. okänd. 11. okänd.

Tredje raden (stående på trappan): 1. Fanny Säfström i Saxhyttan, f. 1897. 2. Sanna Eriksson i Östersaxen, f. 1897. 3. okänd. 4. Rickard Jansson-Flur i Saxhyttan, f. 1899. 5. Gustaf Karlsson i Karlsänge, f. 1896. 6. Carl Robert Ceder, f. 1889. 7. Johan Danielsson i Saxhyttan, f. 1896. 8. Albin Eriksson i Saxhyttan, f. 1896. 9. Hilma Granlund i Ställberget, f. 1896. 10. Ris Hanna Fredriksson i Saxhyttan, f. 1896. 11. okänd. Foto Olors arkiv.

Höstterminen 1910 tillträdde **Knut Östling** som folkskollärare. Han föddes 1876 i Holt, Norge, där föräldrarna tillfälligt vistades innan de flyttade till Nyhammar där fadern Lars Östling fick anställning som hammarsmed. I samband med ett besök hos fadern i smedjan drabbades Knut, när han var 8 år gammal, av en svår olycka som ledde till att han miste båda armarna. Samma år som Knut Östling flyttade till Ställberget gifte han sig med **Elin Andersson**, född 1878 i Kopparberg. Trots sitt svåra handikapp klarade han uppgiften som lärare med glans. När han skulle skriva något på svarta tavlan

lyckades han på något sätt klämma fast kritan i rockärmen, och samma metod använde han även när han skulle använda rottingen för att aga någon elev när så behövdes, (aga var vid en här tiden allmänt förekommande och användes av praktiskt taget alla lärare). Knut Östling gjorde sig känd för sin vackra handstil och klarade även av handslöjd. Han kunde till och med tillverka schackpjäser och diverse skulpturer. Knut Östling skulle komma att verka som lärare på Ställberget under lång tid, närmare bestämt under 28 år ända fram till sin pensionering 1938. Han flyttade nu till Västby i Nyhammar där han och hustrun slog sig ner på det forna föräldrahemmet.

Ställbergets skola omkring 1921. I mitten Elin Östling, f. Andersson 1878. Prosten Anders Magnevill, f. 1849. Folkskolläraren Knut Östling, f. 1876, med dotter Maja Östling, f. 1916. Foto Erik Lindberg. Grangärde Fotoklubb.

Knut Östling var vital långt upp i åren, och han var även en god berättare. Vid ett tillfälle berättade han för mig om ett besök i Åre: *Jag föreslog min bror Rickard att vi skulle bestiga Åreskutan, men brorsan invände, hur skall det gå till, du som inte har några armar? Jag envisades och så bar det av uppför fjället. Brorsan fick snart vända då han fick svindel, men själv jag tog mig ända upp på toppen 1420 meter över havet.* Knut Östling slutade sina dagar 1965 när han var 88 år gammal. Hustrun Elin Östling gick bort 1958 i en ålder av 80 år. Makarna ägde tre barn, Lars Östling, född 1911, vilken blev kyrkoherde i Gagnef, Janne Östling, född 1913 samt Maja Östling, född 1916.

Den siste folkskolläraren som kom att verka på Ställberget hette **Ola Persson**, född 1910 i Nyhammar där han var son till Tipp Gustaf Persson och Hanna Daniels-son. Han tillträdde tjänsten höstterminen 1938. Han gifte sig 1937 med **Valborg Jansson**, född 1907 i Grängesberg. Makarna flyttade in på Nybrobacken i Saxhyttan samma år, och blev kvar där fram till den 23/9 1939. Ola Persson avled 2011, och han står då skriven som omgift och boende i Torshälla.

År 1939 förvärvades skolhuset av slaktaren Herman Larsson, född 1895 i Lidingö, och för tillfället boende i Gärdsveden. Han inledde en genomgripande ombyggnad av skolhuset som nu förvandlades till privatbostad och som hädanefter kom att innehålla tre lägenheter. Det gamla skolhuset har allt sedan dess varit i privat ägo. Exteriören är dock i stort sett oförändrad.

Barnkolonin.

Som redan omnämnts under Risgården förvärvades den gamla bergsmansgården 1939 av Tuna-Bygdens Barnensdagförening som nu lät bygga om gården till barnkoloni. Ungefär samtidigt förvärvade man även gården Villnäs i den sydligaste delen av Östersaxen. Barnen fördelades på så sätt så, att pojkarna placerades på Risgården och flickorna på Villnäs.

Man inledde nu en omfattande upprustning av gården. Den gamla bostadsbyggnaden byggdes om till logementsbyggnad, och strax öster om denna uppfördes en köks-och matsalsbyggnad med förrådsutrymmen. En bostad för föreståndaren uppfördes i väster på andra sidan vägen. År 1940 kunde man bjuda in ortsbefolkningen till den högtidliga invigningen. Risgården kom därefter att fungera som barnkoloni under flera decennier. Barnen, som vistades här under några veckor varje sommar, kom från Stora Tuna. Verksamheten sysselsatte varje sommar många personer, av vilka flera kom från orten.

Vy över Risgårdens barnkoloni. Till vänster ligger föreståndarens bostad, i mitten logementsbyggnaden, vilken i stort sett motvarar den gamla bergsmansgården. Till höger den nybyggda köks-och matsalsbyggnaden. Ruinen som skymtar på andra sidan vägen är resterna av Anders-Olsgårdens ladugård. Det minde huset på andra sidan Saxhytteån tillhör Saxgården. Foto Nils.Gunnar Olssons arkiv.

Som föreståndare för barnkolonin under de första tio åren fungerade **Axel Klingsten**, född 1886, och **Elin Böös**, född 1902 i Stora Tuna. Den sistnämnde flyttade till Risgården 1946. Hon var ogift och barnlös men antog två finska fosterbarn, nämligen Raili Huttonen, född 1934, och Kaija Kylliki, född 1936. Under andra världskriget tog man emot krigsbarn från Finland, och de ovan nämnda flickorna hade på så sätt kommit till Risgården. Elin Böös blev kvar här fram till 1950, och hon avled i Borlänge 1978 i en ålder av 75 år. Från och med 1950 anställdes endast en föreståndare för varje säsong. Som vaktmästare åren 1948 till 1952 fungerade **Emil Eriksson**, född 1895 i Bjursås. Han flyttade till Rättvik den 31/12 1952 och kom slutligen till Hedgården i Söderbärke.

Emil Eriksson slutade sina dagar 1975 när han var 80 år gammal. Under 1950- och 1960-talet anordnade man under vinterhalvåret även kurser på Risgården där man utbildade hemvårdarinnor. På 1980-talet förvärvades Risgården av ett ekonomiskt kooperativ, men gården är numera i privat ägo.

Bönhuset.

Den 30 november 1903 sålde Jan Petter Granskog och hans hustru Matilda Jansson en tomt till Anders Gustaf Jansson, Carl Erik Jansson och Gustaf Andersson på Ställberget, Anders Ersson och Råms Anders Persson i Karlsänge, samt Anders Gustaf Pettersson och Erik Gottfrid Dahlgren i Saxhyttan för en summa av 50 kronor. På tomt, som låg i den västligaste delen av byn och strax norr om landsvägen, lät man nu uppföra ett hus. Detta hade tidigare stått i Östersaxen och där tjänstgjort som snickarbod. Medlemmar i missionsförsamlingen jämte bybor hjälptes åt med rivningen av huset. När Saxhyttans Fria Missionsförsamling upphörde övergick äganderätten till Grangärde Missionsförsamling. Bönhuset utnyttjades sedan under många år av missionsförsamlingen för bönestunder och andra sammankomster. Huset har under årens lopp genomgått flera ombyggnader och reparationer. För några år sedan såldes huset, och det är numera i privat ägo. Det har sedan genomgått ytterligare en ombyggnad.

Pensionatsrörelsen.

Erik Gottfrid Dahlgrens döttrar **Edla Dahlgren**, född 1877, och **Lydia Dahlgren**, född 1882, startade år 1927 en pensionatsrörelse i föräldrahemmet under namnet Saxgården. Utöver den egna fastigheten utnyttjade de även broderns, Albert Dahlgrens, fastighet under dennes vistelse i Sollentuna. De hade även tillgång till ett mindre hus, vilket tillhörde deras egen fastighet. Nämda hus ligger nedanför gården intill ån, och det finns kvar än idag. År 1938 återvände Albert Dahlgren till hembygden, och samtidigt avvecklade systrarna pensionatsverksamheten. De blev dock kvar på gården under resten av livet. Edla Dahlgren, som förblev ogift, avled 1968. Lydia Dahlgren gifte sig på äldre dagar med Vilhelm Dahlström. Hon gick bort 1970. Jämför under sidan 54 ovan).

Gamla Dahlgrens, sedermera pensionat Saxgården. Längst till höger skymtar Risgården.

En ny pensionatsrörelse startades i Saxhyttan år 1938, d.v.s. samma år som verksamheten vid Saxgården upphörde. Denna gång var det huvudbyggnaden vid Riksdagsmansgården som utnyttjades, och det var **Arvid Blomqvist**, född 1900 i Stora Tuna, som arrenderade gården under några år. Hans hustru hette **Astrid Jansson**, född 1900 i Grangärde, och makarna ägde två barn, Tord Blomqvist och Brita Blomqvist. Familjen bodde i den norra gården kallad Torpet, och inflyttningen skedde den 10/10 1938. De kom då närmast från Östra Vingåker. De blev kvar i Saxhyttan till den 17/10 1941, då flytten gick till Stora Tuna. Familjen tycks senare ha återvänt till Grangärde. När Astrid Blomqvist avled 1969 står hon noterad som boende i Hyttriset. Hon var vid sin bortgång 69 år. Arvid Blomqvist flyttade till Borlänge, där han slutade sina dagar 1986 när han var 85 år gammal. Sedan familjen flyttat till Tuna togs Riksdagsmansgården i anspråk av Anders och Ingrid Hedberg, vilka redan tidigare förvärvat fastigheten och fram till 1941 varit bosatta i den ena lägenheten på Torpet (se sidan 73 ovan).

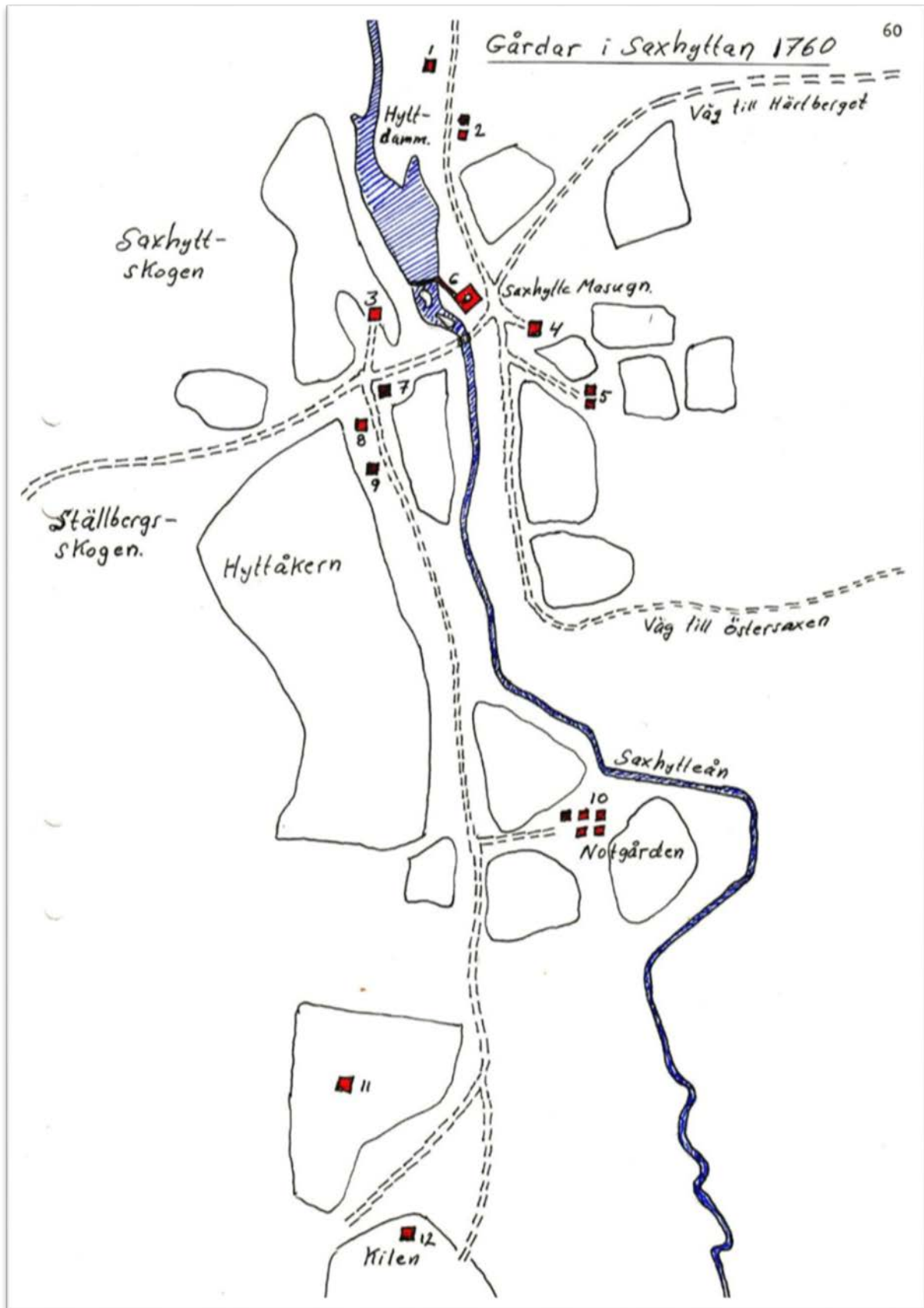
Trollbo.

Ungefär där den gamla benkvarnen en gång var belägen, d.v.s. nära gränsen mellan Saxhyttan och Karlsänge, lät Albert Dahlgren på 1940-talet uppföra ett mindre hus av timmer, ett så kallat härbre. Han hyrde därefter ut det till hyresgäster vilka kom att utnyttja det som fritidsbostad. Hyresgäster här under många år var **Ingvar och Ulla Åstrand** och deras dotter **Kerstin**, inflyttade från Ludvika till Sunnansjö. Ingvar Åstrand var född 1924 i Stora Tuna, medan Ulla Åstrand var utkommen från Jönköping, där hon föddes 1929. Han avled 1993 och hon 2005, och båda var vid sin bortgång bosatta i Sunnansjö. Huset, som låg mellan kanalen och Karlsängsvägen fanns kvar här en bit in på 1970-talet, då Harry Dahlgren monterade ner det och fraktade det till Södra Tansbodarna.

Fiskodlingen.

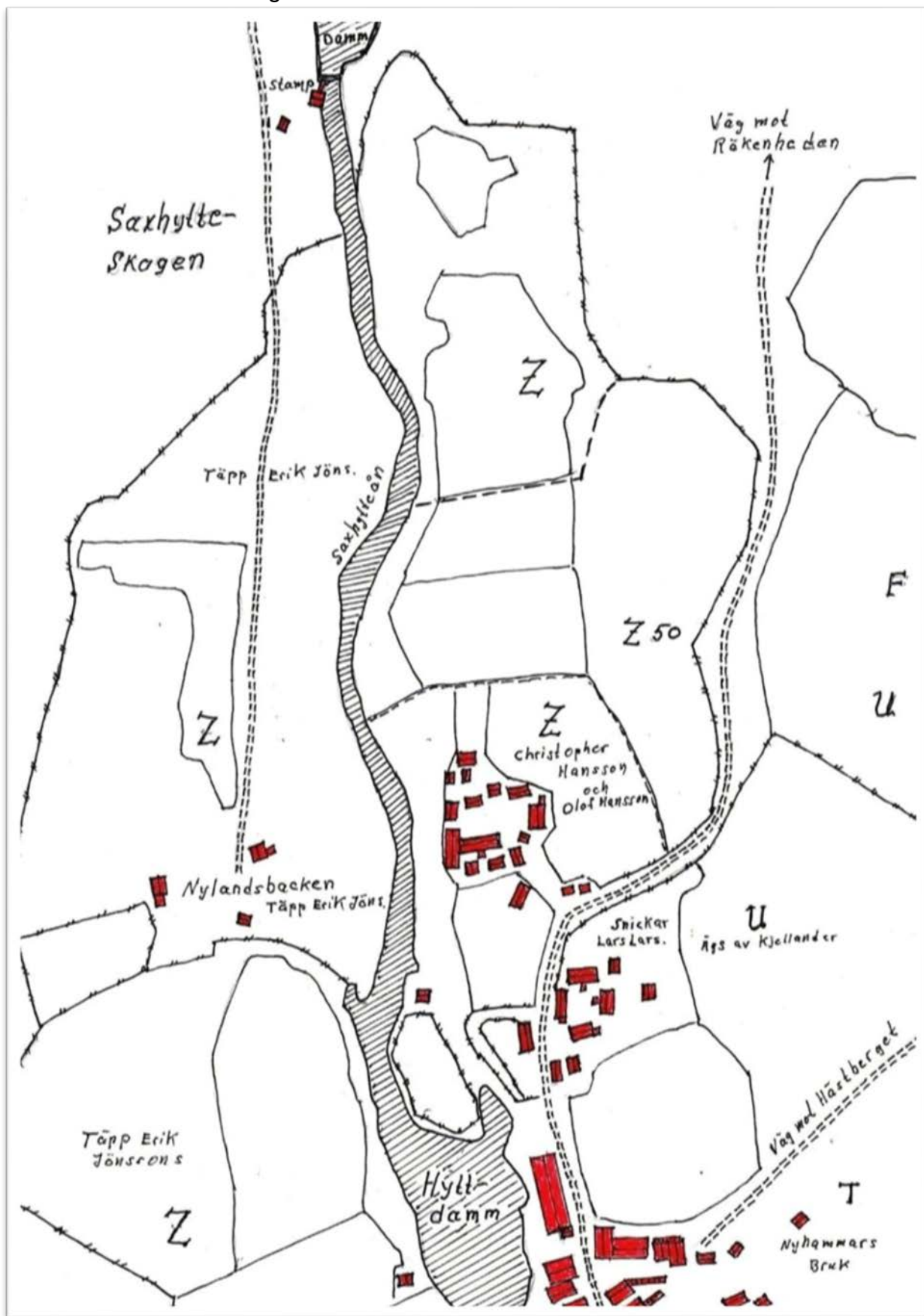
En fiskodling för regnbågsforell anlades under senare delen av 1960-talet av **Anders Höök** från Nyhammar, vilken arrenderade marken av Albert Dahlgren. Området för verksamheten låg ett stycke norr om Dahlgrens kvarnbyggnad. Höök lät till en början bygga fyra jorddammar ungefär på den plats där sågen en gång var belägen. Senare lät han gjuta två runda betongdammar inom ungefär samma område. Vattnet till dammarna tog han från den gamla kanalen, vilken en gång försett konsthjulet, och senare Dahlgrens kraftstation med vatten.

Torrsommaren 1969 blev det kris, eftersom vattnet i Saxhytteån och därmed även kanalen sinade. Den då nyrestaurerade sågdammen i Karlsänge blev räddningen, och Höök kunde frakta de hotade forellerna till Karlsänge. Även här var vattentillgången i minsta laget, och för att råda bot på syrebristen lät nu han forsla dit en luftningsanläggning med kompressor, samtidigt som han även installerade en automat som försåg forellerna med fiskfoder. På så sätt lyckades han rädda det mesta av fiskbeståndet. Året efter kunde han åter använda sig av anläggningen i Saxhyttan. Han upphörde dock med verksamheten omkring 1972. Anders Höök, vilken är bosatt i Nyhammar, har under många år varit en drivande kraft bakom ortens fiskeförening.

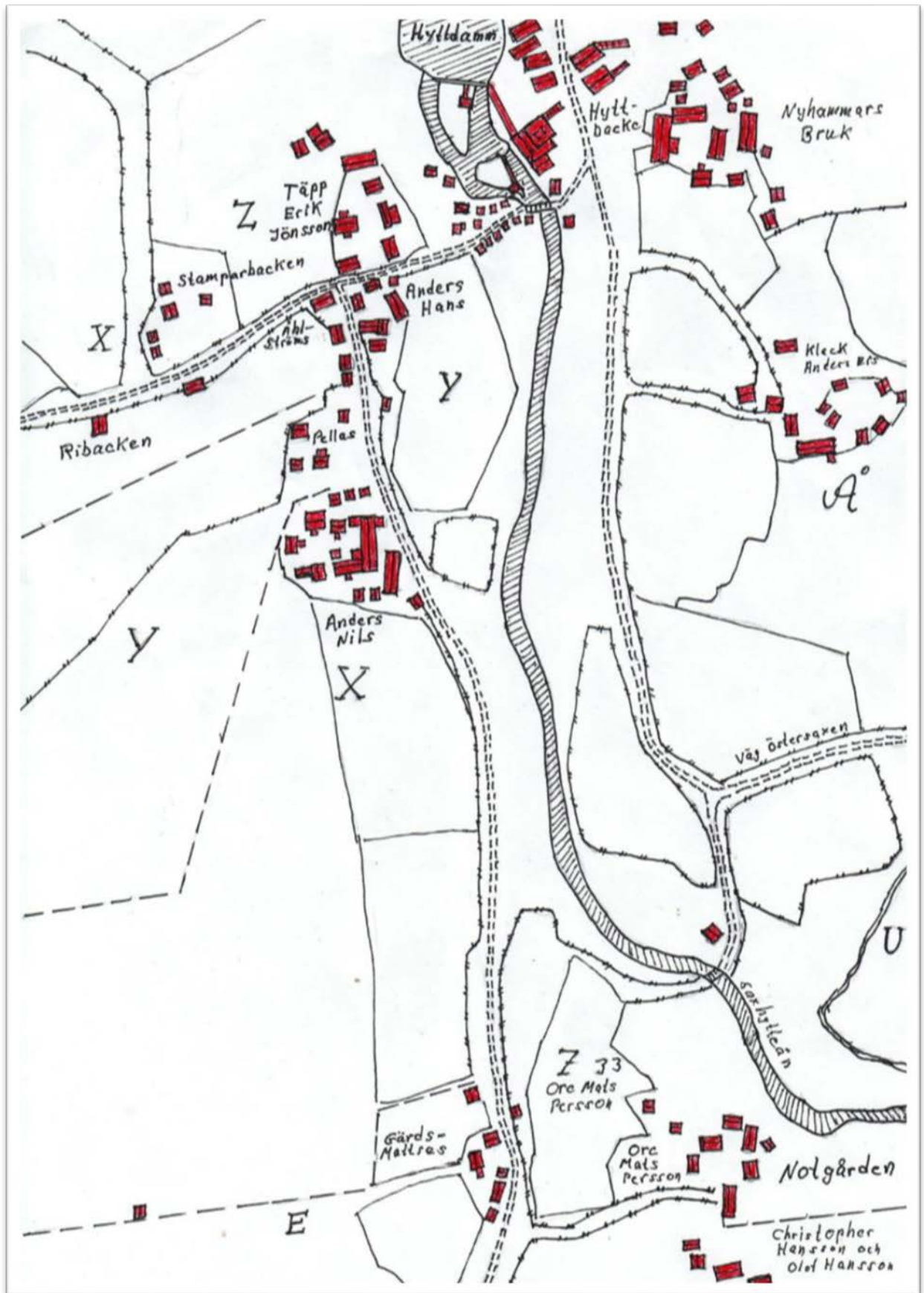

1. Hans Anderssons. 2. Snickar Erik Olssons. 3. Lars Samuelssons. 4. Fischers. 5. Olof Hanssons. 6. Masugnen. 7. Anders Perssons. 8. Per Halvarssons. 9. Anders Nilssons. 10. Notgården med Käll Hans Mattssons, Not Olof Erssons, Not Erik Erssons, Tun Jan Janssons och Not Mats Erssons.

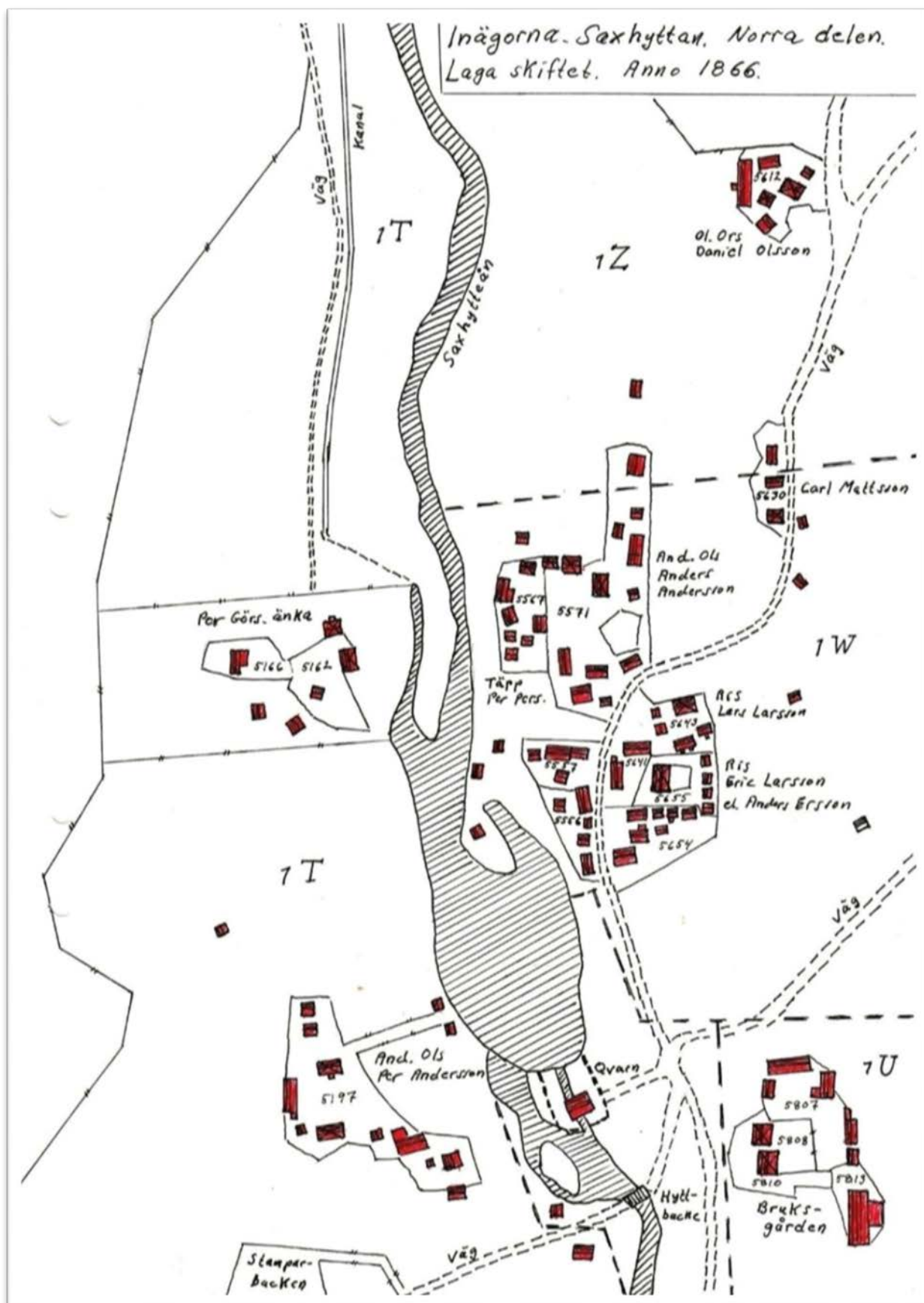
11. Per Nilssons i Sköttänge. 12. Kil Hans Larssons.

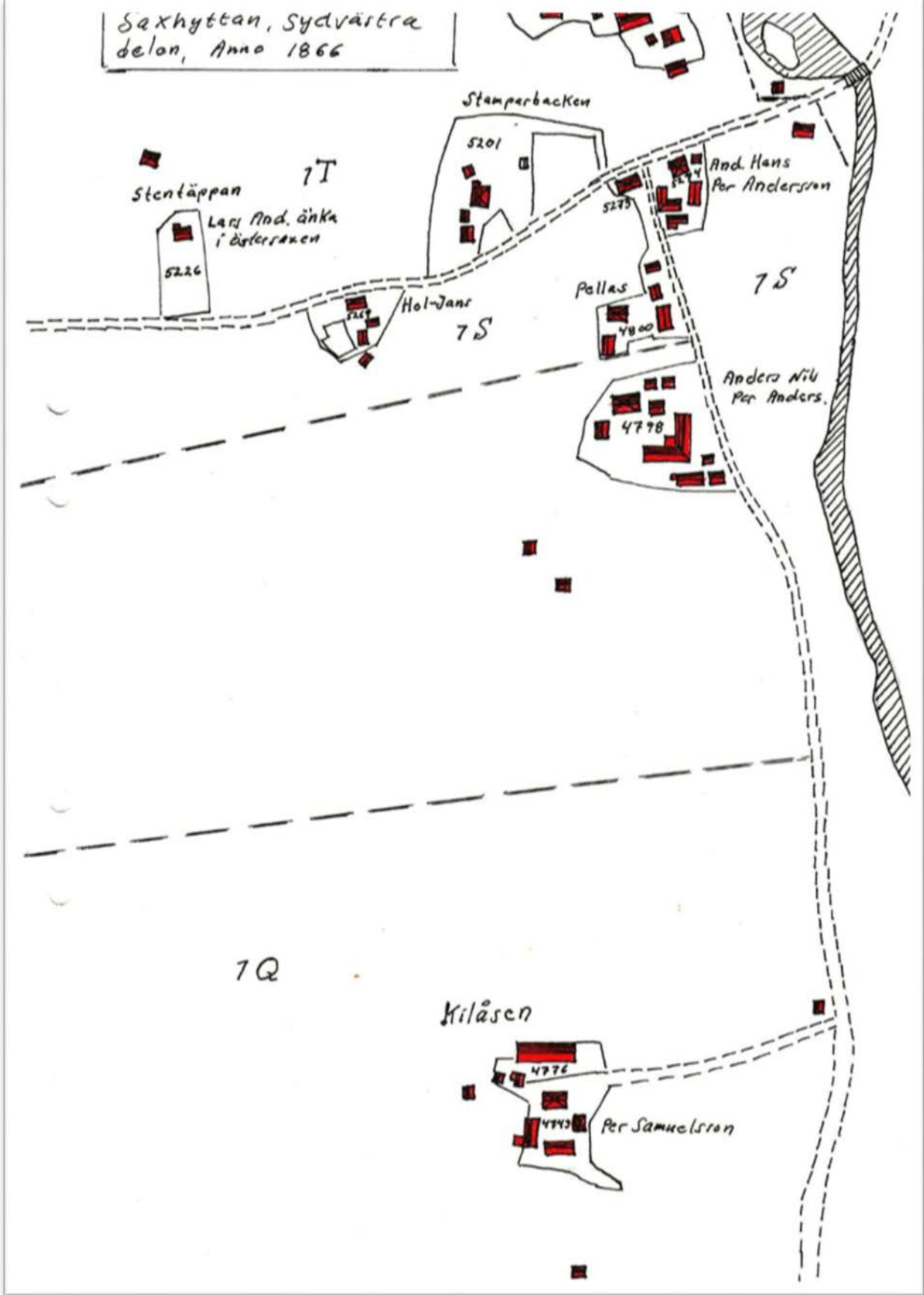
Karta upprättad i samband med Storskiftet 1811-1813. Saxhyttan, norra delen.

Karta upprättad i samband med Storskiftet 1811-1813. Saxhyttan, södra delen

Saxhyttan, Sydvästra delen, Anno 1866

ORDLISTA.

- ibm. förkortning för latinets ibidem = på samma ställe.
item latin = likaledes, alltså.
ejusdem latin = samma dag, månad etc.
hujus latin = dennes, i denna månad.

ÄLDRE MÅTT OCH VIKTER.

- 1 verktrum = 1/12 fot = 12 verklinjer = 24,74 mm
1 fot = 1/2 aln = 2 kvarter = 12 verktrum = 0,2969 meter.
1 aln = 24 verktrum = 0,594 meter.
1 famn = 3 alnar = 1,781 meter.
1 rev = 10 stänger = 100 fot = 29,69 meter.
1 fjärdingsväg = 9.000 fot = 2.672 meter.
1 gammal mil = 6.000 famnar = 18.000 alnar = 10.689 meter.

Ytenheter;

- 1 snesland = 100 bandland = ca 127 kvadratmeter.
1 kvadratrev = 100 kvadratstänger = 881,5 kvadratmeter = 0,088 ha.
1 tunnland = 2 spannland = 32 kappland = 4.936 kvadratmeter = 0,49 ha.

Rymdenheter:

- 1 stop = 4 kvarter = 16 jungfrur = 1,308 liter.
1 kanna = 2 stop = 8 kvarter = 32 jungfrur = 2,62 liter.
1 kappe = 1/32 tunna = 4,58 liter.
1 spann = 1/2 tunna = 73 1/4 liter.
1 tunna våta varor = 48 kannor = 125,62 liter.
1 tunna löst mål = 6 skäppor = 32 kappor = 146,55 liter.
1 tunna fast mål = 2 spann = 36 kappor = 164,87 liter.

Viktenheter:

- 1 lod = 4 kvintin = 13,28 gram.
1 lödig mark = 16 lod = 210,6 gram.
1 mark = 340 gram.
1 skålpund = 32 lod = 100 ort = 0,425 kilogram.
1 lispund = 20 skålpund = 8,5 kilogram.
1 skeppund = 20 lispund = 400 skålpund = 170,12 kilogram.

Kolmätt:

- 1 stig = 20 hektoliter = 2 kubikmeter.

NAMN PÅ SJUKDOMAR I ÄLDRE TIDER.

Andtäppa:	Ett av de vanligaste symtomen vid hjärtsjukdomar. Kan även förekomma vid lungsjukdomar och blodbrist.
Angina pectoris:	Anfall av smärtor i bröstet, framkallade av otillräcklig blodtillförsel till hjärtmuskeln.
Barnsnöd:	Födslovånda vid förlossning.
Bleksot:	Blodbrist, anemi
Blodgång:	Benämning på ihållande blödningar från olika slemhinnor.
Blodsjuka:	Rödsot. Även i betydelsen mjältbrand
Blodsot:	Detsamma som dysenteri (rödsot)
Blodspottning	Härrör från sjuklig inre blödning från t.ex. mage, lungor eller tandkött.
Brottfälling:	Detsamma som epilepsi.
Brännsjuka:	Häftigt feberanfall vid olika infektionssjukdomar. Detsamma som fläckfeber, hetsig feber, nervfeber, rötfeber.
Bröstfeber:	Samtidigt lungsäcks- och lunginflammation.
Bröstkramp:	Med smärtor förenade andnödsanfall, vanligen framkallade av hjärtsjukdom.
Bröstplågor:	Kan vara framkallade av angina pectoris.
Bröstsjuka:	Vanligen detsamma som lungot.
Bröstsmärtor:	Se bröstplågor.
Bröstvärk:	En fluss, egentligen i luftrörets grenar, utan feber, som härrör mest av en förkylning.
Bukrev:	Motsvarade alla slags magsjukdomare såsom tarmvred, Blindtarmsinflammation, gallsten, magsår.
Dansjuka.	Chorea major: Vid svår hysteri, krampdans. Chorea minor: Den vanliga av ovillkorliga, i och för sig samordnade, men oändamålsenliga rörelser utmärkande danssjukan.
Dragsjuka:	Folklig benämning på förgiftning med mjöldryga.
Fallsjuka:	Fallandesot = epilepsi.
Flen:	Avser åtskilliga sjukdomar såsom magspänning, magkramp o dyl. Även smärta i hjärtrakten.
Fluss:	Detsamma som flytning, katarr
Fläckfeber:	Tyfus. Se även rötfeber.
Gastrisk feber:	Intetsägande namn för olika lättare infektioner i magsäcken, t.ex. magkatarr, paratyfus.
Hetsig feber:	Kan stå för många sjukdomar allt från influensa till lunginflammation.
Håll:	Häftig huggande eller stickande smärta.
Håll och styng:	Lunginflammation, lungsäcksinflammation.

Forts. namn på sjukdomar.

Kräfta:	Tumörsjukdom = cancer.
Lungсот:	Tuberkulos
Meserere:	Detsamma som tarmvred.
Mjältsjuka:	Detsamma som melankoli, svårmod.
Moderpassion:	Detsamma som hysteri, varierande psykiska och nervösa symtom.
Modersjuka:	Blåskatarr.
Nervfeber:	Detsamma som tyfus.
Obstruktion:	Förstoppning, tarmvred, kan även vara lungsjukdom.
Pleuresie:	Lungsäcks- eller lunginflammation.
Riset:	Engelska sjukan. Rakitis.
Rödsot:	Detsamma som dysenteri
Rötfeber:	Benämning på olika, i synnerhet epidemiska febersjukdomar, särskilt tyfoidfieber, fläckfeber, återfallsfeber och av blodförgiftning förorsakad feber.
Skörbjugg:	Sjukdom orsakad av C-vitaminbrist.
Slag:	Plötslig död genom t.ex. hjärnblödning eller av hjärt- och kärlsjukdomar.
Stenpassion:	Vanligen namn på blåssten.
Stranguri:	Detsamma som urinstämma.
Torrvärk:	Namn på olika former av reumatism, ledvärk, gikt
Torsk:	Barnsjukdom i munhålan och matstrupen med vita eller gulaktiga beläggningar.
Tvinsot:	Avtynade, försvagning, förtvining.
Vattusot:	Vattensvullnad = ödem.

Källa: Svenska sjukdomsnamn i gångna tider av Gunnar Lagerkranz.
Utgiven av Sveriges Släktforskarförbund.

